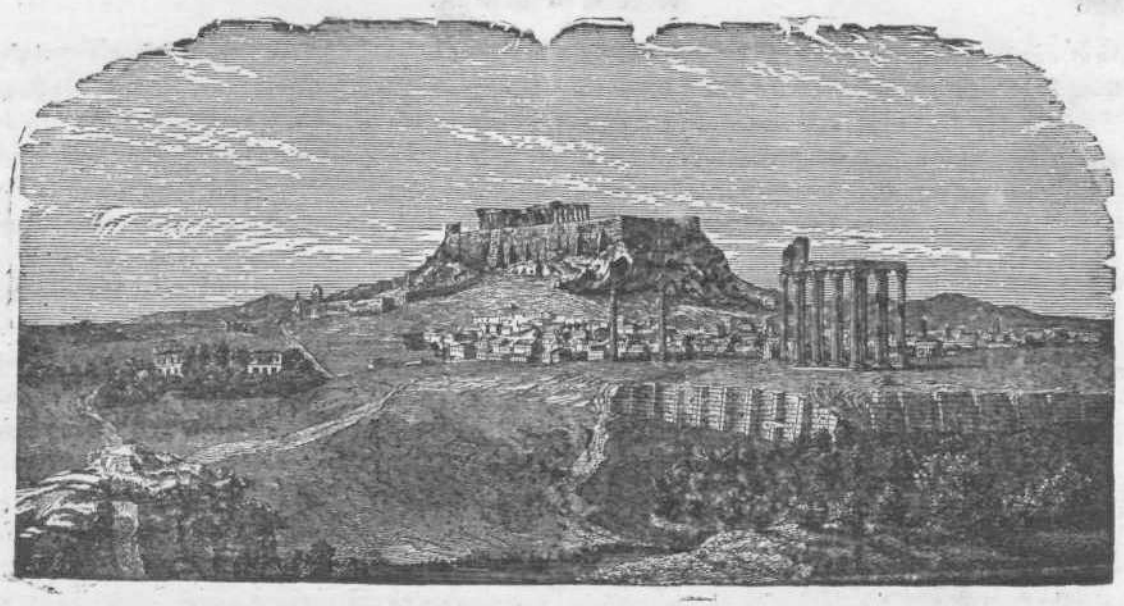

ΠΑΝΔΩΡΑ.

1 ΦΕΥΡΟΥΑΡΙΟΥ, 1867. ΤΟΜΟΣ ΙΖ'. ΦΥΛΛΑΔΙΟΝ 405.

ΠΕΡΙ ΠΥΘΑΓΟΡΟΥ.

(Ἀπηγγέλθη ἐν τῷ Ἀθηναίῳ ὑπὸ τοῦ Κ. Π. Καλλιγᾶ.)

Ἐντιμοτάτη ὁμήγυρις,

ΠΡΟΤΙΘΕΜΕΝΟΣ νὰ πραγματευθῶ περὶ Πυθαγόρου, δὲν ἐπέτυχον ἴσως κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ θέματος, πολλῶν στερούμενος, ἅτινα δύνανται νὰ καταστήσουν αὐτὸ περίεργον καὶ ἄξιον τῆς προσοχῆς τῶν ἀκροωμένων, ἐνῷ αἱ περὶ τοῦ σοφοῦ ἀνδρὸς ἱστορικαὶ παραδόσεις καὶ ἀβέβαιοι εἶναι, καὶ ὑπὸ τῆς πυκνῆς ἐμίχλης τῶν ἐπισωρευθέντων αἰώνων καλύπτονται.

Μὴ εὐπορήσας ὅμως ἄλλου θέματος κατὰ τὰς κατὰ παρέκβασιν μελέτας, ἐνόμισα ὅτι ἠδυνάμην νὰ προβάλω τὴν σοβαρὰν ταύτην φυσιογνωμίαν, ἥτις ἐπιπλέει ἐπὶ τοῦ ὁρίζοντος τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων, ὅπως ἡ εἰκὼν τοῦ ἡλιακοῦ δίσκου καὶ μετὰ τὴν δύσιν αὐτοῦ διαμένει ὁρατή, ἀμυδροτέρα μὲν, ἀλλ' ἐκτενεστέρα.

Πλὴν ἄλλων πολλῶν, περὶ ὧν σήμερον ἀπέχω νὰ λαλήσω, λίαν περιμαχήτου ζητήματος ἡ λύσις φαίνεται ἠρτημένη ἐκ τοῦ ὀνόματος τοῦ σοφοῦ τῆς Σάμου, τὸν ὁποῖον οἱ ἑκατέρωθεν ἀντιφερόμενοι ἐπικαλοῦνται αὐθεντικὸν μάρτυρα.

Κατὰ τοὺς μὲν ὁ ἑλληνικὸς πολιτισμὸς, τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς διανοίας, ἡ μυθολογία, ἡ πρίησις, ἡ τέχνη, αὐτὰ τὰ σεμνὰ ἐρείπια, ὧν τὸ ἐλάχιστον τρίμμα φέρει τὰ ἐμβλήματα ἁρμονικοῦ ρυθμοῦ ἀνθρωπίνου ἐπινοίας, ὑπῆρξαν ὅλως πρωτότυπα, ἐμφαίνοντα τὴν ἔξοχον ἔμπνευσιν ἔθνους, εἰς ὃ ἡ φύσις ἀπένειμεν ὅλως ἐξαιρετικὰ δῶρα.

Ταῦτα πάντα καὶ αὐτὴ ἡ φιλοσοφία ἐκυοφορήθησαν καὶ ἐτέχθησαν ὑπὸ τῆς γενεσιουργοῦ δυνάμεως ἑνὸς μόνου ἔθνους καὶ ἐξ ἰδίων, ἄνευ ἀπομιμήσεως, ἄνευ οἱουδήποτε προπλάσματος καὶ ξένου βοηθήματος, ὡς γνήσιοι γόνοι καλλιτέκνου μητρός.

Κατ' ἄλλους πάλιν τὰ πάντα ἐλήφθησαν ἀλλαχόθεν, ἐξ ἄλλων ἐθνῶν, καὶ αὐτῶν ἐχόντων γενεσιουργὸν δύναμιν, καὶ αὐτῶν ἀπεργασαμένων καὶ δημιουργησάντων, ὡς μὴ ἀμοίρων καὶ τούτων τῆς ἀνθρωπίνου διανοίας, ἐξ ἧς τὰ πάντα βλαστάνουν, ὡς τὰ ἄνθη τοῦ λειμῶνος, διότι πάντες ἐπλάσθημεν κατὰ τὴν αὐτὴν εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν.

Δὲν εἶναι τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος ὁ Προμηθεὺς τῆς ἀνθρωπότητος, ἐξ οὗ *πᾶσαι τέχναι βροτοῖσι* καὶ ὅστις, ὑποκλέψας τὸ πῦρ τῶν ἀθανάτων, δίδει σήμερον δίκην *ἀδαμαντίνων δεσμῶν ἐν ἀῤῥήκτοις πέδαις*, διότι οὐδεμία ἐγένετο κλοπὴ καὶ οὐδὲν ἁμάρτημα, ἅμα δὲν ὑπῆρξε τοιαύτη ζηλότυπος καὶ φθονερὰ θεότης, ἐν κρυπτῷ καὶ ἐν παραβύστῳ φυλάττουσα καὶ φρουροῦσα τὰ ἀτίμητα τῶν τεχνῶν γέρα,

μὴ δι' αὐτῶν οἱ ἄνθρωποι ἐκπορθήσουν τ' ἀπόρθητα.

Ἂν ὅμως εἶναι τὰ πάντα ἄθλα τῆς ἀνθρωπίνου ἐπινοίας, ποτὲ μὲν μεγαλεπηβόλου καὶ ἐφευρετικῆς, ποτὲ δὲ ἐν ἡρεμίᾳ καὶ ἀνέσει ἀποθησαυριζούσης καὶ πολλαπλασιαζούσης τὸ ἀποκτηθὲν κεφάλαιον, εἶναι ἐπίσης ὁμολογούμενον, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ σοφία καὶ τέχνη ἔχει τι ἰδιότυπον καὶ ὅλως ἐξαιρετικόν, ὥστε πᾶν ὅ,τι εὑρίσκει τις ἀλλαχοῦ ὅμοιον, ἢ ἀνάλογον, μετεπλάσθη ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δὲν εὑρίσκεται πλέον ὁ συνδετικὸς σύνδεσμος τῆς παραδόσεως, καὶ τῆς αἰφνιδίας μεταμορφώσεως ἡ προπορευομένη ἐξέλιξις κατέστη ἀφανής.

Ὅπως ὁ θαυμάζων τὰ λεπτὰ καὶ καλλίφυλλα καὶ εὐώδη ἄνθη στεφάνου οὐδόλως ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὰ φυτὰ καὶ τὰ στελέχη, ἐξ ὧν ἐβλάστησαν, οὕτω ὁ περισκοπῶν τὰ ἔργα τῆς ἑλληνικῆς εὐφυΐας, εἰς αὐτὰ καὶ μόνα ὅλως προσέχει, διότι ἀπαρτίζουν πλῆρες σύμπλεγμα, μὴ χρῆζον ἄλλου προσθέτου καλλωπισμοῦ.

Πρὸ πάντων ὅ,τι χαρακτηρίζει τὰ περικλεῆ ἀριστοτεχνήματα παντὸς εἴδους τοῦ ἀκμάζοντος ἑλληνισμοῦ, εἶναι ἡ συμμετρία καὶ ἡ ἀναλογία τῶν μερῶν πρὸς τὸ σύνολον. Ἡ γενικὴ ἰδέα πάντοτε προέχει ἐπιφανῆς, μὴ συγκαλυπτομένη ὑπὸ οἱασδήποτε εἰδικότητος, ἢ ἐξαφανιζομένη διὰ τῆς ὑπεροχῆς δευτερεύοντος μέρους. Καὶ πάλιν, ὅσον αὐστηρὰ φαίνεται ἡ ἑνότης, οὐδέποτε συνθλίβει τὰ συναπαρτίζοντα αὐτὴν μέρη, οὔτε παραβλάπτει τὴν πρέπουσαν αὐτῶν ἀνάπτυξιν, διότι δι' αὐτῶν ὑπάρχει καὶ ἐμφανίζεται ἐν πλήρει ἀκμῇ. Οὔτε ἡ ποικιλία λοιπὸν διασπᾷ τὴν ἑνότητα, οὔτε ἡ ξηρὰ καὶ μονότονος ἑνότης ἰσχναίνει καὶ ἀπομαραίνει τὰ καθέκαστα, ὡς ἂν ἦσαν ἰκρίωμα μόνον πρὸς ὑπόρθωσιν ἄλλου τινος χρήσιμον. Ἀπεναντίας, ὡς ἡ ζῶσα πνοὴ ἀναγεννᾷ τὴν θερμότητα, ἥτις κυκλοφορεῖ δι' ὅλων τῶν μελῶν τοῦ ὀργανικοῦ σώματος, καθιστῶσα αὐτὰ ἔμψυχα καὶ σφριγῶντα, οὕτω παρίσταται ἡ γενικὴ ἰδέα ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς ἔργοις ζωογονοῦσα καὶ θερμαίνουσα.

Δὲν εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ παραδεχθῶμεν, ὅτι ἐκείνη ἡ ἐπίνοια, ἐξ ἧς μόνα τοιαῦτα προέβησαν εἰς φῶς ἔργα, ἦτον ἀπομίμησις ἁπλῆ, ἢ ἔστω καὶ ἔντεχνος. Ἡ ἀνεύρεσις τῆς εὐρυθμίας ταύτης, ἡ ἐμψύχωσις τῶν νεκρῶν καὶ στερημένων ἀκμαζούσης ζωῆς σκελετῶν εἶναι ἰδιόν τι, ἐμφαῖνον ἀνακάλυψιν καὶ ἐξήγησιν πρωτοφανῆ τοῦ παγκοσμίου προβλήματος, εἰς ὃ ἐργάζεται διηνεκῶς ἡ ἀνθρωπότης.

Οὐδέποτε ὑπῆρξεν ἐν τῷ νῷ τοῦ Ἀσιώτου, του Ἰνδοῦ, τοῦ Ἀσσυρίου, τοῦ Αἰγυπτίου ἡ ἰδέα παγκοσμίου ἁρμονίας, ὡς νόμου φυσικοῦ, τὰ πάντα κινοῦντος ἐν μουσικῷ ῥυθμῷ, οὐτινος τοὺς ἐμμελεῖς φθόγγους δὲν φθάνομεν ν' ἀκούσωμεν, ἀλλ' ἀπομιμούμεθα διὰ τῶν αὐτῶν ἀριθμῶν.

Ὅταν σήμερον ἐν τοῖς Μουσείοις τῶν εὐρωπαϊκῶν πρωτευουσῶν, ὅπου ἀνάκεινται αἱ συλλογαὶ τῶν μνημείων ἁπάντων τῶν ἐθνῶν τῆς ἀρχαιότητος, παραβάλλωμεν τὰ ἔργα Σινῶν, Ἰνδῶν, Ἀσσυρίων, Αἰγυπτίων καὶ Ἑλλήνων, ἐπέρχεται ἀνεπαισθήτως εἰς τὸν νοῦν ἡμῶν ὁ εὐφυὴς ἐκεῖνος χαρακτηρισμὸς τοῦ Λουκιανοῦ ἐν τῇ θεῶν Ἐκκλησίᾳ, ὅτε ὁ Μῶμος δυσανασχετῶν ἐκφωνεῖ: « Σὺ δέ, ὦ κυνοπρόσωπε καὶ συνδόσιν » ἐσταλμένε Αἰγύπτιε, τίς εἶ, ὦ βέλτιστε, ἢ πῶς ἀ« ξιοῖς θεὸς εἶναι ὑλακτῶν; τί δὲ βουλόμενος καὶ ὁ » ποικίλος οὗτος ὁ ταῦρος, ὁ Μεμφίτης προσκυνεῖται » καὶ χρᾷ καὶ προφήτας ἔχει; αἰσχύνομαι δὲ ἴδιδας » καὶ πιθήκους εἰπεῖν καὶ τράγους καὶ ἄλλα πολλῷ » γελοιότερα οὐκ οἶδ' ὅπως ἐξ Αἰγύπτου παραδυσ» θέντα εἰς τὸν οὐρανόν, ἃ ὑμεῖς, ὦ θεοί, πῶς ἀν» έχεσθε ὁρῶντες ἐπ' ἴσης, ἢ καὶ μᾶλλον ὑμῶν προσ» κυνούμενα; »

Ὁποῖα ἄμορφα τέρατα ἵππων φερόντων κεφαλὰς βαθυπωγώνων ἀνθρώπων, ὁποῖα ζόανα δύσμορφα, πόρρω ἀπέχοντα παντὸς φυσικοῦ σχήματος, ἢ ἀνθρώπου, ἢ θηρίου, ἀποκυήματα φαντασίας οἰστροπλήκτου! Τί εἶναι πρὸς ταῦτα ἡ Ἀφροδίτη τῆς Μήλου;

Τὴν ἀντίθεσιν εὐφυέστατα παριστάνει αὐτὸς ὁ Λουκιανὸς ἐν Διὶ τραγῳδῷ, ἔνθα ὁ Ἑρμῆς, κατὰ κέλευσιν τοῦ Διός, προσκαλῶν τοὺς συγκεκλημένους θεούς, ἐν προεδρίᾳ μὲν τοὺς χρυσοῦς, οὕτω δὲ ἐφεξῆς κατὰ τὴν ὕλην τοὺς ἀργυροῦς, τοὺς ἐλεφαντίνους, τοὺς χαλκοῦς καὶ τοὺς λιθίνους, μετ' ἀπορίας ἐρωτᾷ: Ἤν τις αὐτῶν χρυσοῦς μὲν ᾖ καὶ πολυτά» λαντος τὴν ὑλκὴν, οὐκ ἀκριβὴς δὲ τὴν ἐργασί» αν, ἀλλὰ κομιδῇ ἰδιωτικὸς καὶ ἀσύμμετρος, πρὸ » τῶν χαλκῶν τοῦ Μύρωνος καὶ Πολυκλείτου, καὶ » τῶν Φειδίου καὶ Ἀλκαμένους τῶν λιθίνων καθε» δεῖται, ἢ προτιμοτέραν χρὴ νομίζειν τὴν τέχνην; »

» Ἐχρῆν μὲν οὕτως, ἀπαντᾷ ὁ Ζεὺς, ἀλλ' ὁ χρυσὸς προτιμητέος. »

Καὶ ὁ Ἑρμῆς: « ἐοίκασιν, ὦ Ζεῦ, οἱ βαρβαρικοὶ » προεδρεύσειν μόνοι· ὡς τούς γε Ἕλληνας, ὁρᾷς » ὁποῖοί γε, χαρίεντες μὲν καὶ εὐπρόσωποι καὶ » κατὰ τέχνην ἐσχηματισμένοι, λίθινοι δὲ ἢ χαλκοῖ » ὁμοίως ἅπαντες, ἢ οἵγε πολυτελέστατοι αὐτῶν ἐ» λεφάντινοι, ὀλίγον ὅσον τοῦ χρυσοῦ ἀποστίλβον» τες, ὡς ἐπικεχρῶσθαι καὶ ἐπηλυγάσθαι μόνον, τὰ » δὲ ἔνδον ὑπόξυλοι καὶ οὗτοι—, ἡ Βενδὶς δὲ αὕτη » καὶ ὁ Ἄνουβις καὶ ὁ Μὴν ὅλοι ὁλόχρυσοι καὶ βα» ρεῖς καὶ πολυτίμητοι ὡς ἀληθῶς. »

Εἰς μάτην ἡ Ἀφροδίτη ἐπικαλεῖται μάρτυρα τὸν Ὅμηρον, ὀνομάζοντα αὐτὴν χρυσῆν, διότι καὶ αὐτὴν ὁ Πραξιτέλης ἐκ λίθου τοῦ λευκοῦ Πεντέληθεν λιθοτομηθεῖσαν παρέδωκεν εἰς τοὺς Κνιδίους.

Ἀλλ' ἡ ἑλληνικὴ χεὶρ κατέστησε τὸν χαλκὸν καὶ τὸν λίθον πολυτιμοτέρους καὶ αὐτοῦ τοῦ χρυσοῦ, ἀνθ' οὗ δὲν ἀνταλλάσσονται τὰ ἔργα τοῦ Μύρωνος, τοῦ Πολυκλείτου, τοῦ Φειδίου καὶ τοῦ Ἀλκαμένους.

Ἐκ τοιαύτης περὶ τὰ καλὰ αἰσθήσεως δρμώμενοι οἱ σοφοὶ τῶν νεωτέρων μετὰ μακρὰς ἔριδας ἔκριναν ἀνωφελῆ καὶ ἄγονον τὴν ἀνίχνευσιν τῆς γενεαλογίας τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ὡς ἀποτελοῦντος χέαν περίοδον, ἀφ' ἑαυτῆς ἀρχομένην. Ἀντὶ νὰ πλανῶνται ἐν τῷ σκότει ἀθεσπότων καὶ ἀποκρύφων ἀκουσμάτων περὶ Δαναοῦ, Κέκροπος καὶ Κάδμου, προτιμότερον ἐνόμισαν νὰ εἰςδύσουν εἰς τὴν διάνοιαν τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἐξετάζοντες τὸν ὀργανικὸν νόμον τῆς πλαστικῆς δυνάμεως, ἐξ ἧς ἐβλάστησεν ὁ τέλειος τύπος ἀγηράτου κάλλους.

Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο ὅσοι ἐπραγματεύθησαν περὶ Πυθαγόρου, ἀπορρίπτοντες ἅπαντα τὰ περὶ τοῦ θαυμασίου ἀνδρὸς θρυλούμενα, κατέγιναν νὰ καταδείξουν τὸν ὅλως ἑλληνικὸν χαρακτῆρα, ὡς ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ ἐκφράζοντος τὴν ἰδέαν τῆς ἐν τῇ συμμετρίᾳ ἁρμονίας κατὰ τὸν αὐστηρὸν ῥυθμὸν τοῦ δωρικοῦ κόσμου.

Ἀπόγονος ἴσως τοῦ ἐκ Φλιοῦντος μεταναστεύσαντος εἰς Σάμον Ἱππάσου, δὲν εἶναι ποσῶς βέβαιον, ὅτι ἐφοίτησεν ἐν Αἰγύπτῳ, διότι πρῶτος περὶ τούτου ἐλάλησεν ὁ Ἰσοκράτης ἐν Βουσίριδι, ὁ δὲ Ἡρόδοτος δὲν παραδέχεται ὅτι ὁ Γέτης Ζάμολξις, δουλεύσας παρὰ Πυθαγόρᾳ ἐν Σάμῳ, ἐδιδάχθη παρ' αὐτοῦ τὴν τῶν Αἰγυπτίων μετεμψύχωσιν, ὡς προγενέστερος τοῦ Πυθαγόρου (Ἡρόδ. Β'. 81. 123. Δ'. 95).

Μισήσας τὴν ἐν Σάμῳ Πολυκράτους τυραννίδα, ἀπέρχεται εἰς Κρότωνα τῆς Ἰταλίας, οἰκισθεῖσαν κατὰ δελφικὸν χρησμὸν ἐκ τῶν ἐκ Λακεδαίμονος Ἀχαιῶν, ἔνθα ἤκμαζεν ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τοῦ Ἡρακλέους, ὡς ἐμφαίνουν καὶ τ' ἀρχαῖα νομίσματα τῆς περιωνύμου ταύτης πόλεως, περὶ ἧς εἴρηται: « Μάταια τἄλλα πρὸς Κρότωνα τἄστεα. » Κατὰ Σπαρτιατικὴν ἀγωγὴν τοσοῦτον ἐπέδωκεν αὐτόθι ἡ γυμναστική, ὥστε ἔγινε παροιμιῶδες «Κροτωνιατῶν ἔσχατος τῶν ἄλλων Ἑλλήνων πρῶτος. »

Ὅπως ὁ ἑκατηβόλος Ἀπόλλων, φονεύων τὸν Πύθωνα, παριστάνει τὸν νοῦν δαμάζοντα καὶ ἐξημεροῦντα τὴν ἀγρίαν φύσιν, οὕτω ὁ Πυθαγόρας ἀποκρούει τὰ φυσικὰ στοιχεῖα, ὅσα οἱ πρὸ αὐτοῦ σοφοὶ ἀνηγόρευσαν ὡς ἀρχὴν καὶ τέλος τοῦ παντός.

Οὔτε τὸ ὕδωρ δέχεται ὡς ὁ Θαλῆς, οὔτε τὸν ἀέρα, ὡς ὁ Ἀναξιμένης, οὔτε ἐπαρκεῖται εἰς τοῦ Ἀναξιμάνδρου τὸ ἀόριστον ἄπειρον, τὸ περιέχον τὰ πάντα, ἀλλὰ περὶ οὐδενὸς ποιούμενος τὴν ὕλην, ὡς κυρίαν ἰδιότητα παντὸς πράγματος ὥρισε τὴν ἀναλογίαν, τὸ μέτρον, τὸν ἀριθμὸν, τὸ δὲ ἁρμονικὸν σύμπαν ἐν τῇ ζώσῃ αὐτοῦ κινήσει, ὡς ἐρρύθμον, πρῶτος ὠνόμασε κόσμον. Ὁ ὑπαρκτὸς οὗτος κόσμος εἶναι μουσικὴ ἁρμονία, διαμένουσα ἄφθαρτος καὶ ἀκαταπόνητος τὸν ἄπειρον αἰῶνα, διότι οὐδὲν δύναται νὰ ταράξῃ τὴν ἀκεραιότητα αὐτῆς.

Τοιαύτη φιλοσοφία ἀπᾴδει πρὸς ὅλας τὰς πανθεϊστικὰς ἰδέας τῆς Ἀσίας, ὧν δὲν ἐφάνησαν ἀμέτοχοι οἱ τῆς Ἰωνικῆς σχολῆς.

Ἕνεκα τούτου ἀνυψώθη ὁ Πυθαγόρας ἐν τῇ ἑλληνικῇ φαντασίᾳ, ὡς ἄν ἦτον αὐτὸς ὁ Ἀπόλλων ὁ ἐξ Ὑπερβορέων ἀφιγμένος, καὶ τοιοῦτον ἔλεγον αὐτὸν σεμνοπρεπῆ καὶ ὡραῖον, ὥστε ὁ μηρὸς αὐτοῦ ἐφάνη χρυσοῦς, ὅτε ἀπεγυμνώθη καὶ παροιμιωδῶς ἐκαλεῖτο *ὁ ἐκ Σάμου κομήτης*.

Εἶναι, ἢ δὲν εἶναι ἀληθὲς, ὅτι ἐπὶ πέντε ἔτη οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ, ἐν κοινῷ τιθέμενοι τὰ ὑπάρχοντα, ἐδοκιμάζοντο, καὶ τότε μόνον μετεῖχον τῆς ὄψεως τοῦ διδασκάλου, ὅπερ οὐδόλως συνᾴδει πρὸς τὰ πλήθη ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν συρρεόντων τὸ ἑσπέρας εἰς τ' ἀκροαματικὰ μαθήματα ἐν τῷ ὁμακοείῳ; Ἐν γένει, μαρτυρεῖται ὅμως καὶ ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ ἐν τῇ διαίτῃ καὶ ἐν τῇ ἀγωγῇ ὁ αὐστηρὸς τύπος, ὃν δεικνύει ἡ ἀριστοκρατικὴ τῆς Σπάρτης πολιτεία· διὰ τοῦτο βλέπομεν, ὅτε ὑπερίσχυσεν ἐν Ἰταλίᾳ τὸ ὁμοσπονδιακὸν σύστημα τῶν Ἀχαιῶν, ὅλως δημοκρατικὸν, ἐμπρησθέντα τοῦ Πυθαγόρου τὰ συνέδρια, ὡς ἱστορεῖ ὁ Πολύβιος (Β'. 39).

Εἰς ταύτην ὅμως τὴν ἁπλῆν παράστασιν περὶ τοῦ ἀνδρὸς, συνάμα δὲ ὅλως ἰδεολογικὴν, διότι φαίνεται ὁ Πυθαγόρας κατ' ἐξοχὴν ἐκπροσωπῶν τὸν δωρικὸν ἑλληνισμὸν, ὡς ἡ ἔλλογος ὑποτύπωσις τοῦ πνεύματος, τῶν ἠθῶν, καὶ τῶν φρονημάτων τῆς κατ' αὐτὸν κοινωνίας, ἀντιτάσσονται ὅλαι αἱ ἀνεκδοτικαὶ παραδόσεις, καθ' ἃς ὁ Πυθαγόρας ἀντὶ νὰ εἶναι ἡ φωταυγὴς καὶ διαφανὴς ἀποκρυστάλλωσις τοῦ ἑλληνισμοῦ, δεικνύεται μάλιστα ὁ πανταχόθεν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς συναγείρας ὅ,τι σοφὸν καὶ ἐν Ἑλλάδι ἄγνωστον καὶ ἐκ τούτων συμφύρας τὸ ἴδιον σύστημα.

Τῇ βοηθείᾳ Ἀριστοξένου καὶ Δικαιάρχου, ἐκ τῶν Ἀριστοτελικῶν, Πορφυρίου καὶ Ἰαμβλίχου καὶ ἄλλων τούτοις συγχρόνων, ἰδοὺ ὡς ἔγγιστα πῶς τραγῳδεῖται ὁ βίος τοῦ Πυθαγόρου, ὡς ἄλλη Ὀδύσσεια καὶ ποικίλη σειρὰ περιπετειῶν, ὁποίας ὀλίγοι τῶν ἀνθρώπων καὶ οὐδεὶς τῶν φιλοσόφων ἐδοκίμασαν, ἐνῷ οὐδὲν διαμένει σκοτεινὸν καὶ ἄγνωστον μετὰ τοσούτους αἰῶνας.

Ἐκ Λήμνου ἕλκων τὸ γένος, ὁ πατὴρ τοῦ Πυθαγόρου, Μνήσαρχος, δακτυλιογλύφος καὶ ἔμπορος, μετέσχεν ἰσοπολιτείας ἐν Σάμῳ, ὡς παρασχὼν βοήθειαν ἐν ὥρᾳ σιτοδείας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Πολυκράτους τυραννίδος. Ὁ Μνήσαρχος οὗτος περιεφέρετο πάντοτε χάριν ἐμπορίας σὺν τῇ συζύγῳ Πυ-

θαΐδι, ἥτις ἐν Τύρῳ ἔτεκε τὸν Πυθαγόραν. Ἀκολουθῶν καὶ αὐτὸς τὸν πατέρα ἐν Ἰταλίᾳ καὶ ἀλλαχοῦ, ἠγάπησε τὸν πλάνητα βίον, καὶ μόλις ἀμείψας τὸ 18ον ἔτος, ἐζήτησε νὰ μυηθῇ τὰ τῶν βαρβάρων.

Ὁ Πολυκράτης φυλύποπτος, ὡς ὅλοι οἱ τύραννοι, ἅμα μαθὼν τὴν πρόθεσιν τοῦ νεανίου, ἀπηγόρευσε τὴν ἐκ Σάμου ἔξοδον, ἀλλ᾽ ὁ Πυθαγόρας νύκτωρ, λαθὼν πάντας, διέφυγεν εἰς Δέσβον, πρὸς τὸν ἐκεῖ θεῖον, Ζωΐλον, ὅπου εὗρε τὸν ἐκ Σύρου τῶν Κυκλάδων Φερεκύδην, νεώτερον τῶν ἑπτὰ σοφῶν, καὶ τὰ περὶ μετεμψυχώσεως παραλαβόντα παρὰ τῶν Αἰγυπτίων.

Δύω ἔτη παραμείνας παρὰ Φερεκύδῃ, ἀπῆλθεν εἰς Μίλητον πρὸς Ἀναξίμανδρον καὶ Θαλῆν, ἄγοντα τότε τὸ ἐννενηκοστὸν ἔτος, ὅστις ἐνίσχυσε τοῦ φιλομαθοῦς νέου τὴν ὁρμὴν πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς Αἰγύπτου.

Προπαρασκευῆς χάριν διέτριψεν ἐν τούτοις ἓν ἔτος ἐν Σιδόνι, Βύβλῳ, καὶ Τύρῳ ὁ Πυθαγόρας, ὅθεν ἀπέπλευσεν εἰς Αἴγυπτον περίπου κατὰ τὸ 547 ἔτος π. Χ.

Καὶ ἐν τῷ κατὰ τὸ Κάρμηλον ἱερῷ ἐμόνασεν ἐπί τινα χρόνον, ὥστε οἱ τοῦ τάγματος τῶν Καρμηλιτῶν θεωροῦν αὐτὸν ἑταῖρον (Philippus Tessiere Carmelita 1612).

Ἐβασίλευε τότε ἐν Αἰγύπτῳ ὁ ἐκ τοῦ Σαΐτου νομοῦ Ἄμασις, ὅστις ὡς ὁ Ψαμμίτιχος ἄλλοτε, ἐκάλεσε καὶ αὐτὸς τοὺς Ἴωνας εἰς βοήθειαν, δοὺς αὐτοῖς τὴν Ναύκρατιν πόλιν πρὸς ἐνοίκισιν καὶ ἄλλας χώρας, ἤγαγε δὲ καὶ γυναῖκα ἐκ Κυρήνης.

Δὲν ἐπηρκέσθη ἐν τούτοις ὁ Πυθαγόρας εἰς ὅ,τι ἠδύνατο νὰ μάθῃ πᾶς βέβηλος ἐκ τῆς ἁπλῆς ὁμιλίας πρὸς τοὺς ἱερεῖς, ὡς ἔπραξεν ὁ Φερεκύδης καὶ ὁ Θαλῆς.

Ἀλλὰ πῶς ἦτο δυνατὸν νὰ μυηθῇ τ᾽ ἀπόῤῥητα, συγκαταλεγόμενος μεταξὺ ἱερέων, ἀποτελούντων ἴδιον γένος, παῖς ἐκ πατρὸς, καὶ εὐλαβῶς ἀπεχόντων παντὸς μὴ καθαροῦ; Οὐδὲν πρόσκομμα ἠδύνατο ν᾽ ἀναχαιτίσῃ τὸν Πυθαγόραν· ὀνομαστὸς ἤδη μετὰ τὴν ὁμιλίαν πρὸς τοιούτους φιλοσόφους, ἠδύνατο ν᾽ ἀπαιτήσῃ παρὰ Πολυκράτους τὰ πάντα, μεθ᾽ οὗ ὁ Ἄμασις εἶχε ξενίαν. Τῇ συστάσει λοιπὸν Πολυκράτους ὁ φιλέλλην Ἄμασις ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν ἱερέων Ἡλιουπόλεως τὴν παραδοχὴν τοῦ Πυθαγόρου. Δὲν προτείνουν μὲν ἄρνησιν οἱ Ἡλιουπόλεως, ἀλλ᾽ ἐπιτηδείως παραπέμπουν εἰς τὸ ἀνώτερον Συνέδριον Μέμφιδος. Τὴν αὐτὴν σκῆψιν προτείνουν καὶ οἱ Μεμφῖται ἐκπέμποντες τὸν Πυθαγόραν εἰς τοὺς ἔτι πρεσβυτέρους Διοσπολίτας ἐν Θήβαις. Οἱ Διοσπολῖται δὲν εἶχον πρὸς τίνα ἄλλον νὰ ἐκπέμψουν ἀνώτερον, οὔτε τοῦ βασιλέως τὴν ἐπιθυμίαν ἐτόλμων ν᾽ ἀθετήσουν. Ἐνέδωκαν λοιπὸν τέλος πάντων, ὑποβάλλοντες τὸν ξένον εἰς τὰς βαρυτάτας τῶν δοκιμασιῶν καὶ εἰς ἀτελευτήτους καθαρμούς.

Τοσαύτη ὑπῆρξεν ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἡ φιλομάθεια τοῦ Πυθαγόρου, ὥστε τὰ πάντα καὶ τὰ ὀδυνηρότερα ὑπέστη ἐν ἄκρᾳ καρτερίᾳ, ἑωσοῦ συγκατελέγη μεταξὺ τῶν ἱερέων καὶ προέβη μέχρι τῶν ἀνωτάτων τιμῶν.

Ἐν τοσούτῳ ἀπεβίωσεν ὁ Ἄμασις, ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Ψαμμίνητος μετὰ ἓξ μῆνας κατετροπώθη ὑπὸ Καμβύσου, κατὰ τὸ Πηλουσιακὸν στόμα τοῦ Νείλου, ὅτε ὑπεδουλώθη ἅπασα ἡ Αἴγυπτος καὶ οἱ ἱερεῖς ἀπήχθησαν εἰς τὴν Ἀσίαν. Μεταξὺ αὐτῶν ἀπήχθη καὶ ὁ Πυθαγόρας εἰς Βαβυλῶνα.

Διὰ πάντα ἄλλον δὲν ἠδύνατο νὰ ὑπάρξῃ περιτροπὴ δεινοτέρα μετὰ 21 ἐτῶν δοκιμασίαν, ὅτε ἔφθασεν εἰς τὸ τέρμα τῶν πόθων αὐτοῦ, περιπίπτοντος εἰς αἰχμαλωσίαν. Ἀλλὰ διὰ τὸν φιλομαθῆ Πυθαγόραν ἡ περιπέτεια αὕτη ὑπῆρξε μέγιστον καὶ ἀπροσδόκητον εὐτύχημα, διότι τώρα νέα ἀπόῤῥητα ἔμελλον ν᾽ ἀποκαλυφθοῦν εἰς τὸν ἀκάματον ἐρευνητήν. Τί ἄλλο ἠδύνατο νὰ εὐχηθῇ δῶρον τῆς τύχης, ἢ νὰ εὑρεθῇ μεταξὺ Χαλδαίων καὶ Μάγων;

Ἡ Βαβυλὼν ἦτο τότε τὸ κοινὸν τῆς Ἀσίας ἐμπόριον. Ἐξ ἀνατολῶν ἐκόμιζον ἐκεῖ τοὺς πολυτίμους λίθους, τὸν ὄνυχα καὶ τὸν σαρδόνυχα καὶ τὸν κύανον, ἐξ ὧν οἱ Βαβυλώνιοι ἔγλυφον τὰς σφραγίδας, τὸ πρινοκόκκιον, ἐξ οὗ οἱ ὑσγιναβαφεῖς τάπητες, καὶ τὸν χρυσόν. Ἡ Ἀρμενία καὶ ἡ Μεσοποταμία ἐκεῖ ἔπεμπον σίτους καὶ οἴνους ἐπὶ σκυτίνων πλοίων, κατερχομένων τὸν Τίγριν καὶ τὸν Εὐφράτην. Ἐκ τῶν νοτίων χωρῶν εἴρχοντο οἱ μαργαρῖται, τὸ κινάμωμον, ὁ ἐλέφας καὶ τὰ πολύτιμα ξύλα, ἐξ ὧν κατεσκευάζοντο τὰ σκῆπτρα φέροντα ἐπίσημόν τι, ῥόδον ἢ κρίνον, ἢ ἀετὸν, ἢ ἄλλο τοιοῦτον, ὡς βλέπομεν καὶ ἐν τοῖς ἀσσυριακοῖς ἀναγλύφοις. Καὶ αὐτοὶ οἱ Σῖνες ἔφθανον μέχρι Βαβυλῶνος, κατὰ τὸ ἑβραϊκὸν κείμενον Ἡσαΐου: « Ἰδοὺ οὗτοι πόῤῥωθεν ἥξουσιν, » οὗτοι ἀπὸ Βορρᾶ καὶ θαλάσσης, ἄλλοι δὲ ἐκ γῆς » Σινίμ. »

Ἀλλὰ πῶς ἠδυνήθη ὁ αἰχμάλωτος νὰ ἐκφύγῃ τὰ δεινὰ τῆς δουλείας καὶ τὰς μάστιγας, ὡς δεικνύουν τὰ σήμερον ἀνακαλυφθέντα ἀνάγλυφα Νινευῆς καὶ Βαβυλῶνος, ἐν οἷς ἀπεικονίζονται οἱ αἰχμάλωτοι βαστάζοντες ἐπὶ τῶν ὤμων λίθους καὶ ἄλλην οἰκοδομικὴν ὕλην; Πῶς ἀντὶ τούτων ἠδυνήθη νὰ ὁμιλήσῃ πρὸς Χαλδαίους καὶ Μάγους, οἵτινες, καθ᾽ Ἡρόδοτον, ἐφεῦρον τὴν γεωμετρίαν; « Πόλον μὲν γὰρ » καὶ γνώμονα καὶ τὰ δυώδεκα μόρια τῆς ἡμέρας » παρὰ Βαβυλωνίων ἔμαθον οἱ Ἕλληνες. »

Τὴν σιωπὴν τῆς ἱστορίας περὶ τούτου ἀπόκειται εἰς ἡμᾶς ν᾽ ἀναπληρώσωμεν, ὁμολογοῦμεν ὅμως εἰς

αὐτὴν χάριν, διὰ τὴν ἀφήγησιν τῆς ἀπολυτρώσεως τοῦ θαυμασίου ἀνδρός.

Ὅτε ἐπὶ Δαρείου ὁ ἰατρὸς Δημοκήδης ἐκ Κρότωνος, κερδήσας τὴν εὔνοιαν τοῦ ἰαθέντος βασιλέως, ἐστάλη εἰς Ἑλλάδα, ἀφιχθεὶς εἰς Τάραντα, ἐγκατέλειψε τοὺς κομίσαντας αὐτὸν Πέρσας, οἵτινες, ναυαγήσαντες, περιῆλθον εἰς χεῖρας Γέλλου τινος Ταραντίνου. Ὁ Γέλλος οὗτος κατὰ τὴν ἀπόδοσιν τῶν Περσῶν εἰς τὸν Δαρεῖον ἐμνήσθη τοῦ Πυθαγόρου, ἀπαιτῶν τὴν ἀπόλυσιν αὐτοῦ.

Τὰ τῆς ἐπανόδου τοῦ Πυθαγόρου, τὸν τελευταῖον ἀσπασμὸν τοῦ φθειριῶντος Φερεκύδου, εἰπόντος τότε τὸ τοσοῦτον γνωστὸν εἰς τοὺς λογίους, *χρωτὶ δῆλον*, τὴν πρὸς τοὺς ἐν Ἰταλίᾳ ἁλιεῖς πρώτην ἔνδειξιν τῆς θαυματουργοῦ αὐτοῦ δυνάμεως, προειπόντος τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν τῇ σαγήνῃ ἰχθύων, πρὶν ἀνασπασθῇ, καὶ ὅλα τὰ λοιπὰ παραλείπομεν, ὡς ξένα εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην.

Δὲν δυνάμεθα ὅμως νὰ μὴ ἐκφράσωμεν τὴν ἀπορίαν ἡμῶν, πῶς τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα, ὅλως δραματικὰ, μόλις οἱ μετὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἀφοῦ παρῆλθον τρεῖς αἰῶνες ἀπὸ Πυθαγόρου, ἤρξαντο διηγούμενοι, ἢ πῶς ἄλλοι μετὰ ὀκτὼ αἰῶνας συνεπλήρωσαν, ἐνῷ οἱ ἐγγύτεροι τοῦ Πυθαγόρου καὶ ὁ Ἀριστοτέλης αὐτὸς οὐδὲν ἔκριναν ἄξιον ν᾽ ἀπομνημονεύσουν;

Μήπως οἱ μεταγενέστεροι οὗτοι ἐν τῷ φανατικῷ ζήλῳ τοῦ θαυμασμοῦ ἐνόμισαν, ὅτι ἀναβιβάζουν εἰς ἐπάπειρον τὴν δόξαν τοῦ Πυθαγόρου, ἐπιπροσθέτοντες εἰς αὐτὸν πᾶσαν ἐξ ἐράνου γνῶσιν, διέφυγε δὲ αὐτοὺς, ὅτι ἐπὶ τέλους διὰ τῆς ὑπερβολῆς ταύτης ἀπεγύμνωσαν τὸν Πυθαγόραν πάσης ἰδίας σοφίας;

Ὁμολογητέον ὅτι οὐδὲν παρέλειψαν οἱ νεώτεροι πρὸς ἀνίχνευσιν τῆς ἀληθείας, ἀναδιφοῦντες ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ἐν Ἀσίᾳ τὰς πηγὰς, ὅθεν ὁ πολύπλαγκτος Σάμιος ὑποτίθεται ἀντλήσας.

Εἰσέτι δὲν ἀνεγνώσθησαν τὰ ἐν τῇ ἀνευρεθείσῃ δημοσίᾳ βιβλιοθήκῃ Σαρδαναπάλλου ἐν Νινευῇ πλινθία, κατατεταγμένα κατὰ τὰ διάφορα αὐτῶν χρώματα, δι᾽ ὧν ἐδηλοῦτο ἡ ὕλη ἑκάστης συγγραφῆς ἐν σφηνοειδέσι γράμμασιν, μέλανα, φαιά, κυανὰ, ἰανθῆ, φοινικόχροα, σανδαράκινα, κρόκινα καὶ λευκά. Οὔτε τοῦ Περιγένους διεσώθη τὸ περὶ Μαθηματικῆς τῶν Χαλδαίων, τοῦ δὲ Ἰαμβλίχου τὰ Βαβυλωνικὰ ἀπωλέσθησαν πρό τινων αἰώνων, πρὶν παραδοθοῦν εἰς τύπον.

Ἀλλ᾽ ὁ πόλος καὶ ὁ γνώμων ἦσαν ἤδη γνωστὰ ἐπὶ Θάλητος, ὅστις δὲν ἐκάθισεν ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυλῶνος, ἀλλὰ μαθὼν τὸ γεωμετρεῖν παρ᾽ Αἰγυπτίων, πρῶτος κατέγραψεν ἐπὶ ἡμικυκλίου τὸ ὀρθογώνιον τρίγωνον (Διογ. Λαέρτ. Θαλῆς) ἀνακαλύψας, τουτέστιν, ὅτι εἶναι ὀρθογώνιον πᾶν τρίγωνον βάσιν ἔχον τὴν διάμετρον ἡμικυκλίου.

Οὐδὲν ἄρα ὑπολείπεται μετενεχθὲν εἴτε ἐκ Βαβυλῶνος εἴτε ἐκ τῶν Αἰγυπτιακῶν Θηβῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ Πυθαγόρου, ἀφοῦ ταῦτα πάντα ἦσαν πρὸ αὐτοῦ γνωστά.

Ἂν ὅμως αἱ ἄμεσοι μαρτυρίαι καὶ τὰ τοσοῦτον αὐθεντικὰ καὶ σεμνοπρεπῆ μνημεῖα τῶν Ἀσσυρίων καὶ Αἰγυπτίων τοσαῦτα διηγούμενα, οὐδεμίαν ἐκφέρουν περὶ τοῦ ἡμετέρου αἰνίγματος φωνὴν, δὲν κρούουν πρύμνην οἱ πλέοντες πάντοτε πρὸς τὸ πέλαγος τῶν εἰκασιῶν καὶ διώκοντες τὴν πόῤῥω νεφέλην, τὴν παριστανομένην ὑπὸ τὸ σχῆμα τῆς ζητουμένης ἀκτῆς.

Τί ἦτο λέγουν ὁ ἄβαξ, ἐπὶ τοῦ ὁποίου κατὰ Ἰάμβλιχον ὁ Πυθαγόρας ἐποιεῖτο τὰς ἀποδείξεις; Τινὲς γραμματικοὶ ἐτυμολογοῦν αὐτὸν ἐκ τοῦ βαστάζω, ἄβαξ, ἀλλ᾽ οἱ κάτοχοι σεμιτικῶν γλωσσῶν εὑρίσκουν, ὅτι κατ᾽ αὐτὰς *Ἀβὰκ* εἶναι κόνις, ἄμμος, ἄρα καὶ ἐπὶ πίνακος, ἐν ᾧ γίνονται τ᾽ ἀριθμητικὰ καὶ μαθηματικὰ σχήματα.

Ἀλλ᾽ εὑρέθη τάχα ὁ ἄβαξ παρὰ Χαλδαίοις καὶ Μάγοις, ἢ παρὰ τοῖς Ἁρπεδονάπταις τῶν Αἰγυπτίων; Οὐδαμῶς. Εἶναι ὅμως, λέγουν, παντὸς Σινὸς καὶ Ταρτάρου συνέκδημος κομβολόγιον, λεγόμενον *Σουανπὰν*, οὗ οἱ κόμβοι ἑπτὰ μὲν ὁριζόντιοι, καὶ ἀνὰ δέκα κρεμάμενοι, παριστάνουν ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ πᾶσαν ἀριθμητικὴν πρᾶξιν. Ὡσαύτως δι᾽ ὁρμαθοῦ μαργαριτῶν ἀριθμοῦν οἱ Βραχμάναι τοῦ Βισνοῦ τ᾽ ἀπειράριθμα ὀνόματα. Ἰδοὺ λοιπὸν ἐκ τῶν πρὸς ἕω μερῶν μεταδιδομένη ἡ χρῆσις προχείρου μηχανισμοῦ ἀριθμήσεως. Τοιοῦτος ἀπαντᾶται σήμερον καθ᾽ ὅλην τὴν Ῥωσσίαν ὑπὸ τ᾽ ὄνομα *Τσοτοὺ* ἐκ δέκα σφαιριδίων, ὧν τὰ δύω μεσαῖα εἶναι μέλανα, τὰ δὲ λοιπὰ λευκά.

Οὐδὲν τούτων ἐξηγεῖ τὸν ἄβακα τοῦ Πυθαγόρου, οὔτε τὸ παρὰ τοῦ Προέδρου ἡμῶν Κ. Ῥαγκαβῆ ἀνακαλυφθὲν ἐν Σαλαμῖνι ἐπὶ μαρμάρου σχῆμα ἀριθμομαχίας, τοῦ ὁποίου τὸ ἰχνογράφημα ἐν ἔτει 1846 ἔπεμψεν εἰς τὸν Le Tronne.

Ὁ κατὰ τὸν 6ον αἰῶνα μετὰ Χριστὸν οἰκτρῶς παρὰ Θεοδωρίχου ἐπὶ μηδαμινῇ ὑπονοίᾳ κατατομηθεὶς *Βοήθειος*, ἐκ τοῦ βαρβαρικοῦ κατακλυσμοῦ διασώσας τὰς μαθηματικὰς ἐπιστήμας, μεθηρμήνευσε τὸν Εὐκλείδην, δύω δὲ χειρόγραφα τῆς Μαθηματικῆς ταύτης τοῦ ΙΑ᾽ αἰῶνος, ἀνευρεθέντα τὸ μὲν ἐν Αὐτρίκῳ (Chartres) τῆς Γαλλίας, τὸ δὲ ἐν Ἐρλάγγῃ τῆς Γερμανίας, ὡς ἐπίμετρον φέρουν Ἄβακα. Ἀμφότεροι ὅμως, μὴ ὄντες καθ᾽ ὅλα ὅμοιοι, δεικνύουν χαρακτῆρας ἀριθμῶν ἀναμίκτους, λατινικοὺς καὶ σχεδὸν τοὺς σήμερον λεγομένους ἀραβικοὺς, ὥστε φροῦδος ἀπέβη καὶ αὐτὴ ἡ ἐλπὶς, πρὸς ἀνακάλυψιν τοῦ Πυθαγορείου πίνακος τοῦ μηχανισμοῦ αὐτοῦ καὶ τῶν ἐν αὐτῷ σημείων.

Εἶναι ἄγνωστον, ἂν ἡ λέξις ἄβαξ ἦτον ἤδη ἐν χρήσει κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Πυθαγόρου, διότι κατὰ πρῶτον ἀναφαίνεται παρὰ Πολυβίῳ (Ε΄, 26), ὅστις λέγει περὶ τῶν ὑπὸ τῶν βασιλέων εὐνοουμένων, ὅτι « Ὄντως γὰρ εἰσιν οὗτοι παραπλήσιοι ταῖς ἐπὶ » τῶν *ἀβακίων* ψήφοις, ἐκεῖναί τε γὰρ κατὰ τὴν τοῦ » ψηφίζοντος βούλησιν, ἄρτι χαλκοῦν, καὶ παραυ- » τίκα τάλαντον ἴσχουσι. »

Τὴν εὐφυεστάτην ταύτην παραβολὴν ὁ Διογένης Λαέρτιος ἀποδίδει εἰς τὸν προγενέστερον τοῦ Πυθαγόρου Σόλωνα. « Ἔλεγε δὲ τοὺς παρὰ τοῖς τυράν- » νοις δυναμένους, παραπλησίους εἶναι ταῖς ψήφοις » ταῖς ἐπὶ τῶν λογισμῶν. Καὶ γὰρ ἐκείνων ἑκάστην » ποτὲ μὲν πλείω σημαίνειν, ποτὲ δὲ ἥττω, καὶ » τούτων τοὺς τυράνους ποτὲ μὲν ἕκαστον μέγαν » ἄγειν καὶ λαμπρόν, ποτὲ δὲ ἄτιμον.

Τὸ πρᾶγμα λοιπὸν, ἂν οὐχὶ τ᾽ ὄνομα ἦτο πρὸ τοῦ Πυθαγόρου γνωστὸν, ὅστις ἴσως ἐπέφερε τινὰς νεωτερισμοὺς, ἀλλὰ δὲν ἀντιποιεῖται τὴν ἐφεύρεσιν.

Τὸ ἀμάραντον ἄνθος, τὸ περικαλλύνον τὸν ἀειθαλῆ στέφανον τῶν ἐφευρέσεων τοῦ Πυθαγόρου, εἶναι τὸ μαθηματικὸν θεώρημα, ὅτι τοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου ἡ ὑποτείνουσα πλευρὰ ἴσον δύναται ταῖς περιεχούσαις. Ὁ λογιστικὸς Ἀπολλόδωρος λέγει, ὅτι ἐπὶ τῇ ἀνακαλύψει ταύτῃ ἔθυσεν ἑκατόμβην ὁ Πυθαγόρας. Ἀξιοπερίεργον εἶναι, ὅτι ὁ ἀποθεώσας τὸν ἐξ Ὑπερβορέων Ἀπόλλωνα Ἰάμβλιχος, τὸ σπουδαιότερον καὶ ὄντως θαυμάσιον τοῦτο εὕρημα ἀθανάτου δόξης παρασιωπᾷ, ἐνῷ οὐδὲν, ἐξ ὧν ἐπισωρεύει, παρέμεινεν ἐν τῷ ναῷ τῆς ἀθανασίας.

Προτιμῶντες τὸ πελιδνὸν φῶς ἰδεολογικῆς ἀκτινοβολίας, ἐν ᾗ οἱ βιογράφοι περιέβαλον τὸ πρόσωπον τοῦ ἡμιθέου αὐτῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ παραδεχθοῦν ἑκατόμβην, ὅσοι παρέστησαν ἀναιμάκτους τὰς θυσίας τοῦ Πυθαγόρου. Διὰ τοῦτο δὲν πιστεύει ὁ Κικέρων (de Nat. Deor.) θυσίαν βοὸς, ὁ δὲ ὑπομνηματιστὴς τοῦ Πορφυρίου Ριττερσχούζιος συμβιβάζει τὰ διεστῶτα καὶ τὴν ἀσάφειαν τοῦ κειμένου, δεχόμενος ὅτι ὁ βοῦς ἦτο στεάτινος.

Οἱ νεώτεροι δὲν φιλονεικοῦν πλέον περὶ ἑκατὸν, ἢ ἑνὸς βοὸς καὶ τούτου στεατίνου, ἀλλὰ μικροῦ δεῖν ἔσβεσαν τὰς λαμπηδόνας τοῦ φαεινεστέρου ἀδάμαντος, τοῦ κοσμοῦντος τὸ στέμμα τοῦ φιλοσόφου.

Ἰδοὺ τί ἀνεκάλυψαν.

Ἕνδεκα πρὸ Χριστοῦ ἑκατονταετηρίδας ὁ αὐτοκράτωρ τοῦ ἐπουρανίου τῶν Σινῶν βασιλείου Τσαου—κόγγ, ἐν μαθηματικῷ πονήματι ὑπὸ σχῆμα διαλόγου εἶπεν, ὅτι « Ὀρθὴ γωνία ἀναλυομένη εἰς τὰ » μέρη αὐτῆς, ἔχει τὴν συνδέουσαν τὰ σκέλη γραμ- » μὴν ἴσην 5, ὅταν ἡ μὲν βάσις εἶναι ἴση 3, τὸ δὲ » ὕψος ἴσον 4. »

Τὸ τοιοῦτο τριγώνιον ὅμως καὶ πάλαι καὶ νῦν ὀνομάζεται Πυθαγόρειον, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Βιτρούβιος. Ἡ ἀναλογία τῶν ἀριθμῶν τούτων περιέχει τὸ θεώρημα τοῦ Πυθαγόρου, διότι, ὡς λέγει καὶ ὁ Πρόκλος εἰς τὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου : « τὸ ἀπὸ τοῦ 5 τε- » τράγωνον ἴσον ἐστὶν τοῖς ἀπ᾽ ἐκείνων, τοῦτο μὲν » γάρ ἐστιν 25, τ᾽ ἀπ᾽ ἐκείνων δὲ τὸ μὲν ἀπὸ τοῦ » γ΄. θ΄. τὸ δὲ ἀπὸ τοῦ δ΄. ἑκκαίδεκα. »

Ἰδοὺ λοιπὸν πῶς ἐβάδισεν ὁ Πυθαγόρας, δι᾽ ἁπλῆς ἀθροίσεως ἀριθμῶν τετραγώνων, ἤτοι τὸ μὲν τετράγωνον τοῦ 3 ἴσον 9, τὸ δὲ τοῦ 4 ἴσον 16, ὁμοῦ δὲ 9 καὶ 16 ἴσον 25, δηλ. τῷ τετραγώνῳ τῆς ὑποτεινούσης 5. Ἡ ἀνακάλυψις τότε εἰς τοῦτο συνίσταται μόνον, ὅτι ἐγενικεύθη τὸ θεώρημα ἐπὶ παντὸς ὀρθογωνίου τριγώνου καὶ εὑρέθη ἡ μαθηματικὴ κατασκευὴ τῆς ἀποδείξεως, ἥτις δὲν φαίνεται διασωθεῖσα εἰς ἡμᾶς.

Ἤδη δύω τινὰ χρήζουν ἐξηγήσεως, πρῶτον μὲν, πῶς ἀπὸ τῶν Σινῶν ἔρθασε τὸ θεώρημα μέχρι Χαλδαίων καὶ Μάγων, ἔπειτα δὲ, πῶς ἀπὸ τούτων ἔφθασε μέχρι Πυθαγόρου. Εἰς τὸ δεύτερον ἀπαντᾷ ἡ αἰχμαλωσία τούτου ἐν Βαβυλῶνι ἐπὶ Καμβύσου, ἐνῷ τὸ πρῶτον πολλῶν ἔχει ἀνάγκην ῥυτήρων διὰ ν᾽ ἀνιμανθῇ ἐπὶ τῆς κλίμακος τῶν πιθανοτήτων.

Ὁ Πυθαγόρας ἤκμασε κατὰ τὰ μέσα τοῦ ς΄ αἰῶνος πρὸ Χριστοῦ, ἐνῷ ὁ Αὐτοκράτωρ τῶν Σινῶν περὶ τὸν ΙΑ΄. αἰῶνα· ἔχομεν λοιπὸν πέντε ὅλους αἰῶνας, καθ᾽ οὓς τὸ μνησθὲν θεώρημα ὑπὲρ τὰ σινικὰ τείχη ἐκομίσθη μέχρι Χαλδαίων. Περὶ ἐπιμιξίας Σινῶν καὶ Χαλδαίων καὶ αὐτῶν τῶν Αἰγυπτίων ἰδοὺ τὸ μόνον τεκμήριον. Καὶ ἐν ταῖς αἰγυπτιακαῖς Θήβαις καὶ ἐν τῇ ἀσσυριακῇ χώρᾳ εὑρέθησαν φιάλαι σινικαὶ ἐν ἀρχαίοις τάφοις, φέρουσαι σινικὰς ἐπιγραφάς. Ὁ Δαβάρδος, οὐδέποτε ὕποπτος ἐπὶ φιλελληνισμῷ, διστάζει περὶ τῆς ἀρχαιότητος τῶν ληκύθων τούτων, ὡς ὅλως παρεμφερῶν ταῖς σήμερον ἐν Καΐρῳ πωλουμέναις καὶ περιεχούσαις τὸ στῖμμι, δι᾽ οὗ ἐκεῖ αἱ καλλωπιζόμεναι στιμμίζουν τὰς ὀφρεῖς (Nineveh. and Babylon. London 1853. σ. 279).

Ἀπ᾽ ἐναντίας ὁ Ῥοσελίνης ἀνεῦρε λήκυθον ἐν τάφῳ ἀνήκοντι περίπου εἰς τὴν ιή δυναστείαν τῆς Αἰγύπτου (Wilkinson. Manners of the anc. Egypt. London 1839). Δὲν εἶπε καὶ ὁ Ἡσαΐας ἐν ψαλμοῖς περὶ τῶν ἐρχομένων *ἐκ γῆς Σινίμ* ;

Εἰς ὅλα ταῦτα ἐπιλέγομεν τὸ τοῦ Ἀριστοφάνους, *ληκύθιον ἀπώλεσαν.*

Ἓν ἢ καὶ πλείονα θεωρήματα μαθηματικὰ, ἅτινα οἱ νεώτεροι ἐξέθαψαν ἐκ τοῦ χάους τῶν βιβλιοθηκῶν τῶν Σινῶν, ἂν εἶχον ἀφ᾽ ἑαυτῶν γενεσιουργὸν δύναμιν, ἔμελλον καὶ παρὰ Σίνεσι καὶ παρὰ Χαλδαίοις ν᾽ ἀναδείξουν τὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου. Ταῦτα ὅμως ἐν Ἑλλάδι κατὰ πρῶτον εἶδον τὸ φῶς, ὑπὸ τὸν θερμὸν ἥλιον, ὅστις ἐζωογόνησε τὰ ἔργα

Θεαιτήτου, Θεοδώρου, Πρακτιτέλους, Πολυκλείτου καὶ Ἀλκαμένους.

Μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν Θάλητος, ὅτι πᾶν τρίγωνον, βάσιν ἔχον τὴν διάμετρον ἡμικυκλίου, εἶναι ὀρθογώνιον, τί φυσικώτερον τῆς ἀνακαλύψεως Πυθαγόρου, ἐπιδοθέντος εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ἰδιοτήτων τοῦ ὀρθογωνίου τριγώνου;

Ἄνευ τῆς ὀρθῆς κρίσεως καὶ ἐν πᾶσι τοῦ μέτρου, ἄνευ τῆς καθαρᾶς ἀντιλήψεως τοῦ φυσικοῦ κόσμου καὶ τῆς ἀόκνου ἐρεύνης, ἄνευ τῆς εὐφυΐας, ὑποτασσομένης πάντοτε εἰς τὸν χαλινὸν τοῦ ὀρθοῦ λόγου, ἄνευ τῆς εὐκρινείας τῶν ἰδεῶν καὶ τῆς πρὸς τὸ ἀληθὲς, ὡς τὸ φυσικῶς καὶ ἠθικῶς καλὸν, ἀκαθέκτου ῥοπῆς, ἂν ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἐν Ἀσίᾳ, ἡγεμόνευε πάντοτε ἡ φαντασία, ὑπηρετουμένη ὑπὸ τῶν λοιπῶν διανοητικῶν δυνάμεων, ὡς ἰδιότροποι δεσπόται ὑπὸ χαμαιζήλων αὐλικῶν, ἔμελλον καὶ ἐν Ἑλλάδι, ὡς ἐν Ἀσίᾳ καὶ ἐν Αἰγύπτῳ, ἡ ἀριθμητικὴ, ἡ γεωμετρία καὶ αἱ μαθηματικαὶ ἐπιστῆμαι νὰ εἶναι πάντοτε τῆς ἀστρολογίας οἱ δορυφόροι.

Τὸ ἄθλον τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος, τοῦ ὁποίου οὐδέποτε ἀμαυροῦται ἡ δόξα, ἐνόσῳ ἡ ἀνθρωπότης ἐξακολουθεῖ τὸ αὐτὸ ἔργον τοῦ πολιτισμοῦ, εἶναι ἡ ἀπελευθέρωσις τῶν ἐπιστημῶν ἀπὸ πάσης δουλείας, ὥστε οὐδεμία αὐτῶν θητεύει παρὰ τῇ ἑτέρᾳ, ἀλλ᾽ ἐν πλήρει ἰσότητι καὶ ἐν εὐγενεῖ ἁμίλλῃ ἀγωνίζονται *γευόμεναι στεφάνων νικαφόρων.*

Δὲν ὑπῆρξεν ἐντούτοις ἄκαρπος ἡ περὶ πρωτείων ἔρις, διότι ἐδόθη αἰτία πρὸς ἀκριβεστέραν ἀναδίφησιν τῶν ἐν ταῖς μαθηματικαῖς ἐπιστήμαις ἔργων ἁπάντων τῶν ἀρχαίων ἐθνῶν.

Εἶναι ἀδύνατον ἐνταῦθα νὰ ἐκθέσωμεν τὰ περὶ τούτου, ἀλλ᾽ ὡς μικρὸν δεῖγμα ἀπομνημονεύομεν τινὰ ἀξιοπερίεργα.

Εἶναι ὁμολογούμενον, ὅτι ἅπαντα τὰ ἔθνη, Σῖνες, Ἰνδοὶ, Χαλδαῖοι, Αἰγύπτιοι, ἠρίθμουν δεκαδικῶς, εἶχον δὲ σημεῖον ἴδιον καὶ διὰ τὸν δέκατον ἀριθμὸν, ὅπως οἱ Ἕλληνες καὶ οἱ Ῥωμαῖοι.

Ἅπαν τὸ ἀριθμητικὸν σύστημα ἐκ βάθρων μετετράπη καὶ ἡ τοῦ ἀριθμεῖν μέθοδος ὑπέστη ῥιζικὴν ἀλλοίωσιν ἀπὸ τῆς ἐφευρέσεως τοῦ μηδενικοῦ. Δὲν εἶναι λοιπὸν ἀληθὲς, ὅτι μηδὲν ἐκ τοῦ μηδενὸς, διότι ἐκ τοῦ μηδενικοῦ προέβη ἡ νεωτέρα ἀριθμητικὴ, δι᾽ ἧς κατέστη εὐχερὴς ὁ ὑπολογισμὸς μεγάλων ποσοτήτων, ὡς ἀπαιτεῖ ἡ ἀστρονομία.

Ὡς παρετήρησέ τις τῶν νεωτέρων Ἰνδολόγων (ὁ Brockkaus zur Geschichte des Indischen Ziffersystem's), τὸ μηδενικὸν φέρει ὅλως ἰνδικὸν χαρακτῆρα, παριστάνον τὴν ἀπόλυτον ἐκμηδένισιν τοῦ προσευχομένου Βραχμάνου, ἀπειράκις ἀπείρως προφέροντος μόνην τὴν λέξιν *Βράμα* καὶ ἀτενίζοντος εἰς τὴν ἄκραν τῆς ῥινὸς, διὰ νὰ συνέλθῃ εἰς τὸ ἄπειρον, ἴσον τῷ μηδενί.

Ἡ ἐφεύρεσις φαίνεται γενομένη περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ζ΄ μετὰ Χριστὸν αἰῶνος, διότι τότε πρῶτον μνημονεύεται παρ᾽ Ἰνδοῖς.

Παρὰ τούτων παρέλαβον τὸ μηδενικὸν οἱ Ἄραβες, οἵτινες, εὑρίσκοντες ἀμέθοδον τὸν ἀπὸ δεξιῶν πρὸς τ᾽ ἀριστερὰ ἴδιον τρόπον, κατέφευγον εἰς ξένα σημεῖα.

Ὁ χρονογράφος Θεοφάνης λέγει (6199), ὅτι ὁ Καλίφης Οὐαλὶδ « ἐκώλυσε γράφεσθαι ἑλληνιστὶ » τοὺς δημοσίους τῶν λογοθετῶν κώδικας, ἀλλ᾽ Ἀ- » ραβίσι αὐτὰ παρασημαίνεσθαι, χωρὶς τῶν ψή- » φων, ἐπειδὴ ἀδύνατον τῇ ἐκείνων γλώσσῃ μονάδα, » ἢ δυάδα, ἢ τριάδα, ἢ ὀκτὼ ἥμισυ, ἢ τρία γρά- » φεσθαι, διὸ καὶ ἕως σήμερον εἰσιν σὺν αὐτοῖς νο- » τάριοι Χριστιανοί »

Οἱ Ἄραβες ὅμως *Μασούδης καὶ Μωάμεθ Βὲν Μούζας Ἀλγοαρέσμιος* κατὰ τὸν ἢ καὶ θ΄ αἰῶνα ῥητῶς ὁμολογοῦν, ὅτι οἱ ἀριθμοὶ αὐτῶν εἶναι Ἰνδικοὶ, ὡς καὶ τὸ προσληφθὲν τότε μηδενικόν.

Σύμφωνα τούτοις λέγει ὁ ἀποσταλεὶς εἰς Ἐνετίαν παρ᾽ Ἀνδρονίκου Παλαιολόγου ἐν ἔτει 1327, Μάξιμος ὁ Πλανούδης ἐν χειρογράφῳ σωζομένῳ ἐν βιβλιοθήκῃ Ἁγίου Μάρκου, « εἰσὶ δὲ τὰ σχήματα » ἐννέα μόνα, ἃ καὶ εἰσὶ ταῦτα » (οἷα φαίνονται ἐν τῷ χειρογράφῳ), » τιθέασι γὰρ καὶ ἕτερόν τι » σχῆμα, ὃ καλοῦσι τζίφραν κατ᾽ Ἰνδοὺς, σημαῖνον » οὐδέν· καὶ τὰ ἐννέα σχήματα καὶ αὐτὰ Ἰνδικά ἐ- » στιν, ἡ δὲ τζίφρα γράφεται οὕτως ο. »

Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι οἱ παρὰ τῶν Ἀράβων ὀνομαζόμενοι Ἰνδικοὶ ἀριθμοὶ δὲν ὁμοιάζουν πρὸς τοὺς συγχρόνους ἀριθμοὺς τῆς Ἰνδίας, ἐνῷ οὗτοι ἔχουν τῳόντι ὁμοιότητα πρὸς τοὺς παριστανομένους ὑπὸ Πλανούδου καὶ πρὸς τοὺς σήμερον ἐν χρήσει.

Τὸ αἴνιγμα εἶναι δυςδιάλυτον, ἐπεκράτησεν ἐντούτοις νὰ λέγωνται Ἀραβικοὶ ἀριθμοὶ οἱ μηδόλως ἐν χρήσει παρὰ τοῖς Ἄραψι, πλὴν τοῦ μηδενικοῦ.

Κατὰ τὸν θ΄. αἰῶνα ὁ Καλίφης Ἀλμαμοὺν πολὺ συνετέλεσεν εἰς ἀνάπτυξιν τῶν ἐπιστημῶν, ζητήσας παρὰ τοῦ Αὐτοκράτορος Θεοφίλου τὸν τότε ἔξοχον μαθηματικὸν Λέοντα, ἀλλ᾽ ὁ Αὐτοκράτωρ δὲν ἐνέδωκεν.

Ἐπὶ τοῦ Καλίφου τούτου μετεφράσθησαν ὁ Ἀριστοτέλης, ὁ Εὐκλείδης, ὁ Ἀρχιμήδης, ὁ Ἀπολλώνιος, καὶ ὁ Πτολεμαῖος, διὰ τῶν ἀραβικῶν τούτων μεταφράσεων κατὰ πρῶτον γενόμενοι γνωστοὶ εἰς τὴν ἑσπερίαν Εὐρώπην.

Ἰδοὺ λοιπὸν πάλιν ἀναγεννωμένη ἡ ἐπιστήμη ἐξ ἑλληνικῆς πηγῆς, ἐνῷ οὐδὲν ἴχνος ἀναφαίνεται τῆς σοφίας Χαλδαίων καὶ Αἰγυπτίων.

Ὑπὸ τὸν φιλόμουσον τοῦτον Καλίφην ἔγραψεν ὁ Μωάμεθ Βὲν Μούζας ἐκ Χοαρέσμης τὴν πρώτην Ἄλγεβραν (Aljebr wa lmukabalak ἤτοι Ἀποκατά-

στασιν καὶ Ἐξίσωσις) καὶ τὴν ἀριθμητικὴν κατὰ τὴν σημερινὴν χρῆσιν τῶν ἀριθμῶν, ἐκ δὲ τῆς παραφθορᾶς τοῦ ὀνόματος Alkharesmi δηλ. τοῦ ἐκ Χοαρέσμης, κατεσκευάσθη ὁ νέος ὅρος Ἀλγόριθμος, ὁ ἐμφαίνων τὸν νέον τρόπον τοῦ ἀριθμεῖν κατ᾽ ἀντίθεσιν πρὸς τὸν ἀρχαῖον κατὰ τὸν Ἄβακα, ὥστε διηρέθησαν εἰς ἀβακίζοντας καὶ ἀλγοριθμίζοντας, μεχρισοῦ ἡ νέα μέθοδος ἐνίκησε κατὰ κράτος.

Ἐκ τῶν ἀλίγων τούτων συνάγομεν, πόσον ἀβέβαιοι εἶναι αἱ παραδόσεις, οὐ μόνον αἱ ἀρχαῖαι, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἀπὸ τοῦ θ᾽ αἰῶνος καὶ ἐντεῦθεν.

Ἂν ἅπαντα τὰ εὐρωπαϊκὰ ἔθνη σήμερον διατελοῦν ἐν πλάνῃ, ὀνομάζοντα ἀραβικοὺς τοὺς ἐν χρήσει ἀριθμοὺς, τί πρέπει νὰ κρίνωμεν περὶ τῆς σοφίας Χαλδαίων, Μάγων, καὶ Ἀρπεδοναπτῶν τῆς Αἰγύπτου;

Ἅπαντα τὰ ἔθνη κρατοῦν ἀνὰ χεῖρας τὴν λαμπάδα τῆς διανοίας, ἐκ τῆς αὐτῆς ἀναφλεχθεῖσαν ἑστίας· ἀλλὰ διάφορον διαχέεται τὸ φῶς καὶ ἀλλέως παρίσταται τὸ πανόραμα τοῦ κόσμου ἐν τῇ συνειδήσει ἑκάστου ἔθνους.

Ἐν τῇ πυκνῇ ἀτμοσφαίρᾳ τῆς ὑπερτρυφώσης καὶ ὑπερχλιδώσης Ἀσίας, καὶ ἐν ταῖς ἀναθυμιάσεσι τοῦ Νείλου, τὰ πάντα, συγχεόμενα, σχηματίζονται φασματωδῶς καὶ καταπληκτικῶς. Ὅτε ἐκ τοῦ Ὀλύμπου καὶ ἐκ τῆς Πιερίας ἐπέπνευσεν ἐλεύθερος ἀὴρ, διασκεδάζων πᾶσαν ἀχλὺν, ἀπεκαλύφθη ἐν τῇ ἀπερίττῳ καὶ γνησίᾳ αὐτοῦ καλλονῇ, ὡς ἐξελθὼν ἐκ τοῦ χάους, φαιδρὸς καὶ χαρίεις ὁ φυσικὸς κόσμος, ὄντως ἐνδιαίτημα τῶν μακάρων. Οἱ θεοὶ εἶναι τέλειοι ἄνθρωποι, ἄμβροτοι, πίνοντες καὶ ἐσθίοντες νέκταρ καὶ ἀμβροσίαν, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἥρωες καὶ ἡμίθεοι, θνητοὶ ἐξ ἀθανάτων καὶ ἐκ θνητῶν ἀθάνατοι.

Ὁ τύπος τῆς τελειότητος, ἡ ἰδέα, τὸ ἰδανικὸν ἐξωραΐζει τὰ πάντα καὶ πλαστικῶς ῥυθμίζει τὴν μορφήν. Ὅπως ἐν τῇ μυθολογίᾳ, ἐν τῇ ποιήσει καὶ ἐν τῇ τέχνῃ, οὕτω καὶ ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τὸ ἰδανικὸν, τὸ ἴνδαλμα, τὸ ἐν τῇ νοήσει τέλειον, εἶναι ἑλληνικὴ ἐπίνοια, ἢ μᾶλλον εἶναι αὐτὸς ὁ χαρακτὴρ τοῦ ἑλληνισμοῦ, ὅστις ἐκπνέει διὰ τοῦ διαζυγίου ἰδέας καὶ πραγματικότητος, τοῦ ἐξ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἐξ ἀντικειμένου, τοῦ νοητοῦ καὶ τοῦ ὄντος, δεινῶς μαχομένων ἀλλήλοις ἐν τῇ φιλοσοφίᾳ τοῦ νεωτέρου κόσμου.

Οὕτω παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης, ὅτι « οἱ μὲν » γὰρ Πυθαγόρειοι μιμήσει τὰ ὄντα φασὶν εἶναι τῶν » ἀριθμῶν, Πλάτων δὲ μεθέξει, τοὔνομα μεταβα- » λὼν, » ἐνῷ κατ᾽ Ἀριστοτέλη εἶναι ἡ ἔμμονος αὐτῶν ἀρχὴ καὶ οὐσία.

Εἶναι λοιπὸν ὅλως ἑλληνικὴ ἡ ἰδέα τῆς παγκοσμίου ἁρμονίας, ἐξ οὐδεμιᾶς ξένης προελθοῦσα πηγῆς, ἀλλ᾽ ἐν Ἑλλάδι ταχθεῖσα καὶ αὐξήσασα, διὰ τοῦτο δὲ ἐν Φαίδωνι Πλάτωνος αὐτὸς ὁ Σωκράτης, ἐξηγῶν τὰς ὑπαγορεύσεις τοῦ δαιμονίου, ἀποκαλεῖ τὴν φιλοσοφίαν *μεγίστην μουσικὴν*, ὁ δὲ πρῶτος συλλαβὼν τὴν ἰδέαν τῆς μουσικῆς ταύτης ἁρμονίας, ἐξ ἀριθμῶν συγκειμένης, ὑπῆρξεν ὁ Ἕλλην Πυθαγόρας.

ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΑ.

TOPOGRAPHIE ET PLAN STRATÉGIQUE DE L'ILIADE, avec une carte topographique et stratégique, par M. G. Nicolaïdes. Paris, 1867.

ΟΜΗΡΟΥ ΒΙΟΣ ΚΑΙ ΠΟΙΗΜΑΤΑ. Πραγματεία ἱστορικὴ καὶ κριτικὴ, ὑπὸ ΙΩΑΝΝΟΥ Ν. ΒΑΛΕΤΤΑ. Ἐν Λονδίνῳ, 1867.

Ἀφ᾽ ὅτου περὶ τὰ τέλη τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ὁ μὲν ἄγγλος Bryant ἐδημοσίευσε τὴν παράτολμον αὐτοῦ γνώμην, ὅτι οὔτε τρωϊκὸς πόλεμος ἐγένετό ποτε, οὔτε Τροία ὑπῆρξεν, ὁ δὲ διάσημος Οὐόλφιος ἤνοιξε διὰ τῶν εἰς τὸν Ὅμηρον προλεγομένων αὐτοῦ τὴν εἴσοδον εἰς τὸν ἀδιεξήτητον λαβύρινθον τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος, τοῦ ἀνατολικοῦ αὐτοῦ ζητήματος τῆς κριτικῆς, ἀπειροπληθεῖς ἀντιμαχόμεναι γνῶμαι διεσταυρώθησαν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης, ποταμοὶ ὅλοι μέλανος ἔρρευσαν ἐν τῷ ἀγῶνι, καὶ μυριόβιβλος ἀληθῶς ἀπέβη ὁ πόλεμος, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ ἐπέλθῃ τοῦ ζητήματος ἡ λύσις, χωρὶς νὰ κηρυχθῇ εἰρήνη ἢ κἂν ἀνακωχή. Ὁ πόλεμος ἐξακολουθεῖ ἔτι, καὶ νέοι πάντοτε μαχηταὶ ἀλείφονται εἰς τὸν ἀγῶνα, τὸ δὲ πεῖσμα τῆς μάχης, ἀπὸ γενεᾶς εἰς γενεὰν κληροδοτούμενον, Κύριος οἶδεν εἰς πόσην ἐπὶ τέλους θὰ σβεσθῇ βιβλίων πλημμύραν.

Ὅ,τι δὲ πρὸ παντὸς ἐδείνωσε καὶ ἐξακολουθεῖ ἔτι δεινοῦν τὸν πόλεμον, ὅ,τι ἐπύκνωσε τὰς φάλαγγας τῆς συμπλοκῆς, δὲν εἶνε — πολλοῦ γε καὶ δεῖ — ὁ εἰλικρινὴς πρὸς ἐξακρίβωσιν τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος πόθος, ἡ ἀφιλοκερδὴς ἐπιθυμία τοῦ νὰ διευκρινηθῶσιν αἱ περὶ τὴν μεγάλην τοῦ Ὁμήρου προσωπικότητα παραδόσεις τῆς ἀρχαιότητος, καὶ τεθῇ ἐν φωτεινῷ ἐπόπτῳ ἥ τε γνησιότης καὶ ἀκρίβεια τῶν ἐπικῶν αὐτοῦ ἀριστουργημάτων, ἀλλὰ μᾶλλον ἡ δίψα τῆς ἐκ τοῦ καινοτομεῖν δόξης καὶ ἡ τυφλὴ λατρεία πρὸς τὸ *αὐτὸς ἔφα* ὀλίγων τινῶν, ἀλλὰ πολυγράφων καὶ λεπτολόγων διδασκάλων τῆς Δύσεως. Διὰ τοῦτο καὶ μεταξὺ ἡμῶν αὐτῶν ἔτι εἴδομεν ἐσχάτως ἀνθρώπους, οἵτινες λαλοῦντες περὶ τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος, ἐνόμισαν ὅτι οὐδὲν ἄλλο εἶχον νὰ πράξωσι κάλλιον, ἢ νὰ ἀναμασσήσωσιν ἀκρίτως καὶ συγκεχυμένως ὅ,τι κατὰ καιροὺς ἐγράφη ὑπὸ τῶν Γερμανῶν κατὰ τῆς ὁμηρικῆς μονάδος, καὶ πληρώσαντες αὐτοῖς τὸν ὀφειλόμενον φόρον λατρείας καὶ σεβασμοῦ, καὶ σταυροκοπηθέντες εὐλαβῶς πρὸ τῶν εἰκόνων τῶν σοφῶν αὐτῶν διδασκάλων, νὰ ὑβρίσωσιν ὡς ἐξ ἁμάξης — ἢ κάλλιον εἰπεῖν ὡς ἐξ ἐφημερίδος — τοὺς τολμήσαντας νὰ θέσωσιν ἐν ἀμφιβόλῳ τὸ κῦρος τῶν δεδογμένων ἐκείνοις. Καὶ τὸ ὅτι μὲν οἱ ἄνθρωποι οὗτοι ἄκριτα ἐδογμάτισαν, οὐδὲν παράδοξον, ὅτι δὲ ὕβρισαν, εὐάρεστον μάλιστα, καθότι ἐν παντὶ καιρῷ καὶ τόπῳ, πρὸ πάντων δὲ σήμερον καὶ παρ᾽ Ἕλλησιν, οἱ ἀμαθέστεροι ὑβρίζουσι καὶ οἱ ἀνικανώτεροι προπηλακίζουσι.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἐνομίσαμεν ἀναγκαῖον νὰ προοιμιάσωμεν, πρὶν ἢ παρατηρήσωμεν ὅτι ὁ Κ. Νικολαΐδης, καί τοι ἁπλῶς τοπογραφίαν καὶ στρατηγικὴν τῆς Ἰλιάδος ὑποσχόμενος διὰ τοῦ ἐν λόγῳ συγγράμματος αὐτοῦ, οὐ μόνον μεταξὺ τῶν μαχητῶν τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος εὐλόγως πρέπει νὰ καταταχθῇ, ἀλλὰ μάλιστα καὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς νὰ διακριθῇ τῆς προρρηθείσης ὁμάδος, καὶ νὰ ἀριθμηθῇ εἷς τῶν γενναίων ἐκείνων πολεμιστῶν, οἵτινες εἰς οὐδὲν λογιζόμενοι τὰ πολυσέλιδα τεύχη τῶν Γερμανῶν σοφῶν καὶ τὴν ὑπὲρ τὸν Ἅδριαν ὑβριστικὴν τερθρείαν ἐθελοσοφούντων δημοσιογράφων, προέθετο νὰ ἀποδείξῃ, οὐχὶ διὰ λόγων, διὰ τεχνητῆς φρασεολογίας καὶ διὰ πλημμυρίδος παραπομπῶν, ἀλλὰ δι᾽ ἁπλῶν πραγμάτων, τήν τε μονάδα τοῦ μεγαλοφυεστάτου τῶν ποιητῶν καὶ τὴν ἑνότητα τοῦ καλλίστου τῶν ἐπῶν.

Ὁ Κ. Νικολαΐδης ἐπιγράφει, ὡς εἴπομεν, τὸ βιβλίον αὐτοῦ *Τοπογραφίαν καὶ στρατηγικὸν σχέδιον τῆς Ἰλιάδος*. Σκοπὸν δ᾽ αὐτοῦ προέθετο νὰ καταδείξῃ ὅτι ἡ Ἰλιὰς δὲν περιγράφει τόπους φανταστοὺς οὔτε μάχας ἀσυναρτήτους καὶ ἐν τῷ κενῷ αἰωρουμένας, ἀλλ᾽ ὅτι ὁ ποιήσας αὐτὴν καὶ τὴν σκηνὴν τοῦ ἔπους αὐτοῦ κάλλιστα καὶ λεπτομερῶς ἐγνώριζε, καὶ τὴν τοπικὴν ἑνότητα ἐτήρησεν ἐν ταῖς πολεμικαῖς αὐτοῦ περιγραφαῖς, καὶ τὸ στρατηγικὸν τῶν μαχῶν αὐτοῦ σχέδιον προδιέγραψεν ἐν νῷ σαφὲς καὶ ὡρισμένον, καὶ ἀπαραβάτως παρηκολούθησε, καὶ τοὺς μαχητὰς αὐτοῦ δὲν ῥίπτει φύρδην καὶ μίγδην εἰς τὴν συμπλοκὴν, ἀλλὰ περιεσκεμμένως, ὡς στρατηγὸς ἔμπειρος καὶ μεγαλοφυὴς ποιητής.

Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ τοῦτον διαιρεῖ ὁ συγγραφεὺς τὸ ἔργον του εἰς δύο διακεκριμένα μέρη, εἰς τοπογραφικὸν δηλαδὴ καὶ στρατηγικόν. Καὶ ἐν μὲν τῷ πρώτῳ, ἐξετάζων σπιθαμὴν πρὸς σπιθαμὴν τὸ τρωϊκὸν πεδίον, τὴν σκηνὴν δηλαδὴ τῆς πράξεως τοῦ μεγάλου ἔπους, προσπαθεῖ καὶ κατορθοῖ μετὰ πολλῆς ἐπιτυχίας νὰ ὁρίσῃ τὴν σημερινὴν θέσιν παντὸς σχεδὸν τοπικοῦ σημείου, μνημονευομένου ἐν τῇ Ἰλιάδι· τὸ Ἴλιον, ὁ Σκάμανδρος, ὁ Σιμόεις (1), αἱ Σκαιαὶ πύλαι, ἡ κατασκήνωσις τῶν Ἀχαιῶν, ὁ τάφος τοῦ Ἴλου, ὁ τοῦ Πατρόκλου, ἡ Φηγὸς καὶ ὁ Ἐρινεὸς, λαμβάνουσιν ὑπὸ τὸν κάλαμον τοῦ Κ. Νικολαΐδου τὴν προσήκουσαν αὐτοῖς θέσιν, χωρὶς οὔτε πρὸς ἄλληλα νὰ συναντῶνται, οὔτε τῆς ἐπικῆς πράξεως τὴν ἀνάπτυξιν νὰ παραβλάπτωσιν, ἀλλὰ μάλισπα ἐξηγοῦντα καὶ ἀναζωογονοῦντα αὐτὴν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ ἀναγνώστου. Ἐν δὲ τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς πραγματείας αὐτοῦ, τῷ στρατηγικῷ, ἀναπτύσσει ὁ συγγραφεὺς ἐπὶ τῶν ὁρισθέντων καὶ δεδομένων ἤδη τοπικῶν σημείων τὰς τέσσαρας μάχας τῆς Ἰλιάδος, καταδεικνύων σαφῶς καὶ ψηλαφητῶς οὕτως εἰπεῖν εἰς τὸν ἀναγνώστην αὐτοῦ τὸ στρατηγικὸν ἑκάστης σχέδιον, τὰς κατ᾽ αὐτὴν κινήσεις τῶν ἀντιπάλων στρατῶν καὶ τῶν κυρίων αὐτῶν ἡρώων. Πᾶσαν κατ᾽ ἰδίαν συμπλοκὴν καὶ πᾶσαν περιπέτειαν, παντὸς ἥρωος τὴν πορείαν, παντὸς σπουδαίου μαχητοῦ τὰ ἀλληλοῦχα στρατιωτικὰ κατορθώματα, τῶν θεῶν αὐτῶν τὴν ἐν ταῖς μάχαις συμμετοχὴν, τῶν ἁρμάτων τοὺς δρόμους καὶ τῶν οἰωνῶν τὴν πτῆσιν παρακολουθεῖ ὁ Κ. Νικολαΐδης μετ᾽ ἀξιοθαυμάστου ἀληθῶς ἐνδελεχείας, τὴν Ἰλιάδα ἔχων ἀνὰ χεῖρας, καὶ σταθερῷ ποδὶ βαίνων διὰ τοῦ φανταστοῦ πεδίου τῆς μάχης, ὅπερ μετὰ πολλοῦ κόπου καὶ πολλῆς τῆς ἐπιτυχίας κατώρθωσε ν᾽ ἀναπλάσῃ ἐπὶ τῆς σημερινῆς Τρωάδος. Διατρέχων οὕτω τὸ τρωϊκὸν πεδίον ἀπὸ τοῦ Ἑλλησπόντου μέχρι τοῦ Περγάμου καθ᾽ ὅλας αὐτοῦ τὰς διευθύνσεις, ἀναμιγνύμενος εἰς τὸν ὁρυμαγδὸν τῆς μάχης, καὶ τοὺς ἀχαιοὺς καὶ τρῶας ἥρωας μετ᾽ ἀσφαλοῦς βλέμματος παρακολουθῶν, οὐδένα αὐτῶν οὐδ᾽ ἐπιστιγὴν παραβλέπει· ἐξέρχεται μεθ᾽ ἑκάστου αὐτῶν εἰς τὴν μάχην, βαίνει παράπλευρος αὐτοῦ μαχομένου, καὶ ἢ τὸν συνοδεύει ἐπανακάμπτοντα εἰς τὴν σκηνήν του, ἢ τὸν θάπτει πίπτοντα καὶ τρέπεται ἐπὶ ἄλλον.

Οὕτως ἀναπτύσσει ὁ συγγραφεὺς τὴν Ἰλιάδα ὁλόκληρον, στίχον πρὸς στίχον· διὰ τῆς ἀκαμάτου δὲ ταύτης ἐπιμονῆς, ἧς τὰ ψηλαφητὰ ἀποτελέσματα

---

(1) Ὁ Κ. Νικολαΐδης (σελ. 48 καὶ ἑπομ.) καταδεικνύει διὰ πειστικωτάτων ἐπιχειρημάτων ὅτι ὁ νῦν Μενδερὲς ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων τούρκων καλούμενος εἶνε ὁ Σκάμανδρος τῆς Ἰλιάδος. Ἀντικρούων δὲ τὴν γνώμην τοῦ Forchammer, φρονοῦντος ὅτι Μενδερὲς εἶνε ὁ Σιμόεις τοῦ Ὁμήρου, καθὸ ἑλικοειδῆ ἔχων τὸν ῥοῦν, ἐπιφέρει, ὅτι ὁ γερμανὸς ἀρχαιολόγος δὲν δικαιολογεῖ τὴν τοιαύτην αὐτοῦ γνώμην, διότι δὲν λέγει τίς ἡ παραγωγὴ ταῦ ὀνόματος Σιμόεις· ἴσως παρεῖδεν ὁ Κ. Νικολαΐδης τὴν φράσιν τοῦ Forchammer (Topogr. und physiogr Beschreibung der Ebene von Troja, Frankf. a. M., 1850): Auch der Name Simoeis, der Windungenreiche, passt auf keinen andern Fluss der Ebene, als auf den Menderé, ἐξ ἧς καταφαίνεται ὅτι ὁ γερμανὸς ἀρχαιολόγος, πάντως οὐχὶ δεινῶς ἑλληνιστής, θεωρεῖ τὸ Σιμόεις σύστοιχον καὶ ταὐτόσημον τοῦ σιμὸς, παρὰ πάντα ἐτυμολογικὸν κανόνα.

κατέγραψεν ὁ Κ. Νικολαΐδης εἰς ὡραιότατον καὶ ἀκριβέστατον χαρτην, κατορθοῖ νὰ καταδείξῃ ὅ,τι ἐλέγομεν πρὸ μικροῦ, ὅτι δηλαδὴ αἱ ἐν τῇ Ἰλιάδι μάχαι ὑπάγονται πᾶσαι εἰς στρατηγικὸν σχέδιον, ὅτι ἐν πάσαις ἐπικρατεῖ πράξεως ἑνότης καὶ διηγήσεως συνέπεια, καὶ ὅτι ἡ ἑνότης τοῦ μεγάλου ἔπους τότε μάλιστα προδηλοτάτη καταφαίνεται εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπροκαταλήπτου ἀναγνώστου, ὅταν θελήσῃ οὗτος νὰ πράξῃ, ὑπὸ τοῦ Κ. Νικολαΐδου δηγούμενος, ὅ,τι αὐτὸς οὗτος ἔπραξε, νὰ ἀναγνώσῃ δηλαδὴ τὴν Ἰλιάδα μετὰ τοιαύτης ὑπομονῆς, καὶ καθόσον ἀναγινώσκει νὰ σημειοῖ ἐπὶ τοῦ χάρτου τῆς διαβάσεως αὐτοῦ τὰ ἴχνη καὶ ὅ,τι καθ' ὁδὸν ἀπήντησεν.

Ἠδυνάμεθα σαφέστερον ἔτι νὰ καταδείξωμεν εἰς τοὺς ἡμετέρους ἀναγνώστας ὁποίαν σπουδαίαν ὑπηρεσίαν προσήνεγκεν ὁ Κ. Νικολαΐδης διὰ τῆς ἐν λόγῳ συγγραφῆς αὐτοῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν φιλολογίαν καθόλου, ἰδίως δὲ καὶ πρὸ πάντων εἰς τοὺς ἑλληνικὰ φρονοῦντας καὶ θέλοντας νὰ φρονῶσιν ἐπὶ τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος, ἂν ἐπεχειροῦμεν μόνον νὰ συνοψίσωμεν ἐνταῦθα τὰς ἐπὶ τοῦ Καταλόγου τῶν Νηῶν σπουδαίας ἐργασίας αὐτοῦ, ὧν τὸ προϊὸν κατέχει 46 σελίδας τῆς πραγματείας. Πλὴν τοῦτο δυστυχῶς ἤθελε παρατρέψει ἡμᾶς εἰς ἄκαιρον καὶ ἄτοπον μακρολογίαν, ἥτις ἠδύνατο ἴσως καὶ νὰ κουράσῃ πως τὸν γενικώτερον ὅμιλον τῶν ἀναγνωστῶν τῆς *Παρδώρας*. Τοσοῦτο μόνον παρατηροῦμεν, ὅτι ὁ Κατάλογος τῶν Νηῶν, ὀρθώτατα ὑπὸ τοῦ συγγραφέως ἐκτιμώμενος, δὲν εἶνε κατ' αὐτὸν ἁπλοῦν ὀνοματολόγιον, κατάλογος ξηρὸς καὶ ἄσχετος πρὸς τὸ σύνολον τῆς Ἰλιάδος, ὡς πολλοὶ τῶν κριτικῶν τῆς δύσεως ἐδογμάτισαν καὶ δογματίζουσιν, οὔτε πρέπει νὰ διαγραφῇ ἐξ αὐτῆς ὡς ὑποβολιμαῖον ξένης χειρὸς ἔργον, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ συντηρητικώτατος Κάρολος Ὀδοφρῆδος Μύλλερος φρονεῖ (1), ἀλλὰ τοὐναντίον ὁλοκληρωτικώτατον καὶ ἀναπόσπαστον τοῦ μεγάλου ἔπους μέρος, τοσούτῳ δὲ μάλιστα πολυτιμότερον, καθόσον ἐκτὸς τοῦ θησαυροῦ τῶν γεωγραφικῶν καὶ ἱστορικῶν γνώσεων ἃς περικλείει, συντελεῖ τὰ μάλιστα εἰς παράστασιν τῆς στρατηγικῆς τῶν τε νηῶν καὶ μαχητῶν διατάξεως, τῆς θέσεως ἣν ἕκαστον σῶμα κατέχει, καὶ τῆς διαιρέσεως τοῦ στρατοῦ εἰς πτέρυγας καὶ κέντρον. « Ἂν τις δὲν ἀναπολῇ διαρκῶς, λέγει ὁ συγγραφεὺς (2), τὰς ἐν τῷ καταλόγῳ περιλαμβανομένας εἰδήσεις, αἱ ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ περιγραφόμεναι μάχαι φαίνονται φανταστα, καὶ ἀόριστον πάντως μένει τὸ πεδίον ἑκάστης. Ἐνὶ λόγῳ, ἐξακολουθεῖ ὁ Κ. Νικολαΐδης, ὁ Κατάλογος εἶνε πιστοτάτη εἰκὼν τοῦ ἐν ἑλλησπόνδῳ ἑλληνικοῦ στρατοπέδου, εἰκών, ἣν ὁ Ὅμηρος εἶχε βεβαίως ἀδιακόπως ὑπὸ τὰς ὄψεις του, ἐνῷ ἐποίει τὸ ἔπος αὐτοῦ.»

Ἀναπτύσσων ὅμως εὐθὺς κατωτέρω τὴν ἐν ταῖς τελευταίαις αὐταῖς λέξεσι περιεχομένην ἔννοιαν, ἐπιφέρει ὁ συγγραφεύς, ὅτι χωρὶς τοιαύτης βοηθείας οὐδεμία ἀνθρωπίνη μνήμη ἠδύνατο νὰ τηρήσῃ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν πρὸς ἄλληλα τάξιν τῶν διαφόρων ἐθνῶν, τῶν ἡγεμόνων, τῶν πλοίων, καὶ νὰ κινῇ τὸ ὅλον τοσοῦτον πολυπλόκως, χωρὶς μηδέποτε νὰ πλανηθῇ ἢ νὰ λησμονήσῃ τὴν τοπογραφικὴν ἀκρίβειαν. Καὶ ὅτι μὲν τοῦτο πράττει ἀληθῶς ὁ Ὅμηρος, καταδεικνύει ἐπιτυχέστατα ὁ Κ. Νικολαΐδης, ὡς καὶ ἀνωτέρω γενικώτερον εἴπομεν, παριστῶν δι' ὅλης αὐτοῦ τῆς συγγραφῆς, πόσον πιστῶς καὶ ἀκριβῶς τηρεῖται ἡ στρατηγικὴ τάξις τοῦ καταλόγου ἐν πάσῃ μάχῃ τοῦ ἔπους· ὅτι ὅμως ὁ Ὅμηρος εἶχε γεγραμμένον πρὸ ἑαυτοῦ τὸν Κατάλογον, καὶ ὅτι, ἑπομένως, τὰ ὁμηρικὰ ἔπη ἐγγράφως παρήχθησαν, δὲν τὸ παραδεχόμεθα, δι' οὓς λόγους ἄλλοτε καὶ ἀλλαχοῦ ἐν ἐκτάσει ἐξεθήκαμεν (1), μακρὸν δὲ καὶ ἄπο σκοποῦ ἤθελεν εἶναι τὰ ἐπαναλάβωμεν ἐνταῦθα.

Ἐκ τῆς συντόμου ταύτης ἐκθέσεως ἡμῶν περὶ τῆς συγγραφῆς τοῦ Κ. Νικολαΐδου εὐκόλως, πιστεύομεν, καθορῶσιν οἱ ἀναγνῶσται ἡμῶν, ὁπόσον τὸ ἐνδιαφέρον αὐτῆς, καὶ θέλουσι βεβαίως συνομολογήσει μεθ' ἡμῶν, ὅτι οἱ δύο σπουδαιότατοι τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος δεσμοί, ἡ ἑνότης δηλαδὴ τῆς Ἰλιάδος καὶ ἡ μονὰς τοῦ ποιητοῦ αὐτῆς, λαμβάνουσι νέαν, σαφεστάτην καὶ ἀναμφήριστον λύσιν διὰ τῆς εὐτυχοῦς ἐρεύνης τοῦ συγγραφέως.

Συγχαίρομεν αὐτῷ διὰ τοῦτο ἀπὸ καρδίας καὶ τὸν διαβεβαιοῦμεν, ὅτι μεγάλην ἀληθῶς προσήνεγκεν ὑπηρεσίαν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας· οὐδαμῶς δὲ διστάζομεν, ὅτι ἡ *Τοπογραφία καὶ τὸ Στρατηγικὸν Σχέδιον τῆς Ἰλιάδος* θέλουσιν ἀποτελέσει νέαν ἐποχὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος.

Τὸ βιβλίον τοῦ Κ. Ι. Βαλέττα, περιλαμβάνον πλέον τῶν 400 σελίδων εἰς τέταρτον, εἶνε ἱκανῶς λεπτομερὴς ἔκθεσις τῶν περὶ τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος καὶ περὶ τοῦ Ὁμήρου ἐν γένει γραφέντων ὑπὸ τῶν φιλολόγων τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας, καί τινων ἐκ τῶν λατινιστὶ γραψάντων φιλολόγων τῆς Γερμανίας· ὡς τοιοῦτον δὲ δύναται ν' ἀποβῇ χρήσιμον εἰς τοὺς ἕλληνας σπουδαστάς, τοὺς ἀγνοοῦντας τὴν γαλλικὴν καὶ ἀγγλικήν, καὶ νὰ ἀπαλλάξῃ δὲ ἐν γένει τοὺς ἐν Ἑλλάδι φιλολογοῦντας τῆς δυσχεροῦς

(1) Βλέπε τὰ περὶ τούτου ἐν τῷ Α' τόμῳ τῆς δημοσιευθείσης ὑπὸ τοῦ Κ. Α. Κυπριανοῦ γλαφυρᾶς μεταφράσεως τῆς ἱστορίας τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας τοῦ γερμανοῦ φιλολόγου, ἐν σελ. 74.

(2) Σελ. 122.

(1) Ἐν τῇ ἡμετέρᾳ πραγματείᾳ περὶ ὁμηρικοῦ ζητήματος, σελ. 107—120.

καὶ πολυδαπάνου συγκομιδῆς τῶν ἀφθόνων προϊόντων τῆς ξένης ὁμηρικῆς φιλολογίας. Ἐπιθυμητὸν ὅμως ἤθελεν εἶναι, ἂν ὁ συγγραφεὺς καὶ τῶν γερμανιστὶ γραψάντων γερμανῶν κριτικῶν ἀνέφερε καὶ ἀνέπτυσσε τὰς γνώμας, ἀφθονώτερον μὲν καθόλου, ἐντελέστερον δὲ καὶ ἀκριβέστερον ἐκείνων οὓς μνημονεύει· ἰδίως δὲ θέλει ἐπιτρέψει ἡμῖν ὁ Κ. Βαλέττας νὰ τῷ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐπὶ τοιούτων ἀκροσφαλεστάτων καὶ ἀκανθωδῶν κριτικῶν ζητημάτων πᾶσα οἱαδήποτε καὶ ἡ ἐλαχίστη γνώμη καλὸν εἶνε νὰ λαμβάνεται ἀπὸ πηγῆς, καὶ μόνον ἐν ἐσχάτῃ ἀνάγκῃ ἀπὸ τρίτης χειρός· πολλῷ δὲ μᾶλλον πρέπει νὰ τηρῆται ὁ κανὼν οὗτος ἐπὶ δοξασιῶν σπουδαίων καὶ κυριωτάτων, οἷα ἡ τοῦ Καρόλου Μυλλέρου, ἣν ἐκτίθησιν ὁ Κ. Βαλέττας κατὰ τὰς περὶ τοῦ γερμανοῦ σοφοῦ σπουδὰς τοῦ γάλλου Hillebrand. Καθόλου δὲ εἰπεῖν ἡ νεωτέρα γερμανικὴ κριτικὴ φειδωλῶς ἐκπροσωπεῖται ἐν τῇ πραγματείᾳ τοῦ Κ. Βαλέττα.

Ὅπως ποτ' ἂν ᾖ ὅμως, ἡ τῶν ξένων δογμάτων συναγωγὴ περὶ τὸ ὁμηρικὸν ζήτημα εἶνε ἱκανῶς ἄφθονος, καὶ ἂν τελειοτέρα τις μέθοδος διεῖπεν αὐτήν, τὸ ἔργον τοῦ Κ. Βαλέττα ἤθελεν ἔχει καὶ ὡς ἀπάνθισμα ἁπλῶς σπουδαίαν ἀξίαν.

Ὡς πρὸς τὴν ἰδίαν περὶ τοῦ ὁμηρικοῦ ζητήματος γνώμην, ὁ Κ. Βαλέττας εἶνε συντηρητικός, συντηρητικώτατος, ἀσπαζόμενος καθ' ὅλα τὰ ὑπὸ τῆς ἀρχαιότητος παραδεδομένα περί τε τῆς μονάδος τοῦ ποιητοῦ καὶ τῆς ἑνότητος τῶν ἐπῶν, καὶ βαίνων ὡς πρὸς τοῦτο ἐπὶ τὰ ἴχνη τοῦ ἄγγλου Gladstone.

Οὕτω δὲ, παραδεχόμενος καὶ ὁ Κ. Βαλέττας, ὅτι ὁ Ὅμηρος ἔγραψε τὰ ποιήματα αὐτοῦ, φρονεῖ ὅτι οἱ θέλοντες μὲν νὰ σώσωσι τὴν μονάδα τοῦ ποιητοῦ καὶ τὴν ἑνότητα τῶν ἐπῶν του, μὴ παραδεχόμενοι ὅμως τὴν ἔγγραφον αὐτῶν γένεσιν, ἀλλὰ τὴν ἐπί τινα χρόνον — μακρότερον ἢ συντομώτερον — διαμνημόνευσιν αὐτῶν, ὅτι οὗτοι λέγομεν παρέχουσι μᾶλλον ὅπλα τῷ Οὐολφίῳ, ἢ ὑπερμαχοῦσι τῆς συντηρητικῆς γνώμης, καθότι ἀδύνατος ἡ διαμνημόνευσις τόσον μεγάλων ἐπῶν κτλ. Αὐτὰ ταῦτα ἐφρόνησαν καὶ ἐξέθηκαν καὶ οἱ ἐπὶ τοῦ Ῥοδοκανακείου ἀγῶνος κριταὶ (1), οἷς ἕπεται ὁ Κ. Βαλέττας. Καὶ ἄκαιρος μὲν πάντῃ ἡ περὶ τούτου ἐνταῦθα συζήτησις· ἐπειδὴ ὅμως ἔτυχεν ἡ εὐκαιρία, δεδόσθω ἡμῖν, καθὸ συντασσομένοις μετὰ τῶν *διαμνημονευτικῶν* τοῦ Κ. Βαλέττα, καὶ κατηγορουμένοις ἑπομένως ἐπὶ οὐολφιανῇ συμμαχίᾳ, νὰ ἐρωτήσωμεν τὸ ἁπλοῦν τοῦτο ἐρώτημα: — Ἀφοῦ ὁ Οὐόλφιος οὔτε τὴν ἐξ ἀρχῆς γραφὴν τῶν ὁμηρικῶν ποιημάτων παραδέχεται, οὔτε τὴν διαμνημόνευσιν αὐτῶν (σημειωτέον δὲ, ὅτι ἐκεῖνος μὲν θέλει διαμνημόνευσιν μέχρι Πεισιστράτου, ἡμεῖς δὲ ἐπὶ πολὺ συντομώτερον χρόνον), ἂν ὁ ἀρνούμενος μετ' αὐτοῦ τὸ πρῶτον θεωρηθῇ σύμμαχός του, διατί νὰ μὴ θεωρηθῇ τοιοῦτος ὁ μετ' αὐτοῦ ἐπίσης τὸ δεύτερον ἀρνούμενος;

Οἱ μὲν ἰσχυριζόμεθα, ὅτι δὲν ἐγράφησαν ἀρχῆθεν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, ἀλλ' ὅτι διεμνημονεύθησαν ἐπί τινα χρόνον, διότι δυνατὸν, δυνατότατον ἦτο νὰ διαμνημονευθῶσιν, οἱ δὲ φρονοῦσιν, ὅτι δὲν διεμνημονεύθησαν ταῦτα, καθότι ἀδυνατότατον, ἀδυνατότατον ἦτο νὰ διαμνημονευθῶσιν, ἐγράφησαν ὅμως· ἀμφότεροι λοιπὸν συμφωνοῦμεν καθ' ἓν μετὰ τοῦ κριτικοῦ τῆς Ἅλης καὶ διαφωνοῦμεν πρὸς αὐτὸν καθ' ἕτερον· ἂν ἐκεῖνοι συμμαχῶσι μετ' αὐτοῦ, τότε καὶ οἱ ἄλλοι σύμμαχοί του εἶνε ἐπίσης· καὶ ἂν πρέπῃ ἐκεῖνοι νὰ καῶσιν ὡς οὐολφιανοί, ἡ δικαιοσύνη ἀπαιτεῖ, νομίζομεν, νὰ καῶσι καὶ οἱ ἄλλοι μετ' αὐτῶν.

Ταῦτα ὑποβάλλοντες εἰς τὸν Κ. Βαλέτταν, παρακαλοῦμεν αὐτὸν ἐπὶ τέλους, — πρὸς τοῦ Ὁμήρου, — νὰ μὴ λησμονήσῃ ἐν δευτέρᾳ ἐκδόσει τοῦ βιβλίου αὐτοῦ νὰ διαγράψῃ φράσεις τινας, αἵτινες δυσχερέστατα δύνανται νὰ συμβιβασθῶσι μετὰ τοῦ δικαίου καὶ ἀπείρου πρὸς τὸν Ὅμηρον θαυμασμοῦ του, οἷα π. χ., ἡ ἐν σελίδι 179, καθ' ἣν « *ὅσῳ καὶ ἂν ὑποτεθῇ φύσει ποιητικὸς ὁ Ὅμηρος, ἀδύνατον ἦν, μηδὲν ἔχων προηγούμενον ὑπόδειγμα, πρῶτος αὐτὸς νὰ συντάξῃ τὸ τελειότατον τῶν ποιημάτων.*» Μιμητὴς λοιπὸν καὶ κολοιὸς ὁ Ὅμηρος; καὶ μόνον διότι ἐχάθησαν τὰ πρὸ αὐτοῦ ποιήματα, *κατελείφθησαν* ἡ Ἰλιὰς καὶ ἡ Ὀδύσσεια *πρώτιστα κατά τε χρόνον καὶ κατ' ἀξίαν*, ὡς ἐπιφέρει μετ' ὀλίγον ὁ Κ. Βαλέττας; Μὰ τὸν Ἀπόλλωνα, τοῦτο εἶνε βλασφημία, καὶ ἀποροῦμεν πῶς διέφυγε τοιαύτη καὶ τηλικαύτη τὸν ὀρθοδοξότατον συγγραφέα.

ΑΙΓΕΔΟΣ Σ. ΒΛΑΧΟΣ.

(1) Ἔκθεσις τῶν Κριτῶν, σελ. 34 καὶ ἑπόμ.

ΑΙ ΚΩΜΑΙ ΤΗΣ ΠΕΛΛΗΝΗΣ

ΚΑΙ

ΟΙ ΑΡΙΣΤΟΝΑΥΤΑΙ.

Πρὸς ἀνεύρεσιν τῆς θέσεως τῶν διαφόρων πόλεων καὶ κωμῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐνησχολήθησαν μέχρι τοῦδε πολλοὶ καὶ ἐπίσημοι ξένοι περιηγηταί, οἵτινες εἶναι πραγματικῶς παντὸς ἐπαίνου ἄξιοι διὰ τὰς πολλὰς καὶ μεγάλας προσπαθείας, τὰς ὁποίας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον κατέβαλον· προσπαθείας, αἵτινες ἀντεμείφθησαν, ὡς τὰ πολλά, διὰ τῶν ἐπιτυχῶν τοποθετήσεων καὶ τῆς ἐπιδοκιμασίας τῶν εἰς δημόνων. Τὸ ἔργον ὅμως τοῦτο, ὡς στηριζόμενον πρὸ πάντων εἰς εἰκασίας καὶ κρίσεις ἐξαγομένας ἐκ πληροφοριῶν ὑποκειμένων εἰς λάθη, καὶ εἰς τὴν

κατὰ τὸ δοκοῦν ἑκάστῳ ἑρμηνείαν τῶν χωρίων τῶν ἀρχαίων γεωγράφων καὶ περιηγητῶν, πρὸς δὲ καὶ εἰς τὴν διαδοχικὴν παραδοχὴν ἐσφαλμένων ἐνίοτε τοποθετήσεων, καταντᾷ ἐνιαχοῦ λίαν σφαλερόν· διὰ τοῦτο ἡ τοποθέτησις πόλεών τινων καὶ κωμῶν ἐγένετο ὄχι τόσον ἐπιτυχῶς.

Ἐκ τῶν μὴ ἐπιτυχῶν τούτων τοποθετήσεων εἶνε νομίζω καὶ ἡ τῆς κώμης Πελλήνης, ἧς μνείαν ποιεῖται ὁ Στράβων, ἡ τοῦ ἐπινείου τῆς Πελλήνης, τῶν Ἀριστοναυτῶν, ἡ τῆς πόλεως Γονοέσης ἢ Δονούσης, καὶ ἡ τοῦ πολιχνίου Ὀλούρου, διὰ λόγους τῶν ὁποίων κατωτέρω γενήσεται μνεία. Καὶ ἐν τούτοις ὀφείλεται ἄπειρος εὐγνωμοσύνη εἰς τοὺς περιηγητὰς ἐκείνους, οἵτινες οὔτε πόνων, οὔτε δαπανῶν ἐφείσθησαν διὰ νὰ ἐξερευνήσωσι τὰς διαφόρους ταύτας θέσεις· οἵτινες, ἂν καὶ ἀδαεῖς τῶν ἠθῶν ἡμῶν καὶ ἐθίμων, τῆς γλώσσης καὶ ἄλλων πολλῶν, ἂν καὶ ἠναγκασμένοι νὰ συνεννοῶνται μὲ τοὺς διαφόρους κατοίκους τῆς Ἑλλάδος, διὰ τῶν διερμηνέων καὶ ἀγωγιατῶν, καὶ νὰ ἀρύωνται οὕτω τὰς ζητουμένας πληροφορίας, ἐλείαναν τὴν ὁδὸν πρὸς ἀποτελεσματικὰς ἐρεύνας· τὰς ὁποίας ὅμως μόνον ἡμεῖς οἱ ἐγχώριοι καλῶς κατηρτυσμένοι δυνάμεθα, ὡς νομίζω, νὰ πραγματοποιήσωμεν, ἀρκεῖ μόνον νὰ ἔχωμεν τὴν ἀπόφασιν καὶ ὑποστήριξιν. Εἰμὶ δὲ τῆς ἰδέας ταύτης, ἐπειδὴ ἔχω τὴν πεποίθησιν, ὅτι οἱ ἐγχώριοι εἰσὶ κάτοχοι πλεονεκτημάτων, ἅτινα εἶνε ἀδύνατον νὰ ἔχωσιν οἱ ξένοι, πρὸς δὲ φαντασίας καὶ κρίσεως ἀναπτυχθείσης ἐν τῷ τόπῳ αὐτῷ, ὥστε μὴ πλανωμένης καὶ ἐνθουσιαζομένης εὐκόλως ἐκ τοῦ ἐλαχίστου. Πρὸς τοῦτο ὅμως χρειάζεται ἡ ἄνωθεν ὤθησις καὶ συνδρομή.

Περὶ τῆς Πελλήνης πραγματευόμενος ὁ Στράβων (8,386) γράφει τὰ ἑπόμενα· « Ἔστι δ' ἡ Πελλήνη στάδια ἑξήκοντα τῆς θαλάσσης ὑπερκειμένη φρούριον ἐρυμνόν (1)· ἔστι καὶ κώμη Πελλήνη, ὅθεν καὶ αἱ Πελληνικαὶ χλαῖναι, ἃς καὶ ἆθλα ἐτίθεσαν ἐν τοῖς ἀγῶσι· κεῖται δὲ μεταξὺ Αἰγίου καὶ Πελλήνης.» Διὰ νὰ τοποθετήσῃ κατὰ τὸ δόξαν αὐτῷ τὴν κώμην ταύτην τῆς Πελλήνης ὁ Μύλλερος (Dorier. 2,428) ἐδιόρθωσεν ἄνευ ἀνάγκης τινος τὸ χωρίον τοῦτο τοῦ Στράβωνος οὕτως· « κεῖται δὲ μεταξὺ Αἰγίου καὶ Κυλλήνης » ἔθεσε δηλ. τὴν κώμην τῆς Πελλήνης εἰς θέσιν μέχρι τῆς ὁποίας οὐδέποτε ἐξετάσθη ἡ Πελλήνη. Ἐν ᾧ δὲ τοποθετεῖ αὐτὴν μεταξὺ Αἰγίου καὶ Κυλλήνης, κατωτέρω γράφει, ὅτι καλῶς ἐτοποθέτησεν αὐτὴν ὁ κ. Λεὶκ, θέσας αὐτὴν ἐν τῇ κοιλάδι τῶν Τρικάλων. Ἡ κοιλὰς τῶν Τρικάλων ἐν τούτοις κεῖται πρὸς Α. τῆς Κυλλήνης, ἐν ᾧ τὸ Αἴγιον κεῖται πρὸς Δ., ὥστε οὕτω ἡ τοποθέτησις μεταξὺ Κυλλήνης καὶ Αἰγίου καταντᾷ ἀδύνατος. Περὶ τῆς κώμης ταύτης πραγματευόμενος ὁ κ. Κούρτιος (Peloponnesos 1, 481) γράφει ὅλως ἀορίστως, ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τῆς εἰς Αἴγιον φερούσης ὁδοῦ πλησίον τῆς παραλίας, (ποῦ ὅμως ;) καὶ ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Στράβωνος ἤνθει ὡς ἐργοστάσιον. Ὁ αὐτὸς νομίζει ὅτι ἡ κώμη αὕτη ἦτο ἡ ἀρχαιοτέρα κατοικία τῶν Πελληνέων, ὅτε δὲ οὗτοι ᾐσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην συνοικισμοῦ ἐξελέξαντο πρὸς κατοικίαν ὑψηλότερον καὶ ὀχυρότερον κειμένην θέσιν, καὶ εἰς ταύτην ἔκτισαν τὴν πόλιν των μεταξὺ τῶν δύο ἐκ τῶν ὀρέων κατερχομένων ποταμῶν, ἐπὶ τῆς θέσεως, ἥτις τανῦν καλεῖται Ζοῦγρα. » Ταῦτα πάντα ἐκτὸς τῆς θέσεως τῆς Πελλήνης μοὶ φαίνονται ἐσφαλμένα. ἐπειδὴ ἂν οἱ Πελληνεῖς κατῴκουν τὸ πρῶτον ἐν τῇ παραλίᾳ, ἦτον ἀδύνατον μετὰ ταῦτα, ὅτε ἐξεπολετίσθησαν νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ ὀρεινὰ καὶ ἱκανὸν τῆς θαλάσσης ἀπέχοντα μέρη. Ἂν δὲ κατῴκουν εἰς τὴν παραλίαν, δὲν εἶχον τόσην ἀνάγκην νὰ κατασκευάζωσι χλαῖνας, ἡ χρῆσις τῶν ὁποίων μᾶς ἀναγκάζει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι καὶ πρότερον κατῴκουν ὀρεινὸν καὶ δυσχείμερον μέρος. Ὁ Παυσανίας ὅστις

(1) Ἡ θέσις, εἰς ἣν ἔκειτο ἡ πόλις τῆς ἀρχαίας Πελλήνης εἶναι ἀναμφισβήτητος καὶ γενικῶς παραδεδεγμένη, αὕτη δ' εἶναι ἡ τανῦν Ζοῦγρα καλουμένη, ἐν ᾗ περιεσώθη πλῆθος ἀρχαίων οἰκοδομῶν, περισσοτέρων τῶν ὑπὸ τοῦ κ. Κουρτίου ἀναφερομένων, πρὸ πάντων δὲ ναῶν. Ἂν δὲ καὶ εὐκολώτατον ἠδύνατό τις νὰ ὁρίσῃ ἑκάστην τῶν ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ θέσεων, καὶ νὰ ἀνεύρῃ ἕκαστον τῶν ὑπὸ τοῦ Παυσανίου ἀναφερομένων ναῶν, καὶ τῶν ἄλλων δημοσίων οἰκοδομημάτων, ἐπειδὴ περιεσώθησαν ἱκανὰ τούτων λείψανα, καὶ τὸ μέρος τὸ ὁποῖον θὰ μεταχειρισθῇ τις ὡς ἀφετηρίαν κατὰ τὰς ἐργασίας του εἶναι ἐκτὸς πάσης ἀμφιβολίας, οὐδεμία δυστυχῶς ἐλήφθη μέχρι τοῦδε πρόνοια. Τὸ μόνον ὅπερ ἐπιπολαίως ἐρευνήσας δύναμαι μετὰ θετικότητος νὰ ὁρίσω εἶναι αἱ πύλαι τῆς πόλεως, αἵτινες κεῖνται παρὰ τὰς ΝΔ ὑπωρείας τοῦ λόφου, ἐφ' οὗ κεῖται ἡ ἀκρόπολις, καὶ διακρίνονται καὶ ἤδη εὐκολώτατα· ἐπιβεβαιοῦται δὲ ἡ θέσις αὐτῶν, καὶ ἐκ τοῦ ἐπιθέτου, ὅπερ τὸ μέρος τοῦτο σήμερον φέρει πόρται καλούμενον. Ὀλίγον ἀνατολικώτερον τῶν πυλῶν τούτων σῴζονται ἱκανὰ λείψανα κρηπιδώματος ἐκ μεγάλων τετραγωνικῶν πώρων βεβαιότατα ναοῦ τινος· πρὸς Β. τούτου ὑπάρχει ὁ λεγόμενος ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων Φοῦρνος, ὅστις εἶναι δωμάτιον μικρὸν ἐν τῷ βράχῳ τοῦ λόφου λελαξευμένον. Τὸ δωμάτιον τοῦτο εἶναι ἀναμφιβόλως τάφος· παρ' αὐτὸν δὲ ἀνευρέθησαν καὶ ἄλλοι πολλοί, πρὸ πάντων δὲ πήλινοι τῆς ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν ἔθαπτον, ὡς φαίνεται καὶ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς πόλεως. Εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἀνεῦρον τὴν πέρυσιν ὑπ' ἐμοῦ δημοσιευθεῖσαν ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν ΑΡΙΣΤΑΡΕΤΑ ΧΑΙΡΕ· ἀρκετοὶ τάφοι τῆς βυζαντινῆς ἐποχῆς ἀνευρέθησαν παρὰ τὰς πύλας καὶ πρὸς Ν. τοῦ λόφου τῆς ἀκροπόλεως ἐπί τινος χθαμαλοῦ γηλόφου· ὀλίγον ἀπωτέρω εὑρέθη καὶ διατηρεῖται ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ κατόχου τοῦ χωρίου τούτου κ. Α. Νοταρᾶ τὸ τεμάχιον τῆς ἑπομένης ἐπιγραφῆς, καθὼς καὶ ὡραία λέοντος κεφαλὴ ἐξ ὑδροῤῥόης τινος.

ΙΑΙΤΑΑ
ΑΓΑΘΩ
ΑΥΤΟΓΙ
ΧΕΣΘΑ
ΘΡΟΝΟΝ ΝΙΚΟΒ
ΙΝΟΜΙΣΑ ΕΙΣΑΥΤ
ΕΣΘΩΙΙ Ρ.
ΤΩΙΑΓ

ἐπεσκέφθη τὰ μέρη ταῦτα, καὶ ἔγραψεν ὅ,τι ὁ ἴδιος ἀντελήφθη, ἦλθεν δὲ εἰς τὴν Πελλήνην ἐκ τῆς Αἰγείρας, διὰ τῆς ἐπὶ τῆς παραλίας κειμένης ὁδοῦ, δὲν μνημονεύει κώμης τινος Πελλήνης παρὰ ταύτην κειμένης, ὅπερ βεβαίως θὰ ἔπραττεν, ἂν τοιαύτην τινὰ ἀπήντα, ὡς ἔπραξε τοῦτο καὶ διὰ τὴν Δονοῦσαν. Τοῦτο δὲ δὲν ἀποδεικνύει ἄλλο τι, παρ' ὅτι ἡ κώμη Πελλήνη δὲν ἔκειτο ἐπὶ τῆς παραλίας, ἀλλ' ἀλλαχοῦ, καὶ δὴ πραγματικῶς μεταξὺ Αἰγίου καὶ Πελλήνης ἐπὶ τῆς πρὸς Α. ἐστραμμένης πλευρᾶς τῆς Χελυδορέας (Μαῦρον ὄρος), καὶ διέσωσε μάλιστα καὶ μέχρι τῆς σήμερον τὸ ἀρχαῖον αὐτῆς ὄνομα, μὲ μικράν τινα παραφθορὰν τοῦ πρώτου στοιχείου. Ἡ θέσις τῆς κώμης Πελλήνης εἶναι λοιπὸν ἡ τανῦν *Γελλήνη* καλουμένη, ἥτις κεῖται ἀκριβῶς ἐν τῷ μέσῳ τοῦ Αἰγίου καὶ τῆς Πελλήνης (1), πλησίον τῆς ὁποίας σῴζονται εἰσέτι ἱκανὰ λείψανα ἀρχαίων οἰκοδομημάτων. Εἰς τὸ ὀρεινὸν καὶ δυσχείμερον τοῦτο μέρος κατοικοῦντες οἱ Πελληνεῖς ἦσαν βεβαίως ἠναγκασμένοι νὰ κατασκευάζωσι χλαῖνας, ὡς χρησίμους αὐτοῖς, καὶ ἠδύναντο νὰ ἐπιτυγχάνωσιν εἰς τὴν κατασκευὴν αὐτῶν, ὡς ἔχοντες τὰ μέσα νὰ γναφεύωσιν αὐτὰς καλῶς. Ἐνταῦθα δὲ τὸ πρῶτον κατοικοῦντες ἠδύναντο νὰ μετοικίσωσιν συνοικισθέντες εἰς τὴν καταλληλότερον κειμένην θέσιν τῆς Πελλήνης, καὶ ὡς μᾶλλον ἐπιδεκτικὴν καλλιεργείας, καὶ ὡς πλησιεστέραν εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ εὐκολώτερον μετ' αὐτῆς συγκοινωνοῦσαν.

Ὁ Παυσανίας ἀναχωρήσας ἐκ τῆς Αἰγείρας ἠκολούθησεν, ὡς ἐλέχθη, τὴν ἐπὶ τῆς παραλίας κειμένην ὁδὸν διὰ νὰ νὰ ἔλθῃ εἰς τὴν Πελλήνην, πρὶν δὲ φθάσῃ εἰς ταύτην γράφει, ὅτι ἀπήντησεν Αἰγείρας ἐν τῷ μεταξὺ καὶ Πελλήνης πόλισμα ὑπήκοον Σικυωνίων Δονοῦσαν καλούμενον, τὸ ὁποῖον ἐγένετο ὑπὸ τῶν Σικυωνίων ἀνάστατον· λέγει δὲ ὅτι μνημονεύει αὐτοῦ καὶ ὁ Ὅμηρος ἐν καταλόγῳ τῶν σὺν Ἀγαμέμνονι φασὶν αὐτῆς ποιήσαντα ἔπος.

οἵ θ' Ὑπερησίην τε καὶ αἰπεινὴν Δονόεσσαν

Πεισίστρατον δὲ ἡνίκα ἔπη τὰ Ὁμήρου διεσπασμένα τε καὶ ἀλλαχοῦ μνημονευόμενα ἠθροίζετο, ἢ αὐτὸν Πεισίστρατον ἢ τῶν τινα ἑταίρων μεταποιῆσαι τὸ ὄνομα ὑπὸ ἀγνοίας.» Ἡ Γονόεσσα αὕτη ἢ Δονοῦσα κατὰ τὸν Εὐστάθιον καὶ τὸν Σχολιαστὴν τῆς Ἰλιάδος (2,573) ἦτο «ἀκρωτήριον Πελλήνης» ὥστε κατ' αὐτοὺς ἀνῆκεν εἰς τὴν Πελλήνην. Οἱ νεώτεροι περιηγηταὶ καὶ γεωγράφοι ὅμως ὁ Leake (Morea 3,259), ὁ Gell (Itinerary p. 14), καὶ ὁ Κούρτιος (Pelopon. 1,185) ὑποθέτουσι, ἐκ τῶν λόγων τοῦ Παυσανίου βεβαίως παρακινούμενοι, ὅτι ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ἄνωθεν καὶ πρὸς Ν. τοῦ Καμαρίου κειμένου ὑψηλοῦ καὶ ἀποτόμου λόφου, ὅστις τανῦν καλεῖται *Κορυφή* (1). Ἐπὶ τούτου ὅμως καθὰ ὁ κ. Gell ἐρωτήσας ἔμαθε, καὶ ἐγὼ ἐξ ἰδίας ἀντιλήψεως δύναμαι νὰ διαβεβαιώσω, οὔτε ἴχνος ἀρχαίας οἰκοδομῆς ὑπάρχει, οὔτε χῶρος ἀρκετὸς διὰ τοιαύτας, ἐξ οὗ ἐξάγεται, ὅτι ἡ Δονοῦσα δὲν ἔκειτο ἐπὶ τῆς Κορυφῆς.

Ἂν οἱ ἀκάματοι οὗτοι περιηγηταὶ ἐλάμβανον τὸν κόπον νὰ ἐνεργήσωσι μικρὰς ἐρεύνας πλησίον τῆς θέσεως ταύτης, βεβαίως δὲν θὰ ἐξέφραζον ἁπλῶς εἰκασίας, ἀλλ' ἤθελον πεισθεῖ περὶ τῆς ποτὲ ὑπάρξεως πόλεως ἀρκετὰ ἐκτεταμένης ἐνταῦθα καὶ πόλεως ἀρκετὰ ὀχυρᾶς. Μεταξὺ τῆς Κορυφῆς καὶ τοῦ Καμαρίου ὑψοῦται λόφος διήκων μέχρι τοῦ ἡμίσεως σχεδὸν τοῦ ὕψους τῆς Κορυφῆς· ὁ λόφος οὗτος ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο κυρίως ὑψώματα, ἐξ ὧν τοῦ κατωτέρου ἡ πρὸς Α. ἐσταμμένη πλευρὰ κατὰ μικρὸν κατερχομένη ἑνοῦται μετὰ τῆς πεδιάδος τοῦ Καμαρίου· ὁ λόφος οὗτος εἶναι ὅλως ἀπότομος, πρὸς Δ. μάλιστα, ἔνθα οἱ πρόποδές του διήκουσι μέχρι τῆς Φονίσης (τοῦ ποταμοῦ Κριοῦ), εἶναι ἄβατος. Τὸ μόνον μέρος, δι' οὗ δύναταί τις νὰ ἀναβῇ εἰς αὐτὸν, εἶναι τὸ πρὸς Α. ἐστραμμένον. Ἐπὶ τοῦ κρασπέδου τοῦ ἄνω ὑψώματος σῴζονται εἰσέτι ἱκανὰ λείψανα τείχους ἀρχαίου ἐκ μεγάλων τετραγωνικῶν πώρων, τοῦ ὁποίου τὰ λείψανα ἀπ' Ἀνατ. πρὸς Δ. διευθυνόμενα διακρίνονται εἰς ἱκανὴν ἀπόστασιν. Καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τοῦ ἄνω τούτου ὑψώματος ὑπάρχουσι λείψανα οἰκοδομῶν ἐκ μεγάλων τετραγώνων πώρων, μάλιστα δὲ ἱκανὸν μέρος τοῦ κρηπιδώματος κυκλοτεροῦς τινος οἰκοδομήματος. Ἔμπροσθεν τοῦ οἰκοδομήματος τούτου, τὸ ὁποῖον κεῖται ἐν τῷ μέσῳ σχεδὸν τοῦ ὑψώματος, ὑπάρχει ἕτερον κρηπίδωμον ἐκτεταμένης οἰκοδομῆς, βεβαίως ναοῦ τινος· ἐπὶ τοῦ λόφου τούτου ὑπάρχουσιν ἱκαναὶ δεξαμεναί, καὶ ἀρχαῖα ὑδραγωγεῖα, πλῆθος ὑδριῶν πηλίνων συντετριμμένων, καὶ ἄλλων κεράμων.

Ἐξ ὅλων τούτων πείθεταί τις, ὅτι ἡ κατὰ τὸν Παυσανίαν μεταξὺ Αἰγείρας καὶ Πελλήνης κειμένη αἰπεινὴ Γονόεσσα ἢ Δονοῦσα ἔκειτο ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ καὶ ἀποτόμου τούτου λόφου, καὶ ὄχι ἐπὶ τῆς Κορυφῆς. Ἡ ὀχυρὰ αὕτη πόλις κατακτηθεῖσα ποτε ὑπὸ τῶν Σικυωνίων ἐγένετο ἀνάστατος· μετὰ ταῦτα ὅμως φαίνεται, ὅτι ἀνεκτήθη αὖθις ὑπὸ τῶν Πελληνέων, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν λόγων τοῦ Παυσανίου

(1) Ὅτι πολλῶν ἀρχαίων κωμῶν, ποταμῶν καὶ ὀρέων τὰ ἀρχαῖα ὀνόματα περιεσώθησαν μέχρις ἡμῶν εἶναι πασίγνωστον· ἱκανὰ τῶν ὀνομάτων τούτων ἀναφέρει καὶ ὁ Κούρτιος ἐν τῇ Πελοποννήσῳ του. Εἰς ταῦτα δύναταί τις νὰ προσθέσῃ καὶ τὸ τῆς Πελλήνης, καὶ τὸ τῶν Κλεωνῶν, ὅπερ διετηρήθη εἰς τὸ ὀλίγον ἀπωτέρω καὶ πρὸς Ν. τοῦ Χιλιομοδίου κείμενον χωρίον τὸ καλούμενον ἤδη Κλένιες.

(1) Τὴν γνώμην ταύτην παρεδέχθη καὶ ὁ Gompf. Sicyonicorum Specimen primum· γράφων p. 52. Atque hic quidem reperisse sibi visus est locum, quem Gonusaoccupavit, in colle quodam, qui nunc Koryfi (Κορυφὴ) appelatur.

καὶ τῶν τοῦ Σχολιαστοῦ τῆς Ἰλιάδος. (ε. α) Ὅτι δὲ ἡ πόλις αὕτη, ἢ κώμη δὲν κατεστράφη ἐντελῶς ὑπὸ τῶν Σικυωνίων, καὶ ὅτι ὑπῆρχεν ἀπὸ τῆς ἡρωϊκῆς ἐποχῆς μέχρι τῆς τελευταίας βυζαντικῆς, ἀποδείκνυται ἐκ τῶν ἐπὶ τοῦ λόφου ὑπαρχόντων λειψάνων, ἅτινα φαίνονται ἀνήκοντα εἰς τὰς διαφόρους ταύτας ἐποχὰς, ἐκ τῶν καθ' ὅλην τὴν ἐνταῦθα πεδιάδα διεσπαρμένων, μάλιστα δὲ παρὰ τὰς νῦν κατὰ τὴν παραλίαν οἰκίας τῶν Καμαριωτῶν, ῥωμαϊκῆς ἐποχῆς οἰκοδομῶν, καὶ ἐκ τῶν πλησίον τοῦ Χανίου λεγομένου σωζομένων ἱκανῆς ἐκτάσεως ὑδραγωγείων, περὶ ὧν ἐποιήσαντο λόγον ὁ Δόδβελ καὶ ὁ Κούρτιος. Εἰς διαφόρους θέσεις τῆς περιοχῆς ταύτης ἀνευρέθησαν τυχαίως ὑπὸ τῶν γεωργούντων τὸν τόπον τοῦτον πολλάκις τάφοι διαφόρων ἐποχῶν, καὶ διάφορα νομίσματα τῆς ἀχαϊκῆς μάλιστα συμπολιτείας καὶ τῆς Πελλήνης ἰδίως. Ὀλιγοδάπανοι ἀνασκαφαὶ θὰ συνετέλουν τὰ μέγιστα πρὸς διαφώτισιν τῆς τοπογραφίας τοῦ μέρους τούτου, δυστυχῶς ὅμως, ἂν καὶ ἐζήτησα τὴν πρὸς τοῦτο ἄδειαν, δὲν τὴν ἔλαβον, ἐπειδὴ τὰ ἀρχαιολογικά μας δευθύνονται, ὅπως ὅλοι γνωρίζομεν.

Πρὸς Ἀν. ὀλίγον ἀπωτέρω τῆς Δονούσης εἰς τὴν θέσιν τὴν τανῦν *Βαθρυάκι* λεγομένην, διὰ τὸν παραῤῥέοντα ῥύακα, ἐν τῇ παραλίᾳ, ὅπου ἐκβάλλει ὁ κατὰ τὸν χειμῶνα ῥέων οὗτος ῥύαξ, ὑπάρχουσιν ἔντε τῇ ξηρᾷ καὶ ἐν τῇ θαλάσσῃ ἱκανὰ λείψανα ἀρχαίου τοίχου ἐκ τετραγώνων πώρων, οἵτινες ὡς φαίνεται ἐξακολουθοῦσιν ἱκανὸν πρὸς Ν. διευθυνόμενοι. Ὅτι ὁ τοῖχος οὗτος δὲν εἶναι λείψανον οἰκοδομήματός τινος, τοῦτο ἀποδείκνυται, νομίζω, καὶ ἐκ τῆς ἐντὸς τῆς θαλάσσης ἐξακολουθήσεως αὐτοῦ, καὶ ἐκ τῆς διευθύνσεώς του, καὶ συναρμολογήσεως. Ὁ μόνος σκοπὸς πρὸς ὃν ἐχρησίμευεν ἦτο πιστεύω, τὸ νὰ προφυλάττῃ ἀπὸ τὴν ὁρμὴν τῶν ἀνέμων τὰ προσορμιζόμενα ἐν τῇ παραλίᾳ πλοῖα, τῆς ὁποίας ἱκανὸν μέρος ἤδη προσεχώθη ὑπὸ τῶν χωμάτων, ἅτινα συμπαρασύρει ὁ μνησθεὶς ῥύαξ, καὶ νὰ ἀποβιβάζωνται δι' αὐτοῦ οἱ ναυτιλώμενοι εὐκολώτερον εἰς τὴν ξηράν. Ἐπειδὴ δὲ ἐκ τῶν περισωθεισῶν παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Γεωγράφοις εἰδήσεων, καὶ ἐκ τῶν ὑπολογισμῶν τῶν νεωτέρων περιηγητῶν ἐξάγεται, ὅτι ἐνταῦθα που ἔκειτο τὸ ἐπίνειον τῶν Πελληνέων οἱ *Ἀριστοραῦται*, διὰ τοῦτο ὑποθέτω, ὅτι τὰ περισωθέντα ταῦτα λείψανα τοῦ τοίχου, εἶναι ἐκεῖνα, ἅτινα ἀπετέλουν ποτε τὸν λιμένα τῶν Ἀριστοναυτῶν, καὶ ὅτι οἱ Ἀριστοναῦται ἔκειντο ἐνταῦθα, καὶ ὄχι εἰς Ξυλόκαστρον (ἔξω Κάμπον), ὡς οἱ νώτεροι Γεωγράφοι, καὶ ἰδίως ὁ Κούρτιος (Pelopon. 1,480) ὑποθέτουσιν. Ἡ παραλία ὑπὸ ἐντεῦθεν μέχρι τῶν πρὸς Δ. ὁρίων τοῦ Καμαρίου, ὅπου δηλ. ἐκβάλλει ὁ Κριὸς ποταμὸς, καὶ εὐλιμενεστέρα εἶναι μᾶλλον ἢ ἡ τοῦ Ξυλοκάστρου, καὶ καταλληλοτέρα διὰ λιμένα· καὶ σήμερον δὲ ἀκόμη ἐν καιρῷ τρικυμίας καταφεύγουσι ἐνταῦθα τὰ πλοῖα. Ἂν τὸ Ξυλόκαστρον (ἔξω Κάμπος) ἦτο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, ὁποῖον καὶ σήμερον εἶναι, πιστεύω ὅτι θὰ ἔμενεν ἀκατοίκητον, καὶ διὰ τὴν ἀθλίαν του θέσιν, καὶ διὰ τὴν λίαν ψαμμώδη γῆν του, ἥτις καθίστησι τὸν τόπον ἄβατον, καὶ τὴν θερμότητα ὑπερβολικήν.

Τὰ ὀλίγα ταῦτα ἀρκοῦσι πιστεύω πρὸς ἀπόδειξιν τῶν ἐν τῷ προλόγῳ τῆς παρούσης ἰσχυρισμῶν μου· ἐπειδὴ δὲ μετὰ τοῦ ζητήματος περὶ τῆς θέσεως τῶν διαφόρων κωμῶν τῆς Πελλήνης καὶ τοῦ ἐπινείου αὐτῆς συνέχεται καὶ τὸ περὶ τῆς πρὸς Ἀν. ἐπεκτάσεως τῶν ὁρίων τῆς Πελλήνης, ἅτινα οἱ Γεωγράφοι κατὰ τὸ δοκοῦν αὐτοῖς ἐπεκτείνουσιν ἢ περιορίζουσι, τινὲς δὲ οἰκοδομοῦσι πλησίον αὐτῶν καὶ τὸ τεῖχος, ὅπερ διεχώριζε τὴν Πελληνικὴν γῆν ἀπὸ τὴν τῶν Σικυωνίων, καὶ ἠσφάλιζεν αὐτὴν, εἶναι νομίζω ἀναγκαῖον νὰ προσθέσω ὀλίγα τινα καὶ περὶ αὐτῶν. Ὁ Κούρτιος (Pelop. 1, 486) νομίζει, καὶ ὄχι ἐσφαλμένως, ὅτι τὰ ὅρια τῆς Πελλήνης ἐξετείνοντο μέχρι τοῦ ποταμοῦ Σύθου (τοῦ ἐν τῷ Ξυλοκάστρῳ), (1) γράφει μάλιστα, ὅτι ἐν τῷ ποταμῷ τούτῳ ἀνεῦρε καὶ λείψανατοῦ τείχους, ὅπερ ἐχώριζε τὴν Πελλήνην ἀπὸ τὴν Σικυῶνα. Ἐγὼ ἂν καὶ διέμεινα εἰς Ξυλόκαστρον ἱκανὸν χρόνον, καὶ περιῆλθον αὐτὸ καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις του, καὶ ἠρεύνησα τὸν τόπον, δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω ἐν τῷ ποταμῷ, ἢ παρ' αὐτὸν τοιαῦτα τείχη, παρὰ μόνον τοίχους κρημνισμένων ὑδρομύλων. Διὰ τοῦτο νομίζω, ὅτι τὸ ὑπὸ τοῦ Δόδδελ (2) μίαν καὶ ἡμίσειαν περίπου ὥραν μακρὰν τῆς Σικυῶνος τιθέμενον τεῖχος, ὅπερ κατὰ τὸν περιηγητὴν τοῦτον ἐξετείνετο ἀπὸ τοῦ λόφου μέχρι τῆς θαλάσσης, καὶ ἠσφάλιζεν τὴν διάβασιν, ἀπετέλει δὲ τὰ ὅρια τῆς Σικυῶνος καὶ τῆς Πελλήνης, μετηνέχθη ὑπὸ τοῦ Κουρτίου εἰς τὸν ποταμὸν τοῦ Ξυλοκάστρου. Ὥστε ἡ ὕπαρξις αὐτοῦ καὶ ἡ τοποθέτησις εἶναι μόνον ἁπλῆ ἐπίνοια τῶν μνημονευθέντων περιηγητῶν, προελθοῦσα ἐκ τῆς κατὰ τὴν ἰδέαν αὐτῶν ἐπεκτάσεως τῶν ὁρίων τῆς Πελλήνης, καὶ ἐκ τῆς πλησίον αὐτῶν τοποθετήσεως τοῦ τελευταίου ἀχαϊκοῦ ποταμοῦ, περὶ οὗ ποιεῖται λόγον ὁ Παυσανίας,

(1) Ἐξάγεται δὲ τοῦτο καὶ ἐκ τῶν λόγων τοῦ Παυσανίου γράφοντος (7,27, 5.) «Ποταμοὶ δὲ ἐκ τῶν ὀρῶν κατέρχονται ὑπὲρ τὴν Πελλήνην πρὸς μὲν Αἰγείρας καλούμενος Κριὸς . . . καθότι δὲ Πελληνεῦσιν ὅροι τῆς χώρας πρὸς Σικυωνίους κατὰ τοῦτο ποταμὸς σφίσι Σύθας, ἔσχατος ποταμῶν τῶν Ἀχαϊκῶν.» Ἐκ τῶν λόγων δὲ τούτων ἀποδείκνυται ἔτι ὅτι καὶ ὁ Σύθας καὶ ὁ Κριὸς εἶχον τὰς πηγάς των πλησίον τῆς Πελλήνης ὡς καὶ πραγματικῶς τὰς ἔχουσιν ὁ μὲν ἐν τῇ Κυλλήνῃ, ὁ δὲ ἐν τῇ Χελυδορέᾳ, ἐξ οὗ προκύπτει ὅτι ὁ Σύθας εἶναι πραγματικῶς ὁ ποταμὸς τοῦ Ξυλοκάστρου.

(2) The wall was constracted for the purpose of guarding the Pass.

ὅστις γράφει, (7,27, 5) ὅτι εἰς ἣν θέσιν κεῖνται οἱ ὅροι τῆς χώρας τῶν Πελληνέων πρὸς Σικυωνίους, κατὰ τοῦτο ποταμὸς σφίσι τις, (καὶ κατὰ διόρθωσιν Σῦς ἢ Σύθας) ἔσχατος ποταμῶν τῶν ἀχαϊκῶν εἰς τὴν Σικυωνίαν ἐκδίδωσι θάλασσαν. Ἐκ τοῦ χωρίου τούτου τοῦ Παυσανίου ἐξάγεται μὲν πραγματικῶς ὅτι τὰ ὅρια τῆς Πελλήνης ἐξετείνοντο μέχρι τοῦ ποταμοῦ Συὸς, ὄχι ὅμως, ὅτι ἐν τοῖς ὁρίοις ὑπῆρχε τεῖχος· ὥστε εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὁρίσωμεν τὴν θέσιν τοῦ ποταμοῦ, ὁριζομένης δὲ ταύτης, ὁρίζονται καὶ τὰ ὅρια τῆς Πελλήνης· τοῦτο δὲ νομίζω δὲν εἶναι δύσκολον, ἂν προσέξωμεν μόνον εἰς αὐτοὺς τοὺς λόγους τοῦ Παυσανίου, καὶ ἀναζητήσωμεν τὰς πηγὰς τῶν ποταμῶν. Ὁ Παυσανίας ἐν τῷ μνημονευθέντι χωρίῳ γράφει, ὅτι ἐκ τῶν ὀρῶν κατέρχονται δύο ποταμοὶ ὑπὲρ τὴν Πελλήνην· πρὸς δυσμὰς μὲν ὅπου κεῖται ἡ Αἴγειρα ὁ Κριὸς, πρὸς ἀνατολὰς δὲ ὁ Σύθας. Ὅτιό Κριὸς εἶναι ἡ Φόνισα, τοῦτο εἶναι ἀναντίῤῥητον, καθόσον οὐδεὶς ἄλλος ποταμὸς ὑπὲρ τὴν Πελλήνην ῥέων ὑπάρχει κατὰ τὸ μέρος τοῦτο· πρὸς Ἀν., ὅπου κεῖται ἡ Σικυών, ἐκτὸς τοῦ Συὸς ῥέει καὶ ἄλλος ποταμὸς ὅστις ἐκβάλλει εἰς τὴν θάλασσαν, οὗτος δὲ εἶναι ὁ Ἑλισών; Ἐπειδὴ ὅμως τινὲς δὲν ἐπρόσεξαν εἰς τοὺς λόγους τοῦ Παυσανίου ἐνόμισαν τοῦτον ὡς τὸν Σύθαν, καὶ θέτουσι παρ' αὐτῷ καὶ τὰ ὅρια τῆς Πελλήνης· πρὸς ὑποστήριξιν δὲ τῶν ἰσχυρισμῶντων προσάγουσιν ἄλλο χωρίον τοῦ Παυσανίου, (2, 7, 7) ἐν ᾧ οὗτος ποιεῖται λόγον περί τινος πομπῆς ἥτις ἐτελεῖτο πρὸς τιμὴν τοῦ Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Ἀρτέμιδος.— Οἱ θεοὶ οὗτοι μετὰ τὸν φόνον τοῦ Πύθωνος μετέβησαν εἰς τὴν Σικυῶνα διὰ νὰ καθαρισθῶσιν, ἐπειδὴ ὅμως δὲν ἐγένοντο ἐνταῦθα δεκτοὶ, ἐπορεύθησαν ἀλλαχοῦ. Ὀργισθεὶς τότε ὁ Ἀπόλλων ἔπεμψε λιμὸν εἰς τὴν Σικυῶνα, ὅστις κατέστρεψε τοὺς κατοίκους αὐτῆς. Τὸ μαντεῖον ἐρωτηθὲν ἀπεκρίθη ὅτι πρὸς κατέπαυσιν τοῦ κακοῦ πρέπει νὰ ἐξιλεωθῶσιν οἱ θεοί. Ἔκτοτε λοιπὸν ἑπτὰ νέοι, καὶ ἄλλαι τόσαι παρθένοι ἐπορεύοντο κατ' ἔτος μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σύθου, ἐκαθαρίζοντο εἰς τὰ ὕδατα τούτου, καὶ ἐπέστρεφον φέροντες μεθ' ἑαυτῶν καὶ ἀγάλματα τῶν θεῶν εἰς τὸν ἐν τῇ ἀγορᾷ ναὸν τοῦ Ἀπόλλωνος· παρίστων δι' οὕτω εἰκονικῶς τὴν σωτήριον ἐξιλέωσιν τῶν ὀργισθέντων θεῶν καὶ τὴν ἐπάνοδον αὐτῶν εἰς τὴν Σικυῶνα. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον οἱ μνησθέντες περιηγηταὶ νομίζοντες ὅτι ἡ μέχρι τοῦ Ξυλοκάστρου ἀπόστασις, παρ' ᾧ οἱ ἐναντίοι των θέτουσι τὸν Σύθαν, ἦτο μακρὰ διὰ τὴν τελουμένην πομπὴν (1), θέτουσι τὸν Σύθαν πλησίον τῆς Σικυῶνος (1), χωρὶς ἐν τούτοις νὰ σκεφθῶσιν ὅτι μεταξὺ Σικυῶνος καὶ Ξυλοκάστρου μόνον εἷς λόγου ἄξιος ποταμὸς ὑπάρχει, καὶ οὗτος πολλὰ πλησίον τῆς πρώτης· ἂν δὲ τοῦτον ὀνομάσωμεν Σύθαν, τότε ποῖον θὰ θεωρήσωμεν ὡς τὸν Ἑλισσῶνα, ὅστις κατὰ τὸν Παυσανίαν ἦτο ὁ πλησιέστερος πρὸς Δ. δυσμὰς ποταμὸς τῆς Σικυῶνος, καὶ μετ' αὐτὸν ὁ Σύθας; Τὸ ἀνυπόστατον ὅμως τοῦ ἰσχυρισμοῦ τούτου ἀποδεικνύουσιν ἐκτὸς τούτου καὶ αὐτοὶ οἱ λόγοι τοῦ Παυσανίου, οἵτινες δὲν ἐπιδέχονται ἀντίῤῥησιν. Οὗτος γράφει ὅτι ὁ Σύθας, κατέρχεται ἐκ τῶν ὀρῶν ὑπὲρ τὴν Πελλήνην, ἐκ τῶν ὀρῶν δὲ ὑπὲρ τὴν Πελλήνην ῥέει μόνος ὁ Σύθας· ἐν ᾧ ὁ παρὰ τῇ Σικυῶνι ῥέων, ὃν ὀρθῶς ἐκάλεσαν Ἑλισσῶνα, κατέρχεται ἄλλοθεν καὶ ὄχι ὑπὲρ τὴν Πελλήνην. Καὶ ἡ ἀπόστασις δὲ ἀπὸ τῆς Σικυῶνος μέχρι τοῦ Ξυλοκάστρου δὲν εἶναι τόσον μακρὰν διὰ πομπὴν, ἐπειδὴ μόλις εἶναι τριῶν ὡρῶν.

Οἱ θέτοντες τὸν Σύθαν πλησίον τῆς Σικυῶνος, ᾠκοδόμησαν ὡς ἐῤῥέθη, ἐκεῖ που καὶ τὰ τείχη τὰ διαχωρίζοντα αὐτὴν ἀπὸ τὴν Πελλήνην, οἱ δὲ νομίζοντες τὸν Σύθαν ὡς τὸν ποταμὸν τοῦ Ξυλοκάστρου μετήνεγκον τὰ τείχη ἐπὶ τοῦ ποταμοῦ Σύθου (2), ἀμφότεροι λίαν ἐσφαλμένως, καθόσον οὐδαμοῦ ἀπαντᾶται λόγος τις περὶ τοιούτου τινος τείχους (3). Τὰ μεταξὺ τῶν χωρίων Διμινιοῦ καὶ Μελισίου εἰς τὰ ἀριστερὰ τῆς κατὰ τὴν παραλίαν καὶ εἰς Ξυλόκαστρον φερούσης ὁδοῦ περισωθέντα ἀρχαίας οἰκοδομῆς λείψανα, ἅτινα ὁ Δόδβελ καὶ ὁ Λεὶκ ἐθεώρησαν ὡς τεῖχος, εἶναι κατ' ἐμὲ κρηπίδωμα ἐκ μεγάλων τετραγώνων πώρων, οἵτινες δὲν προχωροῦσιν, ὡς ὁ Δόδβελ γράφει, μέχρι τοῦ λόφου καὶ τῆς θαλάσσης, ἀλλ' εἶναι περιωρισμένης ἐκτάσεως, καὶ ἔχουσι μάλιστα διεύθυνσιν, ἥτις καθίστησι τὴν περὶ τοῦ τείχους γνώμην ἐντελῶς σφαλερὰν· τὸ λεγόμενον τοῦτο τεῖχος προεκτεινόμενον, ὡς ἤδη ἔχει, δὲν θὰ λάβῃ διεύθυνσιν κάθετον πρὸς τὸν λόφον καὶ τὴν θάλασσαν, ἀλλὰ λίαν λοξὴν, ὅπερ δὲν θὰ εἶχεν οὕτως ἂν τὰ λείψανα ταῦτα ἦσαν τεῖχος. Ἂν λοιπὸν τὸ κατ' ἐμὲ κρηπίδωμα τοῦτο δὲν εἶναι τὸ τοῦ ὑπὸ

(1) Καὶ σήμερον ἔτι πρὸς μνήμην τῆς ἐξόδου τοῦ Μεσολογγίου τελεῖται ἐν τῇ πόλει ταύτῃ εἴδός τι πανυγηρικῆς πομπῆς κατὰ τὴν 24 Μαΐου, καθ' ἣν ἅπασα σχεδὸν ἡ πόλις ὁπλοφοροῦσα μεταβαίνει εἰς τὴν 2 περίπου ὥρας ἀπέχουσαν ἐκκλησίαν τοῦ ἁγίου Συμεὼν, καὶ ἐκεῖθεν ἐν πομπῇ καὶ παρατάξει ἐπιστρέφει εἰς τὴν πόλιν, ὥστε ἡ ἀπόστασις δὲν παρέχει κώλυμά τι διὰ τὴν τελετὴν ταύτην πομπωδέστερον τελουμένην.

(1) Compf ε. α. p. 36 veri sane est similimum Sytham non longe ab urbe adfuisse.

(2) Εἰς τοὺς πρώτους κατατάσσεται ὁ ἀρχηγὸς τῆς γνώμης ταύτης Δόδβελ. ὁ Μύλλερος (1,411) ὁ Λείκ· (Morea 3,313) ὁ Gompf (ε· α p· 11) κλπ. εἰς τοὺς δευτέρους ὁ Κούρτιος.

(3) Τοῦτο παραδέχεται καὶ ὁ Gompf ἂν καὶ συντάσσεται εἰς τὴν γνώμην τοῦ Δόδβελ (p 11) Placet vero ejusdem Dodvelli sententia quod angustias ejus loci illo muro defensas existimavit, quamquam hujus rei nullum in universa illius regionis historia quandum scio vestigium reperitur.

τοῦ Παυσανίου μνημονευομένου Ποσειδίου (1), τότε νομίζω, ὅτι εἶναι κρηπίδωμα ἄλλης τινος οἰκοδομῆς ἀναφερομένης εἰς τὴν τῷ Ἀπόλλωνι καὶ τῇ Ἀρτέμιδι τελουμένην πομπήν.

Κατὰ τὸν Παυσανίαν μεταβαίνοντες οἱ θεοὶ εἰς Σικυῶνα ἐταράχθησαν ἐν τῇ ὁδῷ ὑπὸ δείματος, καὶ ἔκτοτε ὁ τόπος ἐκεῖνος ἐκλήθη *Φόβος* (2)· ὑποθέτω λοιπὸν ὅτι εἰς τὴν θέσιν ταύτην ἦτο ὁ *Φόβος*, ἐπειδὴ αὕτη εἶναι πραγματικῶς ὀλίγον καταπληκτική καὶ διὰ τὸ στενὸν τοῦ τόπου, καὶ διὰ τοὺς μεγάλους ἐκ τοῦ λόφου διαρραγέντας καὶ ἐπὶ τοῦ πεδίου διεσπαρμένους βράχους, τοὺς ὁποίους πιθανῶς ἐνόμιζον διαρραγέντας κατὰ τὴν ἐκεῖθεν διάβασιν τῶν θεῶν, καὶ διὰ τοῦ κρότου του ἐμποιήσαντας αὐτοῖς τὸ δεῖμα. Ὁ κ. Ῥόσς ὅμως καὶ ὁ Κούρτιος (3) νομίζουσιν ὅτι ἡ τῷ Ἀπόλλωνι καὶ τῇ Ἀρτέμιδι τελουμένη πομπὴ διήρχετο διὰ τῶν ὀρέων καὶ τοῦ νῦν *Σοῦλι* καλουμένου χωρίου καὶ διὰ τοῦτο θέτουσι καὶ τὸν Φόβον πλησίον αὐτοῦ. Νομίζω ὅμως λίαν ἐσφαλμένως, ἐπειδὴ πρῶτον μὲν, ἂν ἐνομίζετο ὅτι οἱ θεοὶ ἐφόνευσαν τὸν Πύθωνα εἰς Δελφοὺς, καὶ ἐξ αὐτων ἦλθον εἰς τὴν Σικυῶνα (4), φυσικώτατον ἦτο νὰ πορευθῶσι διὰ τῆς παραλίας, καὶ ὄχι διὰ τῶν ὀρέων, ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι τὸ δεῖμα ἐγένετο αὐτοῖς ἐν τῇ κατὰ τὴν παραλίαν ὁδῷ, καὶ ὅτι ὁ Φόβος ἔκειτο ἐν ταύτῃ· δεύτερον πρὸς ὑποστήριξιν τούτου προσέρχεται ἡ ἐκ τῆς Σικυῶνος μέχρι τῶν ἐκβολῶν τοῦ Σύθου τελουμένη πομπή· ἐπειδὴ διὰ νὰ μεταβῇ τις ἀπὸ τὴν Σικυῶνα εἰς τὰς ἐκβολὰς τοῦ Σύθου τοῦ χυνομένου εἰς τὴν θάλασσαν, φυσικώτατα θὰ βαδίσῃ διὰ τῆς ἐν τῇ παραλίᾳ ὁδοῦ καὶ ὄχι διὰ τῶν ὀρέων. Ἐν τῷ μέσῳ λοιπὸν τῆς ὁδοῦ ταύτης ὅπου ὑπετίθετο ὅτι συνέβη καὶ τὸ δεῖμα, εἶχον πιθανῶς οἰκοδομήσει ἱερόν τι, χρησιμεῦον ἴσως καὶ πρὸς ἀνάπαυσιν, τοῦ ὁποίου τὰ περισωθέντα λείψανα οἱ Ἄγγλοι περιηγηταὶ ἐθεώρησαν τεῖχος. Διὰ νὰ βαδίσῃ ἡ πομπὴ διὰ τοῦ Σουλίου καὶ τῶν ὀρέων μέχρι τοῦ Σύθου καὶ τῶν ἐκβολῶν αὐτοῦ, ἐχρειάζετο νὰ διανύσῃ τὸν διπλοῦν δρόμον, καὶ νὰ πορευθῇ διὰ βράχων καὶ δρυμῶν, τὸ ὁποῖον πιστεύω ὅτι δὲν κατωρθοῦτο τόσον εὐκόλως.

Ὑπολείπεταί μοι νὰ προσθέσω ἔτι ὀλίγα τινὰ περὶ τινος πολιχνίου τῆς Πελλήνης, τὸ ὁποῖον ἐκαλεῖτο Ὄλουρος. Τὸ πολίχνιον τοῦτο ὁ μὲν Στέφανος ὁ Βυζάντιος (λ. Ὄλουρος) λέγει πολίχνιον τῆς Ἀχαΐας, ὁ δὲ Πλίνιος (Hi N. 5,6) castellum Peleneorum. Τοῦτο κατὰ τὸν Ξενοφῶντα (Ἑλλην. 7,4,17) ἐπὶ τοῦ μεταξὺ τῶν Ἠλείων καὶ τῶν Ἀρκάδων πολέμου, καθ' ὃν οἱ Πελληνεῖς ἦσαν σύμμαχοι τῶν πρώτων, ἐλθόντες ἐν καιρῷ νυκτὸς οἱ Ἀρκάδες κατέλαβον· ἐπειδὲ ᾔσθοντο τὰ περὶ Ὀλούρου οἱ Πελληνεῖς, οἵτινες ἦσαν ἐν Ἤλιδι, περιελθόντες ὅπου ἐδύναντο, εἰς τὴν αὐτῶν πόλιν Πελλήνην εἰσῆλθον, καὶ ἐκ τούτου δὴ ἐπολέμουν τοῖς ἐν Ὀλούρῳ Ἀρκάσι τε καὶ τῷ ἑαυτῶν παντὶ δήμῳ καὶ μάλα ὀλίγοι ὄντες· ὅμως δὲ οὐδὲ πρόσθεν ἐπαύσαντο πρὶν ἐξεπολιόρκησαν τὸν Ὄλουρον». Ὁ Κούρτιος (Pelopon 1,485), ἐκ τῆς περιγραφῆς τοῦ Πλινίου κρίνων, ὑποθέτει ὅτι ὁ Ὄλουρος ἔκειτο πλησίον τῆς παραλίας, καὶ διὰ τοῦτο θέτει αὐτὸν εἰς τὸ Ξυλόκαστρον, προσθέτων ὅτι δι' αὐτοῦ ἐπροφυλάττετο ἡ εἰς τὴν σπουδαίαν κοιλάδα εἴσοδος, δι' ἧς καὶ μόνης ἤρχετό τις εἰς τὴν Πελλήνην. Τοῦθ' ὅπερ δὲν εἶναι ὀρθόν· ἐπειδὴ καὶ σήμερον ἀκόμη δύναταί τις καὶ ἄλλοθεν νὰ μεταβῇ εἰς τὴν Πελλήνην, εὐκολώτερον δὲ διὰ τῆς ἐν ταῖς ὑπωρείαις τῆς Κορυφῆς ὑπαρχούσης ὁδοῦ. Ὅτι κατὰ τὸν Πλίνιον ὁ Ὄλουρος ἔκειτο πλησίον τῆς παραλίας, τοῦτο εἶναι νομίζω ἀναμφίσβητον, ὅτι ὅμως ἔκειτο καὶ πλησίον τοῦ Ξυλοκάστρου, καὶ ἐπροφυλάττετο δι' αὐτοῦ ἡ εἰς τὴν κοιλάδα εἴσοδος, τοῦτο εἶναι πιστεύω ἀβέβαιον. Ἐπειδὴ ἂν οὕτως εἶχε, καὶ ἂν, ὡς ὁ Κούρτος ἰσχυρίζεται, διὰ μόνης τῆς κοιλάδος ἀνήρχετό τις εἰς τὴν Πελλήνην, τότε βεβαίως οἱ ὀλίγοι Πελληνεῖς, οἱ ἐκ τῆς Ἠλιδος ἐλθόντες, δὲν θὰ κατώρθουν νὰ διαβῶσι διὰ τῆς στενῆς εἰσόδου, καὶ νὰ ἔλθωσιν εἰς τὴν πόλιν των, οὔτε θὰ ἠδύναντο νὰ κάμνωσιν ἐφόδους κατὰ τῶν Ἀρκάδων κρατούντων τὴν κλεῖδα οὕτως εἰπεῖν τῆς Πελλήνης, τὴν μόνην εἰς αὐτὴν φέρουσαν εἴσοδον. Πείθομαι δὲ εἰς τοῦτο ἔτι μᾶλλον, ἐπειδὴ ἄνωθεν τοῦ Ξυλοκάστρου εἰς ὀχυράν τινα θέσιν δὲν κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω λείψανα τινα οἰκοδομῆς μαρτυροῦντα περὶ τῆς ἐν ταύτῃ ὑπάρξεως ἀκροπόλεώς τινος ἢ πολιχνίου, ἢ θέσιν τινὰ πρὸς τοιοῦτον σκοπὸν χρησιμεύουσαν. Τοιοῦτα ἐν τούτοις εὗρον εἰς δύο ἄλλας θέσεις· πρῶτον ἐπί τινος λόφου κειμένου πρὸς δυσμὰς τοῦ Κριοῦ ποταμοῦ καὶ τῆς Δονούσης, ὅστις τανῦν καλεῖται *Σοφία*· καὶ ἐπὶ τοῦ ἄνωθεν τῶν Ἀραχωβιτικῶν καλυβῶν πλησίον τοῦ Βαθρυακίου. Ἐπὶ τοῦ πρώτου, ὅστις καὶ ἀρκετὰ ὑψηλὸς εἶναι καὶ ἀρκετὰ ἐρυμνός, ἐκτὸς τῶν ἄλλων ἀρχαίων λειψάνων, ἅτινα μαρτυροῦσιν, ὅτι ὁ τόπος οὗτος κατῳκήθη ποτε ὑπ' ἀνθρώπων, διατηροῦνται εἰσέτι τὰ ἐρείπια ἀρχαίου πύργου, τῶν ἐν τοῖς περιτειχίσμασι τῶν ἀρχαίων πόλεων συνήθων, ἅτινα ἔχουσιν ὕψος πεντεκαίδεκα ἢ ἑνὸς γαλλικοῦ μέτρου. Διὰ τοῦ πύργου τούτου προφυλάττεται καὶ ἡ ἀπέναντι τοῦ λόφου ἐξαπλουμένη πεδιάς· δι' αὐτοῦ δὲ ἠδύναντο, βοηθούμενοι οἱ Πελληνεῖς, καὶ ὑπὸ τῆς παρακειμένης Δονούσης, ἐν καιρῷ νυκτὸς νὰ δ ἔλθωσι, καὶ νὰ μεταβῶσιν εἰς τὴν πόλιν, εἴτε ἀνθιστάμενοι, εἴτε μὴ ἐννοηθέντες ὑπὸ τῶν Ἀρκάδων. Εἰς τὴν θέαν λοιπὸν ταύτην νομίζω ὅτι ἔκειτο ὁ *Ὄλουρος*. Ἐπὶ δὲ τοῦ ἄλλου λόφου τοῦ ἄνωθεν τῶν ἀραχωβιτικῶν καλυβῶν ἄλλη τις ἴσως κώμη τῆς Πελλήνης.

Ὁ πανδαμάτωρ χρόνος καὶ αἱ βέβηλοι τῶν διαφόρων βαρβάρων κατακτητῶν τῆς Ἑλλάδος χεῖρες ἐφείσθησαν τῶν λειψάνων τούτων τῆς ἀρχαιότητος, ἅτινα μαρτυροῦσι περὶ τῆς ἀρχαίας τῆς πατρίδος ἡμῶν εὐκλείας· ταῦτα ἐν τούτοις ὁσημέραι καταστρέφονται σήμερον ὑφ' ἡμῶν τῶν καυχωμένων ὅτι εἴμεθα ἀπόγονοι τῶν Ἑλλήνων· ἂν δὲ ἐξακολουθήσῃ ἡ κυβέρνησίς μας καταβάλλουσα τὴν αὐτὴν, ὡς καὶ μέχρι τοῦδε, πρόνοιαν πρὸς διατήρησιν τῶν ἀρχαιοτήτων καὶ διάσωσιν, εἰμὶ βεβαιότατος ὅτι ἐντὸς ὀλίγου θὰ στερηθῶμεν ἐκτὸς τῶν ἄλλων καὶ παντὸς ἀρχιτεκτονικοῦ λειψάνου τῆς ἀρχαιότητος. Ηρό τινος ἐσώζοντο ἐν Τανάγρᾳ καὶ ναῶν λείψανα, καὶ τῶν τειχῶν καὶ ἱκανὸν μέρος τῶν πυλῶν, σήμερον οὐδὲ ἴχνος· πέρυσιν ἐσώζετο ὁλόκληρον τὸ κρηπίδωμα τοῦ ἐν Αἰγείρᾳ ναοῦ, σήμερον οὐδὲ εἷς λίθος ἐξ αὐτοῦ. Ἀλλὰ τίς ἡ ἀνάγκη νὰ μνημονεύσω τῶν ἐν ταῖς ἐπαρχίαις καταστρεφομένων ἀρχαιοτήτων, ἀφοῦ ἐν τῇ πρωτευούσῃ αὐτῇ ἐνώπιον τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ἀρχῶν, αἵτινες μάλιστα εἰδοποιήθησαν περὶ τῆς καταστροφῆς, κατεστράφη τὸ ἀρχαῖον τεῖχος τῆς πόλεως καὶ τὰ ἀνάγλυφα τοῦ θεάτρου;

Σ. ΛΟΓΙΩΤΑΤΙΔΗΣ.

(1) Παυσ. 2, 12, 2. Τραπεῖσιν ἐπ' Ἀριστοναύτας ἔστιν ὀλίγον ὑπὲρ τὴν ὁδὲν ἐν ἀριστερᾷ Ποσειδῶνος ἱερόν.

(2) Παυσ. 2, 7, 3. Γενομένου δὲ σφίσι δείματος ἔνθα καὶ νῦν Φόβον ὀνομάζουσι τὸ χωρίον.

(3) Ross Reisen 56. Curtius Pelop. 2, 498.

(4) Ἐθεώρησα ὡς ὑποθετικὸν τὸν ἐν Δελφοῖς φόνον τοῦ Πύθωνος μόνον καθόσον ἀφορᾷ τὴν Σικυῶνα, ἐπειδὴ κατά τινα ἐγχώριον εἰς αὐτὴν μῦθον ὑπῆρχε καὶ ἐκεῖ ὁ λόφος καὶ τὸ παρ' αὐτὸν σπήλαιον, εἰς ὃ ἐθεωρεῖτο διαμένων ὁ Πύθων (Παυσ. 2, 7 7, πρβ. Müller Dorier 1,316. 328) καὶ ὅπου ἐπίστευον ὅτι ἐφόνευσεν αὐτὸν ὁ Ἀπόλλων.

ΤΟ ΑΜΑΡΤΗΜΑ
ΤΗΣ
ΜΑΓΔΑΛΗΝΗΣ.

(Συνέχ. Ἴδε ἀριθ. 403—404.)

Τὴν τρίτην ὥραν ὁ Ῥοβέρτος ἦλθε κατὰ τὴν τάξιν, καὶ ἐπειδὴ ἦτο κάτωχρος, ἡ Λουΐζα ἐχλεύαζε τὴν ὄψιν του· ἐγὼ ὅμως οὔτε νὰ τῷ ὁμιλήσω ἐτόλμων, διότι ἐφοβούμην μὴ προδοθῶ. Αἱ ὀφρῦς καὶ τὰ χείλη του, συνεσταλμένα ὀλίγον, ἐδείκνυον ὅτι εἶχεν ἀσυνήθεις σκέψεις· ἐφαίνετο δὲ ἐπιθυμῶν, ὡς καὶ ἐγὼ, νὰ μείνωμεν μόνοι. Ναὶ μὲν ὁ θεῖός μου εἶχεν ἐξέλθει, ἀλλὰ τὴν Λουΐζαν πῶς νὰ τὴν ἀπομακρύνωμεν; Αἱ ὧραι μόλις παρήρχοντο, ἡ ὁμιλία ἐστερεῖτο πάσης ζωηρότητος καὶ ἡ Λουΐζα, αἰσθανομένη, ἀλλὰ μὴ ἐξηγοῦσα τὴν ἀνυπομονησίαν καὶ τῶν δύο ἡμῶν, ἐγίνετο ἀνήσυχος. Τὸ κατ' ἐμὲ, τὴν μὲν θέλησιν εἶχον ἀνένδοτον, αἱ δυνάμεις μου ὅμως ἐνέδιδον. Τέλος πάντων ἡ Λουΐζα, καταπονηθεῖσα ἴσως ὑπὸ τῆς μακρᾶς ἐκείνης μονοτονίας, ἐξῆλθε τοῦ δωματίου. Νέρος ἐσκότισε τοὺς ὀφθαλμούς μου ὅτε ἔκλεισε τὴν θύραν, ἐνῷ οἱ τοῦ Ῥοβέρτου προσηλώθησαν ἀτενεῖς ἐπ' ἐμέ.

— Λοιπὸν, ἠρώτησε, τί ἀπεφάσισες, Μαγδαληνή;

Ἐγὼ δὲ ἐσιώπων. Ἤθελα μὲν ν' ἀποκριθῶ·— Δὲν σὲ ἀγαπῶ,— ἀλλὰ σιδηροῦς τις φραγμὸς περιέκλειε τὰ χείλη μου. Καὶ οὕτω παρήρχετο ἐν σιωπῇ ὁ καιρὸς, ἐνῷ πιθανὸν ἦτο νὰ ἐπανέλθῃ ἡ Λουΐζα.

— Μαγδαληνὴ, ἐπανέλαβεν ἐκεῖνος, δὲν ἔχεις τί νὰ μὲ εἰπῇς;

— Τί νὰ σὲ εἰπῶ; ἀπεκρίθην προσπαθοῦσα νὰ μειδιάσω. Ὁ ἔρως περὶ τοῦ ὁποίου μὲ ὡμίλησες χθὲς, ἔρως πρόσφατος, δὲν εἶναι, χάριτι θείᾳ, ἐξ ἐκείνων οἵτινες δὲν δύνανται ν' ἀποθάνωσιν. Ἂς τὸν λησμονήσωμεν.

— Νὰ τὸν λησμονήσω! ἀνέκραξεν ὅλως περίλυπος. Καὶ ἠμπορῶ; Αὐτὴ λοιπὸν εἶναι ἡ ἀπόφασίς σου! Δὲν μὲ δίδεις κἀμμίαν ἐλπίδα;

Καὶ ἐπειδὴ δὲν ἀπεκρινόμην·— Λοιπὸν, προσέθετο, εἶναι βέβαιον ὅτι δὲν μὲ ἀγαπᾷς. Ἂς ἤξευρες πόσον μὲ θανατόνεις!... Ἂν ἤξευρα ὅτι αἰτία εἶναι ἡ Λουΐζα... Ἄφες με νὰ δοκιμάσω... Ἂν μὲ δώσῃ τὴν ἐλευθερίαν μου, συγκατατίθεσαι;

— Ὄχι, ὄχι, ἡ Λουΐζα δὲν ἔχει τὴν δύναμιν ν' ἀλλάξῃ ὅ,τι...

— Ἄρα μὲ μισεῖς· τί σὲ ἔκαμα;

— Ἤλθες ἀργὰ, ἀπεκρίθην ἀποστρέψασα τὴν κεφαλήν.

— Ἀργά!

— Πρέπει νὰ σὲ εἰπῶ τὴν ἀλήθειαν, ἐπανέλαβον μετὰ κόπου. Μάθε ὅτι ἡ καρδία, τὴν ὁποίαν φαίνεσαι ἐκτιμῶν ὑπὲρ τὸ δέον, ἀνήκει εἰς ἄλλον.

Ἀγνοῶ πῶς διέφυγε τὸ ψεῦδος τοῦτο τοὺς ὀδόντας μου· ναὶ μὲν εἶχον ἀποφασίσει ν' ἀφαιρέσω καὶ τὴν ἐλαχίστην ἐλπίδα ἀπὸ τὸν Ῥοβέρτον, δὲν εἶχον προσχεδιάσει ὅμως καὶ ὅ,τι εἶπον. Τὴν ὥραν ἐκείνην κατέβη εἰς τὴν κεφαλήν μου, καὶ τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξε σπουδαιότερον ἢ ὅσον ἤλπιζον.

— Ἀδύνατον, ἀνέκραξεν, ἀδύνατον! Πῶς; τὰ διαυγῆ καὶ ὀξέα βλέμματά σου μὲ ἠπάτησαν! καὶ εἶχον τὴν ἱκανότητα νὰ κρύψωσι τόσον καλὰ τὸ μυστικόν σου! Πῶς δὲν τὸ ὑπωπτεύθην;

— Κανεὶς δὲν τὸ ἠξεύρει, ὑπεψιθύρισα μετὰ μεγίστης σπουδῆς, ἐπιθυμοῦσα ν' ἀποφύγω τὴν ἀνάγκην τοῦ ψεύδους, τὸ ὁποῖον ἐμίσει καὶ ἡ καρδία καὶ τὸ στόμα μου. Εἰς σὲ μόνον, Ῥοβέρτε, ἐξομολογοῦμαι.

— Καὶ λοιπὸν, εἶπε, θὰ γνωρίσω ἐκεῖνον τὸν ὁποῖον προτιμᾷς. . .

— Καὶ ἂν τὸ κατορθώσῃς, ὑπέλαβον ἀταράχως, δὲν θὰ λησμονήσῃς βεβαίως, ὅτι ἐμπιστευθεῖσα εἰς σὲ τὸ μυστικόν μου, δὲν σ' ἔδωκα καὶ τὸ δικαίωμα νὰ τὸ μεταχειρισθῇς ἐναντίον μου.

Αὐτὸς δὲ πεσὼν εἰς σκίμποδα·

— Θ' ἀναχωρήσω, εἶπε, καὶ τότε δὲν φοβεῖσαι ἐπιβουλήν.

— Καὶ διατί ν' ἀναχωρήσῃς; τί θὰ ζητήσῃς μακρὰν ἡμῶν; Μήπως δὲν ἔχῃς ἐδῶ οἰκογένειαν; Μήπως δὲν θὰ ἔχῃς τὴν καλητέραν, τὴν εὐτυχεστέραν τῶν γυναικῶν; Μήπως δὲν θὰ ἔχῃς καὶ καλὴν ἀδελφὴν, προσέθηκα τείνασα τὴν δεξιὰν, πιστὴν φίλην; Μεῖνε λοιπόν.

— Διὰ νὰ παρασταθῶ μάρτυς τῆς εὐτυχίας σου!

— Ὦ! ἀνεφώνησα ἀσυνέτως· ὁ Θεὸς ἠξεύρει ὅτι ποτὲ ἡ θέα τῆς εὐτυχίας μου δὲν θὰ προσβάλῃ τὰς ὄψεις σου. . .

— Εἶναι δυνατόν!. . . Λοιπὸν ἀγαπᾷς χωρὶς ἐλπίδα. Τότε θὰ μείνω· τίς ἠξεύρει τὰ μέλλοντα;

— Ὄχι, μὴ ἐλπίζῃς τίποτε, διότι καὶ αἰωνίως ἂν περιμένω εἰς μάτην, ἡ προσδοκία αὐτὴ μὲ εἶναι γλυκυτέρα καὶ ὅλων τῶν ἄλλων εὐτυχημάτων τοῦ κόσμου τούτου.

— Φθάνει, φθάνει! ὑπεψιθύρισε. Δὲν εἶναι ἀναγκαία τόση σκληρότης.

Καὶ ἀνεχώρησε· δὲν ἦλθε δὲ τὴν ἐπιοῦσαν· ἐπέστειλε μόνον ὀλιγόστιχον ἐπιστόλιον, ἐν ᾧ ἔλεγεν ὅτι ἦτο ἀσθενής. Ὁ θεῖός μου, παραλαβὼν τὸν ἰατρὸν τῆς οἰκογενείας, μετέβη εἰς τὸ κατάλυμά του, καὶ εὗρεν αὐτὸν ἔχοντα θέρμην. Κατὰ τὴν μικρὰν δὲ ταύτην ἀσθένειαν, ἥτις, ἀληθὴς ἢ ψευδὴς, διήρκεσεν οὐκ ὀλίγον, ἐπεσκέπτετο καθ' ἑκάστην αὐτὸν ὁ θεῖός μου· ὁ Ῥοβέρτος ὅμως μόλις ἠρώτα περὶ ἡμῶν, οὐδ' ἐδείκνυε κἂν ἐπιθυμίαν νὰ ἴδῃ τὴν Λουΐζαν, ἥτις ἤρχισε νὰ ἀνησυχῇ. Τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην ψυχρότητα, μετὰ τὴν τόσην προθυμίαν, μόνη ἐγὼ ἐνόουν. Καὶ αὐτὸς ὁ θεῖός μου ἤρχισε ν' ἀνησυχῇ τοσοῦτον, ὥστε ἐφοβούμην μὴ ζητήσῃ παρ' αὐτοῦ ἐξήγησιν. Τί ἄρα ἐσκόπει ὁ Ῥοβέρτος; ν' ἀναχωρήσῃ; Ἐπειδὴ δὲ ἡ ἰδέα αὐτὴ, μόνη πιθανὴ, μὲ ἐβασάνιζεν, ἀπεφάσισα νὰ τῷ γράψω, καὶ πεποίθησιν ἔχουσα εἴς τε τὴν ἀγνότητα τῶν σκοπῶν μου καὶ εἰς τὴν πρὸς τὴν Λουΐζαν ἀφοσίωσίν μου, παρεβλεψα ἀδιστάκτως τὰ παραδεδεγμένα. «Ἐλθὲ, ἔγραψα αὐτῷ, ἡ Λουΐζα σὲ ἀγαπᾷ καὶ τήκεται διὰ τὴν ἀπουσίαν σου. Ἀφοῦ ἅπαξ ἀφῆκες νὰ γεννηθῇ καὶ νὰ ῥιζωθῇ ἡ πρὸς σὲ ἀγάπη της, δὲν ἔχεις πλέον τὸ δικαίωμα ν' ἀφαιρέσῃς τὴν γαλήνην τῆς νεαρᾶς της καρδίας». Τοιαῦτα τινὰ ἐξηκολούθουν γράφουσα, ἐμπνεομένη ὑπὸ μόνης τῆς πρὸς τὴν Λουΐζαν βαθείας ἀγάπης μου. Τὴν νέαν φλόγα, τὸ ἄγνωστον πῦρ ἅτινα ἠσθανόμην κατακαίοντά με ἀφότου ἔμαθον ὅτι ἀγαπῶμαι, ἀφῆκα νὰ ὑπερεκχειλίσωσιν ἐν ὀνόματι καὶ χάριν τῆς Λουΐζης. «Τί περιμένεις ἀπὸ τὸ μέλλον; προσέθετον. Τί θὰ τρέξῃς ἀναζητῶν; Ἰδοὺ, ἐνταῦθα εἶναι ἡ εὐτυχία· σοὶ μειδιᾷ καὶ σοὶ τείνει τὴν χεῖρα, ἡ εὐτυχία τὴν ὁποίαν ὠνειρεύθη ὁ πατήρ σου διὰ σὲ, αὐτὴ ἐκείνη τὴν ὁποίαν ἦλθες καὶ σὺ νὰ ζητήσῃς, ὡραιοτέραν, ἐντελεστέραν ἢ ὅσον ἐφαντάσθης, καὶ τὴν παραβλέπεις διὰ χίμαιραν, διότι δὲν εἶμαι ὁποία μὲ φρονεῖς! ἐνόμιζες ὅτι εἶχον τὴν καρδίαν ὅλως ἀθῶαν, ἐνῷ καὶ ἔπαθε καὶ πάσχει. Τί λοιπὸν ἠγάπησας; καὶ πῶς θὰ μεταχειρισθῇς τὴν ζωήν σου; Θὰ κυλισθῇς ἴσως εἰς τὰ τέσσαρα μέρη τοῦ κόσμου· πλὴν δὲν θὰ εὐτυχήσῃς, συγχρόνως δὲ θὰ φονεύσῃς νέαν ἀθῶαν. Πῶς δὲν ἐσυλλογίσθης ὅτι δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ σὲ βλέπῃ καθ' ἡμέραν καὶ νὰ μὴ σὲ ἀγαπήσῃ;»

Ἔγραψα πολλὰς τοιαύτας ἐπιστολὰς, ἀλλ' εἰς οὐδεμίαν ἔλαβον ἀπάντησιν· ἠναγκαζόμην δὲ καὶ ἄκουσα νὰ τὰς ἐμπιστεύωμαι εἰς τοὺς ὑπηρέτας, διότι ἐγὼ μὲν δὲν συνείθιζον νὰ ἐξέρχωμαι μόνη, ἡ δὲ Λουΐζα ἔτρεχε πάντοτε κατόπιν μου. Ὁμολογῶ ὅτι μετὰ πολλῆς δυσκολίας καὶ φόβου μετεχειριζόμην τὸ μέσον αὐτῶν, διότι ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ παρατηρήσωσι τὴν ἀπουσίαν τοῦ Ῥοβέρτου, καὶ νὰ μὴ ὑποπτευθῶσι τὴν σύγχρονον ἀνταπόκρισίν μου· δὲν μετενόουν ὅμως, πεποιθυῖα εἰς τὴν εὐθύτητα τῶν φρονημάτων μου. Μ' ἐλύπει δὲ εἰς ἄκρον ἡ ἀνεξήγητος σιωπὴ τοῦ Ῥοβέρτου καὶ ἡ μελαγχολία τῆς Λουΐζης. Ἡ ταλαίπωρος τὸν ἀνέμενεν ἀνὰ πᾶσαν στιγμὴν, καὶ ἀνεσκίρτα καὶ κατὰ τὸν ἐλάχιστον κρότον. Ὁσάκις ἡ θύρα τῆς αἰθούσης ἠνοίγετο, ἐρύθημα φλογερὸν ἐκάλυπτε τὸ πρόσωπόν της· τὸ κατ' ἐμὲ ἠπόρουν καὶ τί νὰ εἴπω καὶ τί ν' ἀποκριθῶ εἰς τὰς ἐρωτήσεις, εἰς τὸ ἀνήσυχον βλέμμα της, τὸ ὁποῖον προσήλονε περίλυπος ἐπ' ἐμὲ, ὡς ἂν ἐμάντευεν ὅτι μόνη ἐγὼ ἐγνώριζον τὸ μυστικὸν δι' ὃ ἔπασχεν.

Ἀλλὰ καὶ ὁ θεῖός μου ἤρχισε νὰ γίνεται σκεπτικός· πρὸ πολλῶν ἡμερῶν δὲν εἶχεν ἐπισκεφθῆ τὸν Ῥοβέρτον, ἀπέφευγε δὲ καὶ νὰ προφέρῃ τὸ ὄνομά του. Ἐγὼ δὲ ἠσθανόμην ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶχε καταντήσει ἀνυπόφορον· ἀλλὰ τί νὰ πράξω; πῶς νὰ σώσω τὴν Λουΐζαν; Ποτὲ ὅμως δὲν μοὶ ἦλθεν ἡ ἰδέα νὰ οἰκοδομήσω τὴν εὐτυχίαν μου ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῆς ἰδικῆς της. Ἠσθανόμην καταῤῥέον τὸ οἰκοδόμημα τῶν ἐσωτερικῶν ἡμῶν εὐχαριστήσεων, καὶ ἐπειδὴ δὲν ἐδυνάμην νὰ προλάβω τὴν καταστροφὴν, ἐῤῥιπτόμην τολμηρὰ ὑπὸ τὰ ἐρείπια.

Ἑσπέραν τινὰ ἐκαθήμεθα καὶ οἱ τρεῖς μόνοι εἰς

τὴν αἴθουσαν· ἡ Λουΐζα, τεταραγμένη καὶ πάσχουσα, ἀνεπαύετο εἰς πλατὺ θρανίον καὶ εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς κλειστούς· ἴσως ἤθελε κοιμωμένη νὰ περάσῃ εὐκολώτερον τὴν ὥραν· ἴσως δὲ καὶ προσποιουμένη ὅτι κοιμᾶται ἤθελε ν' ἀποφύγῃ τὴν συνομιλίαν. Ὁ δὲ θεῖός μου ἀνεγίνωσκε, καὶ ἐγὼ ἐκέντουν σκεπτομένη. Ἡ σιωπὴ ἄρα ἦτο βαθυτάτη, ὅτε περὶ τὴν δεκάτην ὥραν ἀνοιγείσης τῆς θύρας ἐφάνη ὁ Ῥοβέρτος. Κατὰ τὴν ἀπροσδόκητον ταύτην ἐμφάνισιν ἀφῆκα φωνὴν, ἐνῷ ἡ Λουΐζα ἐγερθεῖσα ἐφαίνετο τοσούτῳ τεταραγμένη, ὥστε ἐφοβήθην μὴ πάθῃ τι. Τοσούτῳ δὲ ἀνέκφραστος ὑπῆρξεν ἡ χαρά της, ὥστε ἀμφιβάλλω ἂν τὸ θυγάτριον τοῦ Ἰαείρου ἠσθάνθη τοιαύτην, ὅτε ἀκοῦσαν τὴν παραγγελίαν τοῦ Ἰησοῦ «Ταλιθὰ κοῦμι», ἀνέστη καὶ περιεπάτησεν.

Ὁ δὲ Ῥοβέρτος, ὅστις δὲν μοὶ ἐφάνη παρηλλαγμένος, ὡμίλησε μετὰ τῆς συνήθους εὐχερείας, καὶ ἀποκρινόμενος εἰς τὰς δειλὰς ἐπιπλήξεις τῆς Λουΐζης, «Ἤμην, εἶπεν, ἄῤῥωστος, ἀγαπητή μου Λουΐζα· ἀλλὰ ἔγεινα καλὰ καὶ δὲν θὰ σὲ ἀφίσω πλέον». Καὶ ἠσπάσθη τὰ ἄκρα τῶν δακτύλων της.

Κατὰ πρῶτον ὁ θεῖός μου ἐδέχθη αὐτὸν μετὰ ψυχρότητος· ἀλλ' ἡ ψυχρότης παρῆλθεν ὅτε εἶδεν εὐχαριστημένην τὴν θυγατέρα του, ἥτις λησμονήσασα πόσα ὑπέφερεν, ἀνέλαβεν ὅλην τὴν ἀρχαίαν φαιδρότητα καὶ προσήνειαν. Ἐνόμιζες βλέπων καὶ τοὺς δύο, ὅτι πρὸ μιᾶς μόνον ἡμέρας εἶχον χωρισθῆ, καὶ ὅτι οὐδὲν εἶχε συμβῆ μεταξὺ αὐτῶν. Ἡ ἑσπέρα παρῆλθεν ὡς καὶ πολλαὶ ἄλλαι, μετὰ πλείονος χαρᾶς, διότι εἴδομεν ἐπανελθοῦσαν τὴν εὐτυχίαν τὴν ὁποίαν ἐνομίζομεν ἀπολεσθεῖσαν. Ἐκτοτε ὁ Ῥοβέρτος ἐπανήρχετο καθ' ἑσπέραν, καὶ πάντα ἐγίνοντο ὅπως καὶ πρότερον. Ἐγὼ μάλιστα ἐνόμιζον ὅτι καὶ φαιδρότερος καὶ ὁμιλητικώτερος ἦ ἄλλοτε ἦτο, καὶ παρατηρῶν αὐτὸν ἠπόρουν ἂν ἔπρεπε νὰ χαίρω ἢ νὰ φοβῶμαι.

— Εἶχες δίκαιον, μοὶ εἶπεν ὅτε μετά τινας ἡμέρας εὑρέθημεν μόνοι· ἔτρεχον κατόπιν καπνοῦ· σὲ βεβαιῶ ὅμως ὅτι τὰ ἐλησμόνησα ὅλα. Ἰδέα μὲ εἶχεν ἔλθει ν' ἀναχωρήσω· ἀλλ' ἐνῷ ἡτοιμαζόμην ἠσθάνθην ὅτι, πλὴν σοῦ, κἄτι ἄλλο μὲ εἶχε προσηλωμένον εἰς τὴν Γαλλίαν, τὴν ὁποίαν μ' ἔκαμες ν' ἀγαπήσω. Ὁ βίος μου συνδέεται πλέον μὲ τὸν βίον τῆς Λουΐζης, τὸν ἰδικόν σου, εἰς ἕνα λόγον μὲ τὰ ὄντα καὶ μὲ τὰ αἰσθήματα τὰ ὁποῖα ἐδῶ ἐγνώρισα, καὶ δὲν εὑρίσκω ἀλλοῦ. . . Τὰ γράμματά σου μοῦ ἤνοιξαν τοὺς ὀφθαλμοὺς καὶ σ' εὐγνωμονῶ. Ναὶ, θ' ἀγαπήσω τὴν Λουΐζαν, ἢ μᾶλλον τὴν ἀγαπῶ. Δὲν θὰ ἤμην μωρὸς καὶ ἐγκληματίας ἂν ἄφινα τὸ ὡραῖον αὐτὸ πλάσμα, τὴν ἀγνὴν αὐτὴν ψυχὴν, εἰς τὴν ὁποίαν ἠμπορῶ νὰ βυθίσω τὸ βλέμμα μου χωρὶς φόβον ν' ἀπαντήσω ξένην σκιάν; Εὐχαριστῶ, Μαγδαληνὴ, ὅτι μὲ ἐφώτισες· ἐφάνης εἰλικρινὴς καὶ τιμία· εἶσαι γενναία, καὶ θὰ ἰδῇς ὅτι θὰ φανῶ πρὸς σὲ ὡς ἄλλος ἀδελφός.

Ἐπρόφερε δὲ τὰς τελευταίας ταύτας λέξεις ἐντονώτερον τῶν ἄλλων, ὡς ἂν ἤθελε νὰ μὲ βεβαιώσῃ περὶ τῆς μελλούσης διαγωγῆς του καὶ νὰ ἐξαλείψῃ τὰς ἐντυπώσεις τῆς παρελθούσης.

— Σὲ πιστεύω, ἀπεκρίθην, δοῦσα αὐτῷ τὴν δεξιάν.

Τὸ δ' ἑσπέρας αὐτῆς ἐκείνης τῆς ἡμέρας ἐζήτησεν ἐπισήμως τὴν Λουΐζαν εἰς γάμον.

Γ'.

Δὲν θὰ ὁμιλήσω ἐν ἐκτάσει περὶ τῶν διατρεξάντων κατὰ τὰς μετὰ ταῦτα ἡμέρας· αἱ προετοιμασίαι τοῦ γάμου μοὶ ἔδιδον συνεχῶς ἀφορμὴν ν' ἀποχωρῶ καὶ ν' ἀφίνω μόνους τοὺς δύο νέους. Ἐπειδὴ δὲ ἐφρόντιζον μόνη, ὡς ἄλλη μήτηρ, περὶ τῆς καταρτίσεως τοῦ οἰκήματος αὐτῶν, κατέβαλον πᾶσαν προσπάθειαν ὅπως γίνωσι τὰ πάντα κομψὰ, ὡραῖα καὶ πλούσια.

Ὁμολογῶ ὅμως ὅτι ἐνίοτε, ἐνῷ οἱ ἐργάται ἐξετέλουν τὰς διαταγάς μου, δάκρυα ἀνέβλυζον ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς μου. Ἀλλὰ καὶ ὅτε, κεκοπιακυῖα, ἀνεπαυόμην πλησίον τῆς Λουΐζης καὶ τοῦ Ῥοβέρτου, ἠσθανόμην θλιβομένην τὴν καρδίαν μου. Ὁ Ῥοβέρτος ἐφαίνετο ὅτι δὲν κατείχετο ἔτι ἀπὸ ἀληθὲς πάθος πρὸς τὴν μνηστήν του, ἐφέρετο ὅμως καὶ εὐγενῶς καὶ φιλοφρόνως πρὸς αὐτήν· ἡ Λουΐζα, ἄπειρος καὶ ἀθῶα, ἐνόμιζεν ὅτι ὁ ἀληθὴς ἔρως οὔτε ἄλλας ἐκφράσεις, οὔτε ἄλλα βλέμματα ἔχει· ἐγὼ δὲ κατέστελλον μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας τὴν ἐνίοτε ἐπανερχομένην ἀθυμίαν μου, ὥστε αἱ μεταξὺ τοῦ Ῥοβέρτου καὶ ἐμοῦ σχέσεις ἦσαν ὅλως ἀδελφικαί.

Τὴν 20 Ἰουλίου ἔμελλε νὰ τελεσθῇ ὁ γάμος, τὸν ὁποῖον ἐπέσπευδον ὅσον τὸ δυνατὸν, ἐλπίζουσα νὰ εὕρω ὅλην μου τὴν γαλήνην. Ἐλθούσης δὲ τῆς ἡμέρας ἐνέδυσα μόνη τὴν Λουΐζαν, θεῖσα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτῆς λευκὸν στέφανον. Οὐδέποτε εἶχον ἴδει αὐτὴν τόσον ὡραίαν.

Δὲν ἐπιχειρῶ νὰ περιγράψω τί ἠσθανόμην διαρκούσης τῆς τελετῆς, διότι αἱ τοιαῦται θλίψεις δὲν ἑρμηνεύονται δι' ἀνθρωπίνων λόγων. Τὸ εἶδος τοῦ ἐνθουσιασμοῦ, τὸ ὁποῖον μὲ εἶχεν ὑποστηρίξει ἕως τότε, κατέπεσε διὰ μιᾶς, καὶ εὑρέθην αἴφνης ἀπέναντι τρομερᾶς πραγματικότητος. Ἔβλεπον τὸν Ῥοβέρτον, τὸν ἠγάπων, καὶ ὅμως ἐστερήθην αὐτοῦ διὰ παντός. Τὸ γαλήνιον ἦθός του μὲ δυσηρέστει· ἐπεθύμουν ν' ἀπεκάλυπτον εἰς τὸ πρόσωπόν του ἴχνος κἂν πόθου τῶν παρελθόντων· ἐμεμφόμην τὴν Λουΐζαν ὅτι δὲν ἐνόει εἰς ὁποίαν θυσίαν ὑπεβλήθην χάριν αὐτῆς· ὅλος ὁ κόσμος μὲ ἔπταιεν. Ἐφανταζόμην ὅτι τὸν γάμον ἐκεῖνον ἀπεδοκίμαζεν ὁ Θεὸς, καὶ ἐπεκαλούμην κατ' αὐτοῦ τοὺς θείους κεραυνούς. Ἀλλ' ὁ-

μως, τὸ μυστήριον ἐτελέσθη ὑπὸ τοῦ ἱερέως, ὁ Θεὸς δὲν τὸ ἐμπόδισεν, ὁ ἥλιος ἐξηκολούθησεν ἀκτινοβολῶν ἐπὶ πάντων ἀνεξαιρέτως, καὶ πάντες ἔχαιρον μηδενὸς ὑποπτευθέντος τὴν θλίψιν μου.

Τὸ ἑσπέρας συνεκροτήθη χορὸς, εἰς ὃν προσῆλθον πολλοὶ κεκλημένοι. Οἰκία καὶ κῆπος ἦσαν κατάφωτοι, τῆς δὲ Λουΐζης τὸ κάλλος ἦτο σχεδὸν ὑπερφυές· ἔλαμπον καὶ τὸ μειδίαμα καὶ τὸ βλέμμα της. Τὸ κατ' ἐμὲ, περιηρχόμην μεταξὺ τοῦ πλήθους βεβαρημένην ἔχουσα τὴν κεφαλὴν, μηδὲν βλέπουσα καὶ μηδὲν σκεπτομένη. Περὶ δὲ τὸ τέλος τοῦ χοροῦ ἀποχωρήσασα εἴς τινα γωνίαν τοῦ δωματίου, ὅπου μοὶ ἐφανέρωσε κατὰ πρῶτον ὁ Ῥοβέρτος τὸ αἴσθημά του, ἐκρύβην μεταξὺ τῶν ἀνθέων καὶ ἀνεπόλουν τὴν ταχεῖαν καὶ ὀλεθρίαν ἐκείνην σκηνήν. Ἦτο λοιπὸν ἀληθινὸν ὅτι ἐσβέσθη πᾶσα ἐλπὶς, καὶ ὅτι ἐσβέσθη κατ' ἐμὴν θέλησιν; Ἡ κεφαλή μου ἐπλανᾶτο μεταξὺ σκότους· πάντα τὰ περὶ ἐμὲ μοὶ ἐφαίνοντο πένθιμα, καὶ τὸν ἦχον τῆς μουσικῆς ἐξελάμβανον ὡς νεκρικὸν ἦχον κωδώνων.

Μεταξὺ τῆς ζάλης αὐτῆς παρετήρησα τὸν θεῖόν μου ἀναζητοῦντά με.

— Τί ἔχεις, κόρη μου; μὲ ἠρώτησεν ἰδὼν ὅτι μόλις ἐδυνάμην νὰ σταθῶ. Πάσχεις;... Ὁ κόπος ἴσως.

— Ναὶ ὁ κόπος, ὑπέλαβον.

— Ὕπαγε, κόρη μου, νὰ ἡσυχάσῃς. Ὅλα ἔγειναν θαυμάσια χάρις εἰς σέ... Ὁ Θεὸς θὰ σ' εὐλογήσῃ, καὶ ὁ γέρων θεῖός σου θὰ περάσῃ τὴν ζωήν του προσπαθῶν νὰ σὲ καταστήσῃ εὐτυχῆ... Καὶ ἡ Λουΐζα εἶναι κατάκοπος. Χρησίμευσέ την, καλή μου Μαγδαληνὴ, καὶ τὸ τελευταῖον ὡς ἄλλη μήτηρ, καὶ ὁδήγησέ την εἰς τὰ δωμάτιά της.

Καὶ δὲν ἀπεκρίθην μὲν, διότι δὲν εἶχον δύναμιν, ὑπήκουσα ὅμως· ὡδήγησα τὴν Λουΐζαν μέχρι τῶν δωματίων της, τὴν ἠσπάσθην καὶ ἔτρεξα εἰς τὸν κοιτῶνά μου, ὅπου κατεκλίθην ἀναίσθητος. Τὴν δὲ νύκτα μὲ κατέλαβε νόσος δεινὴ ἥτις, διαρκέσασα πολλὰς ἑβδομάδας, μὲ ἔφερεν εἰς τὸ χεῖλος τοῦ τάφου. Ἤμην σχεδὸν πάντοτε παράφρων, καὶ ὅτε ἀνένηφον ἐφοβούμην μὴ ἐπρόδωκα τὸ μυστικόν μου. Ὁ θεῖός μου καὶ ἡ Λουΐζα ἦσαν πάντοτε πλησίον μου, παρατηροῦντες μετὰ προσοχῆς τὰ συμπτώματα τῆς νόσου. Μοὶ ἐφάνη δὲ δὶς ἢ τρὶς ὅτι εἶδον καὶ τὸν Ῥοβέρτον. Ὅτε ἀνελάμβανον τὰς αἰσθήσεις μου καὶ ἔβλεπον αὐτοὺς περὶ ἐμὲ, ἀντὶ νὰ εὐχαριστηθῶ ὠργιζόμην ὅτι εἶχον τόσους μάρτυρας τῆς παραφροσύνης μου. Ἡ θλίψις, τὰ δάκρυά των μοὶ ἦσαν ἀδιάφορα· ἔβλεπον δὲ τὸν θάνατον ἐρχόμενον χωρὶς νὰ αἰσθανθῶ οὔτε λύπην οὔτε χαράν. Μία μόνη ἰδέα μὲ ἐκυρίευεν, ὅτι ἠγάπων τὸν Ῥοβέρτον, καὶ ὅτι ἔπρεπε νὰ κρύπτω τὸ αἴσθημά μου.

Ἐν τοσούτῳ ἡ νόσος κατενικήθη, ἐπέζη ὅμως ὁ φόβος μου μὴ ἐφανέρωσά τι ἐν καιρῷ παραφροσύνης. Παρετήρουν καλῶς τὰ πρόσωπα τῶν περὶ ἐμὲ, καὶ ἀνέκρινον καὶ τὰ ἐλάχιστα νεύματά των μετὰ μεγίστης ἐπιμονῆς. Οὐδεὶς ὅμως αὐτῶν ἐνόει τὸν λόγον τῆς ἐπιμονῆς ταύτης, πάντες δὲ μοὶ ἀπεκρίνοντο λέγοντες, ὅτι κατειχόμην ὑπὸ πυρετοῦ καὶ ὑπὸ παραφροσύνης. Ἐπὶ τέλους βεβαιωθεῖσα ὅτι δὲν ἐπροδόθην, ἀνέλαβον ταχύτερον τὴν ὑγείαν μου. Οἱ δὲ ἰατροὶ διέταξαν νὰ ὑπάγω εἰς τὴν ἐξοχήν.

Ἦτο Σεπτέμβριος ὅτε ἀνεχωρήσαμεν εἰς Ville-Ferny. Ὁ θεῖός μου, φοβούμενος μή με βλάψῃ ἡ ταχύτης τοῦ σιδηροδρόμου, διέταξε καὶ μὲ μετέφερεν ὁμοῦ μὲ τὴν Λουΐζαν τέθριππον ὄχημα, αὐτὸς δὲ, ἔχων ὑποθέσεις, ἔμελλε νὰ ἔλθῃ τὴν ἐπιοῦσαν. Ὁ Ῥοβέρτος, ἀναχωρήσας ἀπὸ πρωΐας, περιέμενεν εἰς τὴν ἐξοχὴν, ὅπου ἐφθάσαμεν τὴν ἑβδόμην ὥραν τῆς ἑσπέρας. Κατ' ἐπιταγὴν αὐτοῦ, τὸ δεῖπνον εἶχε προετοιμασθῆ εἰς τὸ πρὸ τοῦ κοιτῶνός μου δωμάτιον, καὶ ἄνθη καὶ βιβλία ἐξ ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἠγάπων κατὰ προτίμησιν, ἔκειντο πλησίον τοῦ ἀνακλίντρου ὅπου ἔμελλε νὰ καθήσω. Εἰς τὸ δεῖπνον ὁ Ῥοβέρτος καὶ ἡ Λουΐζα διέταξαν τοὺς ὑπηρέτας ν' ἀποχωρήσωσι, καὶ μὲ ἐπεριποιοῦντο αὐτοὶ μόνοι προλαμβάνοντες μὴ ἐνοχληθῶ ἔστω καὶ κατὰ μικρὸν ὑπὸ κόπου.

Ἐπὶ πολλὰς ἑβδομάδας ἐξηκολούθησα εὑρισκομένη εἰς κατάστασιν τινα γλυκείας ἀναισθησίας, καθόσον, ἀδύνατος οὖσα, οὔτε νὰ σκεφθῶ ἐδυνάμην. Ἀλλ' αἱ δυνάμεις μου ἐπανῆλθον βαθμηδὸν, μετ' αὐτῶν δὲ καὶ ἡ πρὶν ζωηρότης. Παρατηροῦσα τὸν Ῥοβέρτον καὶ τὴν Λουΐζαν, ἐπειθόμην ὅτι ἦσαν καὶ οἱ δύο εὐτυχεῖς· ἠγωνιζόμην δὲ νὰ μετάσχω καὶ ἐγὼ τῆς εὐτυχίας αὐτῶν· ἀλλὰ συχνάκις μ' ἐκυρίευεν ἀθυμία ἀκατανίκητος.

Ὅτε ἐπανήλθομεν εἰς Παρισίους, τοὺς νεονύμφους, ὡραίους καὶ νέους, ἡμιλλῶντο τίς νὰ καλέσῃ πρῶτος εἰς συναναστροφήν· δι' ὃ καθ' ἑσπέραν σχεδὸν ἐξήρχοντο τῆς οἰκίας. Κατ' ἀρχὰς ἠθέλησα καὶ ἐγὼ νὰ τοὺς ἀκολουθήσω· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ θορυβώδης ἐκεῖνος βίος ἀντὶ εὐθυμίας μοὶ ἐπροξένει κόπον, τὸν παρήτησα, καὶ ἐπὶ λόγῳ ὅτι ἐβλάπτετο ἡ ὑγεία μου ἔμενα μετὰ τοῦ θείου μου· οὕτω πως, βυθιζομένη εἰς σκέψεις λυπηράς, ἐπέρων τὰς μακρὰς ἐκείνας νύκτας τοῦ χειμῶνος. Ἐπειδὴ δὲ ἦτο προφανὴς ἡ ἀλλοίωσίς μου, πάντες ἦσαν ἀνήσυχοι, καὶ πάντες μ' ἐπεριποιοῦντο· οὐδεὶς ὅμως ἐγίνωσκε τὴν ῥίζαν τοῦ κακοῦ.

Μετὰ τὸν χειμῶνα ἦλθε τὸ ἔαρ, ὅτε ἔπαυσαν μὲν αἱ συναναστροφαὶ, πλεῖστοι δὲ ἀπῆλθον εἰς τὰς ἐξοχάς. Μόνη ἐγὼ ἔμεινα ἡ αὐτὴ, γελῶσα μάλιστα ἐνίοτε, ἀναλλοίωτος ὅμως κατὰ βάθος. Καὶ ἐνῷ αἱ

δυνάμεις μου ἐφαίνοντο ζωογονούμεναι ὑπὸ τοῦ καθαροῦ ἀέρος καὶ τῆς γαλήνης τῆς ἐξοχῆς, τὸ ἠθικόν μου παρελύετο ἀκατάσχετον. Τὰ περιφίλαυτα αἰσθήματα, ἅτινα κοιμῶνται εἰς τοὺς μυχοὺς τῆς ψυχῆς, ἐξηγείροντο καθ' ἑκάστην, καὶ ἀτόνως πολεμούμενα διέστρεφον τὴν θέλησίν μου. Καὶ ἐνῷ μέχρι τοῦ νῦν ἐσεμνυνόμην διὰ τὴν θυσίαν μου, σήμερον μετενόουν ἀξιοκατακρίτως. Μόνη ἡ ὑπερηφάνειά μου ἐπέζη· καὶ μόνον ὅτε εἶδον ὅτι ἤγγιζε καὶ αὐτὴ νὰ μ' ἐγκαταλείψῃ, ἠσθάνθην εἰς ποῖον βαθμὸν ταπεινώσεως εἶχον κρημνισθῆ μικρὸν κατὰ μικρόν.

Ἡμέραν τινὰ ὁ Ῥοβέρτος, ἡ Λουΐζα καὶ ἐγὼ, ἐξελθόντες ἔφιπποι ἐπανηρχόμεθα εἰς τὴν οἰκίαν μετὰ μακρὸν περίπατον· αὐτοὶ ἐπροπορεύοντο καὶ ἐγὼ παρηκολούθουν αὐτοὺς μακρόθεν. Πρό τινος καιροῦ, βλέπουσα ὅτι ὁ Ῥοβέρτος μὲ ἀπέφευγεν, ἐφανταζόμην ὅτι ἀφοῦ πρῶτον ἐνόμισεν ὅτι μὲ ἀγαπᾷ μὲ ἐμίσησε μετὰ ταῦτα. Πολλάκις παρετήρησα αὐτὸν ἀτενίζοντά με μὲ ἦθος εἰς ἄκρον σκυθρωπόν· μοὶ ἐφαίνετο δὲ συγχρόνως ὅτι ἐφέρετο φιλοφρονέστερον πρὸς τὴν σύζυγόν του, καὶ ὅτι ἐπολλαπλασίαζε τὰ δείγματα τῆς πρὸς αὐτὴν ἀγάπης του. Ἐπὶ τούτῳ λοιπὸν ἔμεινα κατόπιν αὐτῶν, προσπαθοῦσα νὰ τὸν ἀποφύγω ὅπως καὶ αὐτὸς μὲ ἀπέφευγε. Πρὶν εἰσέλθωμεν εἰς τὸν κῆπον τῆς οἰκίας, ἔπρεπε νὰ διαβῶμεν ἐπὶ γεφύρας, μικρᾶς μὲν, ἀλλ' ἀποτόμου καὶ ὑψηλῆς, κειμένης ὑπὲρ τὸν σιδηρόδρομον. Ὁ Ῥοβέρτος καὶ ἡ Λουΐζα εἶχον ἤδη περάσει, ὅτε δὲ ἐπλησίασα καὶ ἐγὼ, ὁ ἵππος μου, πτοηθεὶς ὑπὸ τοῦ συρίγματος τῆς ἀτμαμάξης ἀνωρθώθη, καὶ παρ' ὀλίγον μὲ κατεκύλιεν, ἂν ὁ Ῥοβέρτος ἐπιστρέφων μετὰ σπουδῆς δὲν ἥρπαζε τοὺς χαλινούς. Τὸ ἦθός του εἶχεν ἀλλοιωθῆ, καὶ ἐφάνη ὅτι τὰ χείλη του ἔτρεμον ὑπ' ὀργῆς. — Τῇ ἀληθείᾳ, εἶπεν ἐντόνως, φαίνεται ὅτι θέλεις μόνη νὰ σκοτωθῆς, καὶ ὅτι εὐχαριστεῖσαι νὰ μᾶς βλέπῃς ἀνησυχοῦντας διὰ σέ.

Ἐγὼ δὲ, μὴ ἀπαντήσασα, ἐμάστισα τὸν ἵππον καὶ διέβην. Καὶ ἡ Λουΐζα δὲ, ἀναμένουσά με ἀκίνητος μὲ ἐπέπληξε διὰ τὴν ἀπρονοησίαν μου. — Εἶσαι παιδὶ, ἀπεκρίθην· ἐνθυμεῖσαι ἂν ἔπεσα ποτέ; Ἄφες εἰς ἄλλους τοὺς γελοίους φόβους.— Ὁ Ῥοβέρτος ἤκουσε τὴν ἀπόκρισίν μου, ἀλλ' ἐσιώπησε.

Τὸ ἑσπέρας γείτονές τινες τῆς Ville-Ferny, γευόμενοι μεθ' ἡμῶν, ὡμίλησαν περὶ σκανδαλώδους ἱστορίας, περιτρεχούσης τοὺς Παρισίους, καθ' ἣν κυρία τις νέα, ὡραία καὶ πλουσία, συγγενὴς ἐπισημοτάτων οἰκογενειῶν, ἐδραπέτευσε μετὰ τοῦ ἐραστοῦ της· περιεγράφετο δὲ καὶ ἐσχολιάζετο ἡ ὀργὴ τοῦ ἀπατηθέντος συζύγου μετὰ πολλῆς λεπτομερείας. Ἐπειδὴ δὲ εἴχομεν γνωρίσει πάλαι τὴν κυρίαν αὐτὴν, ἐλυπήθημεν εἰς ἄκρον διὰ τὴν παρεκτροπήν της, τόσῳ μᾶλλον ἀξιοκατάκριτον, ὅσον τὸ μειδίαμα βρέφους πρό τινων μηνῶν γεννηθέντος, ἔπρεπε νὰ μὴ ἀφήσῃ αὐτὴν νὰ πέσῃ εἰς τὴν ἄβυσσον. Ὅθεν πάντες κατέκρινον αὐτήν. Ἐγὼ μόνη ἐσιώπων μὴ αἰσθανομένη ἱκανὸν θάρρος νὰ καταδικάσω μηδένα. Ἤκουον τὴν κοινὴν ἀγανάκτησιν, καὶ ἔφθόνουν τὴν γαλήνην τῆς συνειδήσεως τῶν περὶ ἐμὲ γυναικῶν, ἥτις ἔδιδεν εἰς αὐτὰς τὸ δικαίωμα νὰ στιγματίσωσι τὸ κακόν·

Ἐκ τῆς περιστάσεως ταύτης ἐδόθη ἀφορμὴ εἰς μεγάλην συζήτησιν περὶ γάμου. Ἄνδρες τινὲς ἠξίουν ὅτι ὁ γάμος ἦτο παρὰ φύσιν, ἀνήθικος σχεδὸν θεσμὸς, ἐξουθενῶν τὴν ψυχὴν καὶ δεσμεύων τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀνθρώπου. Αἱ δὲ γυναῖκες, καὶ ἐξαιρέτως ἡ Λουΐζα, συνηγόρουν ὑπὲρ τοῦ ἐναντίου. Ἑκατέρωθεν δὲ ἐλέχθησαν πάντα τὰ ἀπ' αἰῶνος ῥηθέντα περὶ γάμου. — Δὲν ὑπάρχει, ἔλεγόν τινες, ἀληθὴς ἀξιοπρέπεια, εἰμὴ εἰς τὴν ἐλευθέραν ἕνωσιν δύο ὄντων συνδεδεμένων ἀμοιβαίως ὑπὸ ἀληθοῦς ἔρωτος. Οἱ δὲ ψυχροὶ ἐκεῖνοι ἄνδρες οἱ νυμφευόμενοι μὲν καθ' ἕξιν, παραβαίνοντες δὲ κρυφίως τὰς ὑποχρεώσεις ὅσας ἐπιβάλλει αὐτοῖς ὁ νόμος, εἶναι ἀνάξιοι τιμῆς.

— Πῶς! ἀνεφώνησεν ἡ Λουΐζα, νομίζετε μικροπρεπῆ τὴν τολμηρὰν ὑπόσχεσιν τοῦ ν' ἀγαπᾷ τις πάντοτε, διὰ βίου ἀποκλειστικῶς; Καὶ δὲν φρονεῖτε τοῦτο εὐγενέστερον καὶ πλέον ἀξιοσέβαστον τῆς ἐντελοῦς ἐκείνης φρονήσεως, ἥτις προβλέπει τὴν ἀστασίαν;

— Κόρη μου, ὑπέλαβε μειδιῶν τις ἄλλος, τίς δύναται νὰ ὑποσχεθῇ ὅτι δὲν θὰ μεταβληθῇ ποτέ; Τοιαύτη ὑπόσχεσις θὰ ἦτον ἴση πρὸς ὅρκον ὅτι δὲν θὰ γηράσῃ.

— Τί φρονεῖτε σεῖς; ἠρώτησέ τις κυρία τὸν Ῥοβέρτον.

Οὗτος δὲ, ὅστις ἐσιώπα ἄχρι τῆς ὥρας ἐκείνης, ἀκούσας τὴν ἐρώτησιν ἀνεσκίρτησε καὶ εἶπε μετά τινα δισταγμόν·

— Φρονῶ ὅτι εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ἓν καὶ μόνον ἀληθὲς καὶ μεγάλον αἴσθημα ὑπάρχει, ὁ ἔρως. Μακάριοι ἐκεῖνοι τοὺς ὁποίους συνδέει ἡ κοινωνία κατὰ τὴν ἐπιθυμίαν τῶν καρδιῶν αὐτῶν! Δῶρον οὐράνιον πραγματοποιούμενον ἐπὶ τῆς γῆς! Μακάριοι ὅμως καὶ ἐκεῖνοι οἵτινες, καταφρονοῦντες καὶ τὰ ἐμπόδια, καὶ τὰς ἀντιστάσεις, καὶ τοὺς φαντασιώδεις νόμους τῆς ἠθικῆς, ἀγαπῶσιν! Ἡ ἀγάπη, ἰδοὺ ἡ ἀλήθεια· τὰ λοιπὰ εἶναι ἁπλῆ συνθήκη.

Εἶπε καὶ στραφεὶς πρὸς τὴν σύζυγόν του·— Νομίζεις, προσέθετο, ὅτι θὰ σὲ ἠγάπων καὶ θὰ σὲ ἐτίμων ὀλιγώτερον, ἐὰν ἐθυσίαζες τὴν οἰκογένειαν, τὴν τιμὴν καὶ τὴν ἡσυχίαν σου χάριν ἐμοῦ, ἐὰν, παρὰ τῶν ἄλλων καταδικαζομένη, ἐρρίπτεσο εἰς τὰς ἀγκάλας μου;

— Τὰς ἠθικὰς ταύτας ἀρχὰς, εἶπε γελῶν ὁ θεῖ-

ός μου, δὲν σὲ συμβουλεύω νὰ μεταδώσῃς καὶ εἰς τὰ τέκνα σου.

— Τὰ τέκνα μου θὰ τὰς εὕρουν μόνα, ἀπεκρίθη ὁ Ῥοβέρτος, μὴν ἀμφιβάλλετε. Καὶ ὅταν ἀκόμη γηράσας θὰ λέγω ἴσως τὸ ἐναντίον, αὐτὰ θὰ σκέπτωνται ὅπως ἐγὼ ἐὰν ἔχουν εἰλικρινῆ καρδίαν...

— Ἂν εἶναι εἰλικρινεῖς, ἀνέκραξα ἄκουσα, ἂν ἔχουν τὸ θάρρος νὰ ἐξετάζουν ἑαυτοὺς καὶ νὰ βλέπουν τὰ περὶ αὐτούς, θὰ μάθουν γρήγορα ὅτι ὁ ἔρως εἶναι τὸ ὄνειρον τῆς ζωῆς, ἢ μᾶλλον τὸ αἰώνιον ψεῦδός της. Ἂν μ' ἐσυγχωρεῖτο νὰ διδάξω τὰ τέκνα σου θὰ ἔλεγα εἰς αὐτά· — Σεῖς μὲν μὴ πιστεύετε εἰς τὸν ἔρωτα, φροντίσατε ὅμως νὰ πιστεύσουν εἰς αὐτὸν οἱ ἄλλοι· μὴ δίδετε τὴν καρδίαν σας, καὶ προσέξατε μὴ λησμονήσετε τοὺς ἀπατηλοὺς λόγους, μὲ τοὺς ὁποίους ἐνδέχεται νὰ σᾶς ἔδωκεν ἐλπίδας ἀθῶά τις καρδία· καὶ ἄλλοι θὰ σαγηνευθοῦν ἀπὸ αὐτούς. Μὴ βραδύνετε νὰ βλέπετε ὀπίσω· παίζετε ἄνευ τύψεως συνειδότος τὴν αἰωνίαν κωμῳδίαν τοῦ πάθους σας, δίδετε σήμερον τοὺς ὅρκους τοὺς ὁποίους ἐδίδετε καὶ χθές, καὶ μόνον τὴν μνήμην τῶν θριάμβων σας φυλάττετε, ἀδιαφοροῦντες διὰ τὰ δάκρυα ἢ καὶ διὰ τὸν θάνατον τοῦ παθόντος.

— Τί εὐγλωττία! ἀνέκραξεν ὁ θεῖός μου.

— Ἀγαπητή μου, εἶπε κυρία τις, τὸ θέμα σου δὲν εἶναι νέον· δὲν ὑπάρχει κακὸν μυθιστόρημα εἰς τὸ ὁποῖον νὰ μὴν εὑρίσκεται, καὶ δὲν μὲ φαίνεται νὰ ἁρμόζῃ εἰς χείλη ὡραῖα ὡς τὰ ἐδικά σου.

— Ἔ! κυρία! προσέθετο ἄλλος· ἐγὼ σᾶς βεβαιῶ ὅτι ὁ ἔρως ὑπάρχει· πιστεύσατε εἰς τὸν λόγον μου ἕως ὅτου ἄλλος εὐτυχέστερος σᾶς τὸ ἀποδείξῃ καὶ διὰ πραγμάτων. Ἡ νέα σας μισανθρωπία δὲν ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ἐναντιωθῇ εἰς τὴν πολυχρόνιον πεῖράν μας.

— Ἐπεθύμουν, ἀπεκρίθην, νὰ σᾶς πιστεύσω· πλὴν ἐξετάσατε τίς ἠξεύρει ν' ἀγαπᾷ; Ἡ Καρολίνα Λ... παραδείγματος χάριν, ἡ ὁποία, ὡς εἴδομεν, ἐγκατέλειπε τὸν ἄνδρα της; ἀλλὰ ποῖον ἀγαπᾷ, τοῦτον ἢ τὸν ἄλλον; Πρὶν ὅμως μὲ ἀποκριθῆτε, ἄρετε νὰ περάσῃ ἓν ἔτος ἢ καὶ ὀλιγώτερον μετὰ τὴν φυγήν της. Καὶ σεῖς, κύριοι, καταρᾶσθε τὸν γάμον, καὶ εὑρίσκετε τὴν ζωὴν πολλὰ διεξοδικήν, μὴ ἀρκουμένην εἰς ἕνα μόνον ἔρωτα; λέγετε ὅτι εἶναι ἄπειρος· ἀλλὰ εἶδα περὶ ἐμὲ, ἤκουσα, ἐνόησα. Μήπως ἐγὼ σφάλλω ἐὰν σεῖς δὲν ἠξεύρετε νὰ ἀγαπᾶτε; Δὲν σᾶς κατακρίνω, σᾶς οἰκτείρω μόνον. Ὁ κόσμος ἐγήρασε καὶ μὲ αὐτὸν ὅλα τὰ λοιπά. Γινόμεθα γέροντες, καὶ εὑρίσκομεν τετελεσμένα ὅλα τὰ πράγματα. Μόνην κληρονομίαν εὑρίσκομεν τὰ ὀνόματα· διὰ τοῦτο ὅλοι μὲν ὁμιλοῦν περὶ ἔρωτος, κανεὶς ὅμως δὲν ἀγαπᾷ.

— Καὶ ἐγώ; ἠρώτησεν ἡ Λουΐζα.

Τοῦτο ἀκούσασα ἀνεσκίρτησα, διότι τὴν εἶχα λησμονήσει.

— Μόνη σύ, ναί, μόνη, ἀπεκρίθην, καὶ ἐξῆλθον τῆς αἰθούσης, ἀφοῦ ἐσκανδάλισα πάντας διὰ τῆς τόσης ἐλευθεροστομίας μου.

Μεταβᾶσα δὲ εἴς τινα ἐξώστην ἐπεδόθην εἰς δάκρυα. Ἡ ἀτμοσφαῖρα ἦτο βαρεῖα, οὐδὲ πνοὴν ἀέρος ἠσθάνετό τις. Τὰ ἄνθη, μαρανθέντα ὑπὸ τοῦ καύσωνος, ἀνέδιδον δυσάρεστον ὀσμὴν, καὶ σκότος ἐπεκράτει πανταχοῦ. Ὁ οὐρανὸς, τὸν ὁποῖον ἠτένιζον μάτην ζητοῦσα παραμυθίαν, ἐσχίζετο ἐνίοτε ὑπὸ σιωπηλῶν ἀστραπῶν, καὶ κατάμαυρα νέφη ἐσωρεύοντο βραδέως.

— Βλασφημεῖ, κυρία, ὁ ἀρνούμενος τὸν ἔρωτα ὅταν ἀγαπᾷ, μοὶ εἶπεν ὁ Ῥοβέρτος, ἐλθὼν χωρὶς νὰ τὸν ἴδω καὶ καθήσας πλησίον. Ἐσκέφθης τί ὑποφέρει ἐκεῖνος... περὶ τοῦ ὁποίου ὡμίλησες πρό τινων ἡμερῶν... ἐκεῖνος τὸν ὁποῖον ἀγαπᾷς; Ἂν σὲ ἤκουε διστάζουσαν διὰ τὴν πίστιν του καὶ καίουσαν ὅ,τι λατρεύει ἡ καρδία του.

— Βλέπω καὶ ἐνδιαφέρεσαι δι' αὐτόν· ἡσύχασε ὅμως. Αὐτὸς βεβαιώθητι οὔτε μὲ συλλογίζεται· εἶναι εὐτυχὴς καὶ μ' ἐλησμόνησε.

— Τὸν ἀγαπᾷς λοιπὸν πάντοτε; μὲ ἠρώτησε σιγαλά.

— Ἂν τὸν ἀγαπῶ! ἀνέκραξα· ἀποθνήσκω!... Δὲν τὸ βλέπεις; Κανεὶς δὲν τὸ βλέπει! κανεὶς δὲν τὸ ἐννοεῖ!... Ἄ! διὰ τί νὰ μὴν εἶμαι ἄτομον τοῦ χώματος τούτου τὸ ὁποῖον πατοῦμεν;

— Μαγδαληνή! εἰς τὴν ἡλικίαν σου δὲν σκέπτονται θάνατον.

— Ναί, ἀπεκρίθην πικρῶς, πρέπει νὰ γελῶ, καὶ νὰ μὴ ταράττω τοὺς εὐτυχεῖς... ἀλλὰ τί ἔκαμα καὶ κατεδικάσθην νὰ πάσχω τόσον πολύ;... Ἐλπίζω ὅμως, τὸ αἰσθάνομαι, ὅτι θὰ γίνῃ εἰρήνη... Ἴσως τότε θὰ ἐννοήσῃς, Ῥοβέρτε, ἀπὸ τί ἀποθνήσκει ὅστις ἔχει τὴν ἡλικίαν μου!...

Καὶ ἰδοῦσα τὸ βλέμμα τὸ ὁποῖον προσήλωσεν ἐπ' ἐμὲ διέκοψα τὸν λόγον μου καὶ κατέφυγον εἰς τὸ δωμάτιόν μου. — Τί ἔκαμα! ἀνέκραξα ὅλως κατῃσχυμμένη. Ἐπροδόθην; ἐξευτελίσθην εἰς τοσοῦτον βαθμόν; Ἄ, τὸ βλέμμα ἐκεῖνο μὲ καίει!... Ἂν ἦτο δυνατὸν νὰ τὸ σβύσω! Ἐλεεινὴ καρδία! Πρέπει λοιπὸν νὰ φύγω· δὲν πρέπει ν' ἀπαντήσω πλέον τὸ βλέμμα του... Δὲν θέλω νὰ ἐρυθριάσω ἔμπροσθέν του.

Μετὰ μικρὰν σκέψιν, ἀπεφάσισα τί ἔπρεπε νὰ πράξω, καὶ λαβοῦσα χάρτην ἔγραψα ταῦτα πρὸς τὸν ἰατρὸν Βρουνώ, τὸν ὁποῖον ἐγνώριζον ἐκ νηπιότητός μου καὶ ὅστις μὲ ἠγάπα ὡς ἄλλος πατήρ· « Ἔχω τὴν ἀνάγκην σου, σὲ περιμένω ». Ἀπέστειλα ἀμέσως τὸ γραμμάτιον, καὶ αἰσθανθεῖσα ἑαυτὴν ἀνακουφισθεῖσαν, κατεκλίθην σκοπὸν ἔχουσα νὰ μὴ

ἐξέλθω τοῦ δωματίου μου ἐπί τινας ἡμέρας, ἕως οὗ ἀποφασίσω ὁριστικῶς τί νὰ πράξω.

Τὴν ἐπιοῦσαν ἐλθὼν ὁ ἰατρὸς ἐτρόμαξεν ὅτε μὲ εἶδε.

— Βλέπεις, εἶπον τείνασα πρὸς αὐτὸν τὴν δεξιὰν, ὅτι διευθύνομαι εἰς τὸ νεκροταφεῖον.

— Τί τρέχει; ἠρώτησε καθήσας πλησίον μου. Τί ἀνέλπιστος ἀλλοίωσις! ὁμολόγησέ με ἀμέσως ἂν ἔκαμές τινα παρεκτροπὴν, ἢ ἂν σὲ κατατήκῃ καμμία μεγάλη λύπη... Εἰπέ με, κόρη μου, ὅλην τὴν ἀλήθειαν.

— Τίποτε ἀπ' αὐτὰ, ἰατρέ μου.

Αὐτὸς δὲ ἀτενίζων με ἔσειε τὴν κεφαλὴν καὶ ἐμέτρει τοὺς ἀτάκτους σφιγμοὺς τῆς δεξιᾶς μου.

— Νὰ σὲ εἰπῶ, ἰατρὲ, εἶπον, εἶναι εἰς τὴν ἐξουσίαν σου νὰ μὲ σώσῃς... Εἰπὲ μίαν μόνην λέξιν καὶ ἡ Μαγδαληνὴ ἀναλαμβάνει τὴν ὑγείαν της.

— Λέγε λοιπόν; Τί τρέλα!

— Ναί, τρέλα, ἀλλὰ ἀβλαβής, ἡ ὁποία δὲν θὰ ζημιώσῃ κανένα, ἐξ ἐναντίας... Ἐπιθυμῶ νὰ ταξειδεύσω... Μὴ γελᾷς, ἰατρὲ, σὲ λέγω ὅλην τὴν ἀλήθειαν. Μὲ κατατήκει ἡ ἀηδία, κατατρώγει τὴν ζωήν μου... Δὲν γνωρίζεις αὐτὴν τὴν ἀσθένειαν;

— Ναί, ναί, τὴν γνωρίζω, ἔχει κακὸν ὄνομα, Μαγδαληνή μου.

— Πίστευσε ὅτι ἡ ἀσθένεια εἶναι χειροτέρα τοῦ ὀνόματος. Ἐὰν μὲ ἀγαπᾷς, ἰατρέ μου, κατάπεισε τὸν θεῖόν μου νὰ μὲ ταξειδεύσῃ, ἀδιάφορον ποῦ, ἔστω καὶ εἰς τὴν Ἱσπανίαν, καὶ εἰς τὴν Ἰταλίαν, καὶ εἰς τὴν Κίναν, ὅπου θέλει.

— Οὔτε τὸ πρᾶγμα εἶναι ἀδύνατον, οὔτε τὸ μέσον τῆς θεραπείας κακόν.

— Πολλὰ καλὰ, ἀλλὰ πρέπει ἀμέσως. Δὲν θέλω νὰ μείνω ἐδῶ οὔτε τέσσαρας ἡμέρας, θ' ἀποθάνω πρίν...

— Τί ἡφαίστειον! Καὶ διὰ τί δὲν τὸ λέγεις εἰς τὸν θεῖόν σου; ἠξεύρεις ὅτι αὐτὸς σὲ ἀγαπᾷ τόσον!

— Διότι, ἰατρέ μου, πρέπει νὰ τὸν καταπείσῃς ὅτι τὸ ταξείδιον αὐτὸ, ἀναγκαῖον εἰς ἐμὲ, εἶναι ἐπιβλαβὲς εἰς τὴν Λουΐζαν.

— Πῶς νὰ τὸν καταπείσω, ἀφοῦ ἡ Λουΐζα εἶναι ὑγειεστάτη! Πλὴν τούτου, δὲν ἠξεύρεις ὅτι εἶναι ἀδύνατον νὰ σὲ ἀφίσῃ αὐτὴ μόνην καὶ πάσχουσαν;

— Τοῦτο ἐφοβούμην! ἀνεφώνησα μετ' ἀθυμίας. Ἂς παραιτήσω λοιπὸν τὸ ταξείδιον· προτιμότερον νὰ μείνω ἐδῶ καὶ νὰ τελειώσω μίαν ὥραν προτήτερα.

— Πλὴν, κόρη μου...

— Νὰ σὲ εἰπῶ, ἰατρέ· εἰπὲ ὅ,τι θέλεις δι' ἐμὲ, ὅτι εἶμαι ἀχάριστος, κακὴ καὶ τὰ λοιπά. Σὲ ὁμολογῶ λοιπὸν ὅτι ἴσια ἴσια ἡ παρουσία τῆς ἀδελφῆς μου μὲ σκοτόνει, καὶ διὰ τοῦτο θέλω νὰ φύγω... Δὲν φαντάζεσαι τὴν δυστυχίαν μου! Εἶμαι πολλὰ ἀσθενὴς, ἰατρέ μου. Ναί, τὴν ἀγαπητήν μου Λουΐζαν, δὲν ἠμπορῶ πλέον νὰ τὴν ἰδῶ.

— Τί λέγεις, Μαγδαληνή! Δὲν σὲ ἀγαπᾷ τάχα πλέον;

— Ἐξ ἐναντίας ὑπέρ ποτε... Βλέπω καὶ μὲ ἀγριοκυτάζεις· ἂν ἠξευρες πόσον πάσχω, θὰ μ' εὐσπλαγχνίζεσο... Προσπάθησε ν' ἀναχωρήσω, καὶ θὰ ἐπιστρέψω ὑγιής. Θὰ σὲ φέρω καὶ πάλιν τὴν Μαγδαληνήν σου, ἐκείνην τὴν ὁποίαν ἠγάπας, ἠγάπα δὲ καὶ ὅλος ὁ κόσμος.

Εἶπον καὶ ἐπεδόθην εἰς κλαυθμόν. Ἐκεῖνος δὲ προσπαθήσας πρῶτον νὰ μὲ παραμυθήσῃ, ἀπῆλθεν εἰς ἀπάντησιν τοῦ θείου μου. Ἀγνοῶ τί εἶπε πρὸς αὐτὸν καὶ τὴν Λουΐζαν· ἠξεύρω μόνον ὅτι τὸ ἑσπέρας μὲ εἰδοποίησεν ὁ θεῖός μου ὅτι θ' ἀναχωρήσωμεν καὶ οἱ δύο εἰς Ἰταλίαν.

(Ἕπεται συνέχεια.)

ΔΙΑΦΟΡΑ.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΘΡΩΠΩΝ. Κατὰ τὸ παρελθὸν ἔτος ἐγένετο περιεργοτάτη στατιστικὴ, ἀφορῶσα εἰς τὸ ἀνθρώπινον γένος καθ' ὅλην τὴν ὑφήλιον. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀνθρώπων ἀναβαίνει μέχρι τοῦ παρόντος εἰς χίλια ἑκατομμύρια. Οἱ ἄνθρωποι ὁμιλοῦσι τρεῖς χιλιάδας ἑξήκοντα τέσσαρας γλώσσας καὶ προσκυνοῦσι χιλίας ἑκατὸν θρησκείας. Ὡς μέσος ὅρος τῆς ἡλικίας αὐτῶν ὑπελογίσθη τὸ 33 ἔτος καὶ μῆνες 6. Ἓν τεταρτημόριον τῶν παίδων ἀποθνήσκει πρὸ τοῦ 7 ἔτους καὶ τὸ ἥμισυ πρὸ τοῦ 17· μεταξὺ δὲ 100 ἀνθρώπων μόνον ἓξ ζῶσι μέχρις ἡλικίας ἑξήκοντα ἐτῶν καὶ ἐπέκεινα. Μεταξὺ 500 ἀνθρώπων εἷς φθάνει εἰς ἡλικίαν 80 ἐτῶν καὶ μεταξὺ 1000 εἷς ἔχει τὴν τύχην νὰ γείνῃ ἑκατοντούτης. Καθ' ἕκαστον ἔτος ἀποθνήσκουσι τριάκοντα τρία ἑκατομμύρια ἀνθρώπων, ἤτοι 91 χιλιὰς καθ' ἑκάστην, τρεῖς χιλιάδες ἑπτακόσιοι τριάκοντα καθ' ἑκάστην ὥραν καὶ τέλος ἑξήκοντα ἀνὰ πᾶν λεπτόν. Γεννῶνται δὲ καθ' ἕκαστον ἔτος τεσσαράκοντα ἓν ἑκατομμύριον καὶ 500 χιλιάδες. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ ἀριθμοὶ οὗτοι δύνανται νὰ ὑποστῶτι μεταβολήν τινα ὡς πρὸς τὴν αὔξησιν καὶ ἐλάττωσιν τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἕνεκα καταστρεπτικῶν πολέμων καὶ ἄλλων ὀλεθρίων νοσημάτων, οἷον χολέρας κτλ. Μεταξὺ 120 ἀνθρώπων ἑκάστου γένους γίνεται εἷς γάμος, ὥστε καθ' ἕκαστον ἔτος τελοῦνται καθ' ἅπασαν τὴν οἰκουμένην περίπου 8 ἑκατομμύρια καὶ 350 χιλιάδες γάμων.

Ξ. ΛΑΝΔΕΡΕΡ.

ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΣ ΕΝ ΤΑΡΤΑΡΙΑ ΤΗΣ ΣΑΧΑΡΑΣ. Παρετηρήθη ὅτι αἱ γυναῖκες τῶν Ταργείων ἀγαπῶσι τὴν ἀνάγνωσιν, παίζουσι διάφορα ὄργανα, ᾄδουσι καὶ αὐτοσχεδιάζουσι, γινώσκουσι τὴν γραφὴν, καὶ κεντοῦσι μετὰ φιλοκαλίας· οἱ δὲ ἄνδρες δὲν ἀποστρέφονται τὴν παιδείαν, μολονότι, ἐν γένει, ὀλίγον ἀγαπῶσι τὴν ἀνάγνωσιν.

Ὁ πενέστερος Ταργεῖος γνωρίζει λεπτομερέστατα τὸν τόπον του, ἐνῷ ὀλίγοι ἐξ ἡμῶν γνωρίζομεν τὸν ἰδικόν μας· γνωρίζουσι τὰ ὀνόματα ὅλων τῶν φυτῶν τῆς Σαχάρας, τὰς ὠφελίμους ἢ βλαπτικὰς ἰδιότητας αὐτῶν, τὰς γαίας ἃς προτιμῶσι, τὰς ἐποχὰς καθ' ἃς ἀνθοῦσι καὶ καρποφοροῦσι· γνωρίζουσι τὰ μεγάλα ζῶα τῆς χώρας των, τὰ ἤθη καὶ τὰς ἕξεις αὐτῶν, τινὲς κατέχουσι γνώσεις ἰατρικὰς καὶ κτηνιατρικὰς, ἐπαρκούσας εἰς τὰς ἀνάγκας των, διακρίνουσι τὰς γαίας ἐν αἷς δύναται μετ' ἐπιτυχίας νὰ εὑρεθῇ ὕδωρ, σκάπτουσι φρέατα, καὶ ἐν τῷ σκάπτειν, ἀριθμοῦσι τὰς ἐγκαρσίας κοίτας· ταῖς δίδουσιν ὀνόματα καὶ προσπαθοῦσι διὰ πολλῆς προσοχῆς νὰ εὕρωσιν ἐκείνην, ἥτις θὰ ἀναβλύσῃ ἀμέσως ὕδωρ.

Ἀλλ' ἡ ἀστρονομία εἶνε ὅ,τι οἱ Ταργεῖοι ἀγαπῶσι πλειότερον. Ὅταν ὑπάρχῃ ἔκλειψίς τις λέγουσιν ὅτι εἶναι **Rhazia**, ἤτοι ὅτι εἷς τῶν ἀστέρων ἐνεργεῖ ἐπὶ τοῦ ἑτέρου· τὸν γαλαξίαν ἀποκαλοῦσι **Mahellaou** καὶ τὴν Ἀφροδίτην **Zatries-tan-toufaes** (ἀστὴρ τῆς πρωΐας, ὡς καὶ οἱ ποιμένες ἡμῶν ἀποκαλοῦσιν αὐτήν·) ἡ μεγάλη καὶ μικρὰ ἄρκτος εἶνε δι' αὐτοὺς μία κάμηλος μετὰ τοῦ μικροῦ της, καὶ ὁ πολικὸς ἀστὴρ ὃν ἀποκαλοῦσι **Lemkecher**, τουτέστι νὰ ἢ ἴδε, εἶνε μαύρη τις ἥτις μένει ἀκίνητος καὶ φυλάττει τὴν μικρὰν κάμηλον (τὴν μικρὰν ἄρκτον), ἐν ᾧ ἀμέλγουν τὴν μεγάλην κάμηλον (τὴν μεγάλην ἄρκτον)· αἱ Πλειάδες εἰσὶν αἱ θυγατέρες τῆς νυκτὸς, διὸ καὶ λέγουσι διὰ στίχων·

Αἱ θυγατέρες τῆς νυκτὸς εἰσὶν ἑπτά·
Matérédjie καὶ **Erredjaot**
Mateseksek καὶ **Errekaot**
Matolarhlarh καὶ **Ellerhaot.**

Ἡ ἑβδόμη εἶναι ἄρρεν, τοῦ ὁποίου ὁ εἷς ὀφθαλμὸς ἀπέπτη· τὸν ἀστερισμὸν τοῦ Σκορπίου ἀποκαλοῦσιν ἢ Σκορπίον, ὡς ἡμεῖς, ἢ Φοίνικα, ὅπερ ἁρμόζει κάλλιστα εἰς τὴν διάταξιν τῶν ἀστέρων αὐτῶν.

Ὅταν διατρέχωσι τὰς ἐρήμους τῆς **Tânezroust** τῆς **Ouallen** τῆς **Ruaunan**, οἱ δύο τοῦ ἀστερισμοῦ τῆς Ἀργοῦς ἀστέρες ὁ **Tenâfelit** (πλουσιότης) καὶ ὁ **Torret** (πτωχεία) χρησιμεύουσιν εἰς τὸ νὰ δεικνύωσι τὴν διεύθυνσιν, λαμβάνοντες ὡς ὁδηγὸν τὴν κεντρικὴν γραμμὴν τῆς ἀνατολῆς καὶ δύσεώς των, τουτέστι κατ' εὐθεῖαν πρὸς νότον· ἐπειδὴ οἱ ἀστέρες οὗτοι εἶναι πλησίον τοῦ ὁρίζοντος, εὔκολον νὰ ὁδηγῆται καὶ πάντοτε ὑπ' αὐτῶν κατὰ τὴν δίοδόν των εἰς τὸν μεσημβρινόν.

Οἱ Ταργεῖοι, ὡς καὶ πάντες οἱ Ἄραβες, διὰ νὰ ἠξεύρωσι τὴν ὥραν τῆς μεσημβρίας, φυτεύουσι μίαν διοκὸν ἐντὸς τῆς ἄμμου, καὶ ὑπολογίζουσι τὴν ἐπέκτασιν τῆς σκιᾶς, ἀναλόγως τῆς ἐποχῆς τοῦ ἔτους.

ΠΕΡΙΕΡΓΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΤΩΝ ΟΔΟΝΤΩΝ. Τὰ ἰατρικὰ χρονικὰ ἀναφέρουσι πολλὰ παραδείγματα παιδίων γεννηθέντων μὲ ἕνα ἢ πλείονας ὀδόντας. Μεταξὺ τούτων εἶναι ὁ Ἐρρίκος Δ', ὅστις ἐγεννήθη ἔχων τέσσαρας ὀδόντας καὶ ὁ Λοδοβίκος ΙΔ', μὲ ἕνα. Ἀλλὰ τὸ περιεργότερον εἶνε ἡ ὕπαρξις ὀδόντων πολὺν πρὸ τοῦ τοκετοῦ χρόνον. Ἰατρός τις εἶδεν ἐξ μηνῶν ἔμβρυον, ἔχον τέσσαρας ἐμπροσθίους ὀδόντας εἰς τὴν ἄνω σιαγόνα, ἄλλον δὲ ἐμπρόσθιον ἕτοιμον ν' ἀναφυῇ εἰς τὴν κάτω σιαγόνα. Ὁ Χάλλερ μνημονεύει γυναικὸς μεινάσης νωδοῦ μέχρι τοῦ ἑξηκοστοῦ τῆς ἡλικίας αὐτῆς ἔτους. Τὰ οὖλα αὐτῆς ἦσαν εἰς τοσοῦτον βαθμὸν ἐσκληρυμμένα, ὥστε ἔτρωγε καὶ τὰς σκληροτέρας τροφάς. Βεβαιοῦσιν ὅτι καὶ ὁ βασιλεὺς τῆς Ἠπείρου Πύρρος δὲν εἶχε ποσῶς ὀδόντας, ἀλλ' ἀντὶ τούτων εἰς ἑκάστην σιαγόνα κυκλικὸν καὶ ἀχώριστον ὀστοῦν. Ὁ Γασσένδης ἀναφέρει ὅτι εἶδε γυναῖκα ἡλικίας ἄνω τῶν ὀγδοήκοντα ἐτῶν, εἰς ἣν ἀνεφύησαν νέοι ὀδόντες ἀντὶ ἐκείνων οὓς ἀπώλεσεν ἀπὸ πεντεκαίδεκα ἐτῶν, ἡ δὲ ὀδοντοφυΐα αὕτη ὑπῆρξεν οὐδὲν ἧττον τῆς πρώτης ἐπώδυνος. Τῷ 1791 ἀπέθανέ τις ἐν ἡλικίᾳ 120 ἐτῶν. Εἰς τοῦτον, ἀφοῦ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὑπῆρξε νωδὸς, ἀνεφύησαν ὀκτὼ νέοι ὀδόντες πέντε ἔτη πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Ὁ ἀναφέρων τοῦτο ἰατρὸς Οὐφελάνδος προσθέτει, ὅτι μετὰ ἐξ μῆνας οἱ ὀδόντες οὗτοι ἔπεσαν, ἀλλ' ἀνεπληρώθησαν δι' ἑτέρων· ἐφύοντο δ' εἰσέτι καὶ ἕτεροι, ἕνα μῆνα πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ.

ΔΙΑΡΚΕΙΑ ΗΜΕΡΑΣ. Εἰς Βερολῖνον, Λονδῖνον καὶ Παρισίους, ἡ μεγαλειτέρα ἡμέρα διαρκεῖ 16 1/2 ὥρας, ἡ δὲ βραχυτέρα 7 1/2. Εἰς Στοκόλμην καὶ εἰς Οὐψάλην ἡ πρώτη 19 1/2 ὥρας, ἡ δευτέρα 5 1/2. Εἰς τὸ Ἀμβοῦργον καὶ Δάντζικ, ἡ μία 17 καὶ ἡ ἄλλη 7. Εἰς Πετρούπολιν καὶ Τοβόλον, ἡ πρώτη 21 1/2 καὶ ἡ δευτέρα 5. Εἰς Ἀρχάγγελον, 22 1/2 καὶ 2 1/4. Εἰς Τορνέον 24 καὶ 1/2. Εἰς Γουαρδέχους, Νορβηγίαν καὶ εἰς τὸ βόρειον Ἀκρωτήριον, ἡ ἡμέρα διαρκεῖ ἀδιακόπως ἀπὸ 21 Μαΐου μέχρι 21 Ἰουλίου.

(Ἐκ τοῦ Ἡμερολογίου « Χρόνος. »)

Λύσις τοῦ ἐν τῷ 404 φυλλαδίῳ Γρίφου.

Ἡλικία ῥέει ὡς ἄνθος.